

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Ontwikkeling van de leefbaarheid 2010-2012

 Research en Advies

 Atlas voor gemeenten

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Ontwikkeling van de leefbaarheid 2010-2012

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Inhoud

1. INLEIDING	13
2. LEEFBAARHEID ANNO 2012	17
2.1 De landelijke trend	17
2.2 Verschillen in leefbaarheid	19
2.3 Ontwikkeling van gebieden	21
2.4 Lokale verschillen	23
2.5 De veertig wijken	25
3. ACHTERGRONDEN BIJ ONTWIKKELINGEN	45
3.1 Achtergronden van de ontwikkelingen naar de aandachtswijken en type steden: dimensiescores en belangrijkste indicatoren	47
3.2 Conjunctuur en leefbaarheid	54
3.3 Den Haag en de andere drie grote steden	67
4. LEEFBAARHEID PER WIJKTYPE	71
4.1 Leefbaarheidsontwikkelingen	74
4.2 Bloemkoolwijken	76
4.3 VINEX-wijken	89
5. NEW TOWNS	101
5.1 Ontwikkelingen in de New Towns	102
5.2 Veiligheid	103
5.3 Bevolkingssamenstelling	105
6. TRENDS IN LEEFBAARHEID	111
6.1 Gebieden met leefbaarheidsproblemen	111
6.2 Ontwikkelingen in gebieden met leefbaarheidsproblemen	113
6.3 Convergentie en divergentie	120
6.3.1 Lokale verschillen in trends	121
6.3.2 Richting van de convergentie	124
7. WONINGMARKT EN LEEFBAARHEID	129
7.1 Verhuizingen	130
7.2 Verhuishwensen	136
7.3 Samenvatting	137

BIJLAGE 1: Gemeente-indelingen	139
BIJLAGE 2: Gemeente-indelingen	141
BIJLAGE 3: Scores per aandachtswijk	143
BIJLAGE 4: Scores per gemeente	145
BIJLAGE 5: Verdeling leefbaarheidsscores naar gemeentetype	150

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Lichte verbetering van de leefbaarheid

De leefbaarheid in Nederland is tussen 2010 (01-01-2010) en 2012 (01-01-2012) licht verbeterd, zo geeft de Leefbaarometer aan. Die beperkte verbetering tussen 2010 en 2012 is ongeveer drie tot vier keer zo klein als de verbeteringen tussen 1998 en 2002 en tussen 2006 en 2008. Omdat landelijk de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 ook al 'in balans' was, lijkt de leefbaarheid in Nederland zich de laatste vier jaar te stabiliseren. In de jaren voor 2008 was er immers nog sprake van forse schommelingen. Die hebben zich de afgelopen vier jaar landelijk gezien niet voorgedaan.

Onder die stabiele, gematigde verbetering van de leefbaarheid, ligt een grote variatie aan ontwikkelingen verscholen. In verschillende typen wijken, steden en regio's leidt dat tot relevante verschillen die het verdienen nader te worden onderscheiden. In deze publicatie, naar aanleiding van de update 2012 van de Leefbaarometer wordt dan ook in nog meer detail ingegaan op de verschillende ontwikkelingen die de wijken en buurten doormaken in een tijd van economische crisis en stagnatie op de woningmarkt.

Beperkt effect van de economische crisis

Opmerkelijk genoeg lijkt de huidige economische crisis nog niet of nauwelijks van invloed op de landelijke leefbaarheidsontwikkeling tussen 2010 en 2012. Dit is vooral het gevolg van het feit dat de crisis zich in de onderzochte periode op macroniveau (nog) niet heeft vertaald in een stijging van het aantal niet-werkende werkzoekenden. Was dat al wel het geval geweest, dan was een verslechtering van de score op de Leefbaarometer waarschijnlijk geweest. Wel zijn er duidelijke lokale en regionale verschillen: in bijna een derde van de gemeenten was sprake van een afname van de leefbaarheid door een stijging van de werkloosheid. Deze gemeenten lagen vooral in de Zuidvleugel van de Randstad en in Friesland. De stijging van de werkloosheid die zich vanaf 2012 heeft voorgedaan, zal naar verwachting de komende jaren ook in andere gebieden een negatief effect op de leefbaarheid hebben. De wijken met een nu al zwakkere leefbaarheid lopen daarbij het grootste risico.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Leefbaarheid in de 40 aandachtswijken verbeterd opnieuw

Tussen 2010 en 2012 heeft de leefbaarheid zich – net als tussen 2008 en 2010 – het positiefst ontwikkeld in de 40 aandachtswijken. Dit is vanuit het perspectief van de Leefbaarometer vooral het gevolg van een verbetering op de dimensie bevolkingssamenstelling. Maar ook de dimensies veiligheid en woningvoorraad hebben sterk bijgedragen aan deze positieve ontwikkeling. De Haagse aandachtswijken zijn hierop de uitzonderingen, daar is de leefbaarheid tussen 2010 en 2012 achteruit gegaan, voornamelijk als gevolg van een verslechtering op de dimensie veiligheid. De positieve ontwikkelingen in de meeste aandachtswijken hebben ervoor gezorgd dat een klein deel van de achterstand van deze wijken ten opzichte van de steden waarin ze liggen is ingelopen. Voor sommige aandachtswijken viel de verbetering samen met een nog sterkere verbetering in de gemeenten zelf, waardoor het relatieve verschil met de gemeente hoger is geworden. De verbeteringen in de aandachtswijken willen niet zeggen dat de problemen geheel zijn opgelost. De achterstanden zijn in de meeste gevallen nog steeds substantieel en er is nog altijd sprake van leefbaarheidsproblematiek in grote delen van de aandachtswijken.

Regionale verschillen

In de meeste gemeenten heeft zich een lichte verbetering van de leefbaarheid voorgedaan. In ruim 100 gemeenten is hierbij ook sprake van een significante verbetering. Dit betreft vooral gemeenten buiten de Randstad (o.a. in Limburg, Zuidoost-Brabant, Twente en de Achterhoek). Er zijn ook verschillende grote en middelgrote steden waaronder Amsterdam, Rotterdam en Utrecht maar ook bijvoorbeeld Enschede, Groningen, Almere en Eindhoven waar zich een duidelijke verbetering van de leefbaarheid heeft voorgedaan. Opvallend is dat er in de regio Den Haag juist sprake is van een verslechtering van de leefbaarheid (tussen 01-01-2010 en 01-01-2012): niet alleen in de stad Den Haag¹ maar ook in gemeenten als Pijnacker-Nootdorp en Midden-Delfland. De verslechtering van de leefbaarheid in de gemeente Den Haag blijkt het gevolg van een toename van de werkloosheid, een toename van geweldsmisdrijven en een toename van het aantal minimuminkomens in sommige gebieden. Ondanks deze verslechtering is de leefbaarheid in

¹ De gebruikte gegevens in de Leefbaarometer hebben betrekking op de periode tot en met 01-01-2012. Op basis van gegevens van de gemeente Den Haag (gebaseerd op gegevens van de politie) blijkt dat er in de periode na 01-01-2012 juist een verbetering van de veiligheid in Den Haag heeft plaatsgevonden. Hierbij gaat het overigens over een veel breder aantal indicatoren op het gebied van veiligheid dan het aantal dat is opgenomen in de Leefbaarometer (Zie *Tabellenboek Criminaliteit Overlast en Onveiligheid 2002-2012* van de politie Haaglanden).

2012 in zowel Pijnacker-Nootdorp als Midden-Delfland overigens nog wel steeds bovengemiddeld.

Selectieve migratie in krimpgebieden gestopt als gevolg van crisis

Gemiddeld genomen is de leefbaarheid in de krimpgebieden vanuit het perspectief van de Leefbaarometer nog altijd goed. In de kernen waar tussen 1998 en 2012 sprake is geweest van bevolkingskrimp blijft de langjarige ontwikkeling van de leefbaarheid wel achter bij de rest van het land.

Daarnaast lijkt de leefbaarheidsontwikkeling in de krimpende kernen samen te hangen met de economische situatie. Opmerkelijk daarbij is dat in tijden van (landelijke) laagconjunctuur de krimpgebieden beter scoren. In periodes van hoogconjunctuur is er namelijk meer sprake van selectieve migratie vanuit de krimpende kernen naar de economische meer kansrijke regio's. Dat lijkt bij te dragen aan een (relatieve) achteruitgang van de leefbaarheid in de krimpgebieden. In tijden van laagconjunctuur neemt de selectieve migratie vanuit de krimpende kernen af, met vermoedelijk als mogelijk gevolg dat de leefbaarheid op peil blijft. Dit mechanisme heeft er waarschijnlijk aan bijgedragen dat de leefbaarheid in de krimpende kernen de laatste jaren iets is verbeterd. Wanneer de economie weer opleeft, bestaat het risico dat de selectieve migratie vanuit de krimpregio's aantrekt met navenante negatieve leefbaarheidsontwikkelingen tot gevolg.

Langtermijntrend bloemkool- en VINEX-wijken negatief

De zogenaamde bloemkool- en VINEX-wijken hebben zich gedurende de periode 1998 tot en met 2012 negatief ontwikkeld ten opzichte van de landelijke trend. Desondanks is de leefbaarheid in zowel de VINEX- als de bloemkoolwijken over het algemeen nog goed te noemen. In de bloemkoolwijken hangt de neergaande langjarige trend samen met een afname van het aandeel gebieden waarin de hogere inkomens dominant zijn, een toename van de werkloosheid en in sommige gevallen een toename van de overlast. Het zijn vooral de bloemkoolwijken uit de eerste helft van de jaren tachtig die risico lopen om probleemgebieden te worden. De reden daarvoor is vermoedelijk dat in die periode als gevolg van de toenmalige economische crisis met een lagere kwaliteit is gebouwd (kleine woningen, hoge dichtheden en veel sociale huur). Als er wat te kiezen is, zijn dat soort gebieden kwetsbaar. Sinds 2008 is overigens wel sprake van een opleving van de leefbaarheid. Het is echter niet duidelijk of dit een tijdelijk fenomeen is (bijvoorbeeld als gevolg van de crisis waardoor er minder wordt verhuurd), of dat de neergaande trend permanent is gestopt.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

In de VINEX-wijken is de eerste zes jaar na oplevering sprake geweest van een (verdere) verbetering van de leefbaarheid. In de wijken die er al lang genoeg staan om dat te kunnen meten blijkt er echter na een jaar of zes á acht, een omslag te zijn ontstaan. Na deze periode blijkt de leefbaarheidsontwikkeling achter te zijn gebleven bij de landelijke trend. De reden is vermoedelijk dat na een jaar of zes de eerste huishoudens weer vertrekken en het aandeel midden- en hogere inkomens afneemt, onder meer door echtscheidingen. Ook neemt de overlast toe, mogelijk doordat de jonge kinderen – die er bij de bouw zijn ingetrokken – een leeftijd hebben bereikt waarbij ze voor overlast gaan zorgen. In de latere jaren neemt ook de sociale samenhang af.

Negatieve ontwikkeling New Towns gestopt

Tussen 2002 en 2010 bleef de ontwikkeling van de leefbaarheid in de New Towns over het algemeen iets achter bij de landelijke trend. Tussen de New Towns zelf was echter wel sprake van grote verschillen. Zo verbeterde de leefbaarheid in Lelystad en Helmond duidelijk, terwijl deze in Almere en Zoetermeer achterbleef bij de landelijke ontwikkeling. Tussen 2010 en 2012 is de neergaande trend over het algemeen gestopt, met name door verbeteringen op het gebied van de veiligheid en sociaaleconomische bevolkings-samenstelling. Maar ook de laatste jaren is sprake van een verschil tussen de steden. Lelystad heeft bijvoorbeeld weer een deel van de verbetering ingeleverd, terwijl Spijkenisse een verbetering heeft doorgemaakt.

Convergentie verder en sterker toegenomen

Net als in de periode 1998-2010 is er tussen 2010 en 2012 sprake geweest van een convergentietrend. Dat houdt in dat de leefbaarheid over het algemeen het meest is verbeterd in gebieden waar de leefbaarheidsproblemen het grootst waren en het meest is achteruit gegaan in de gebieden die het hoogst scoorden (zonder dat hierdoor echte problemen zijn ontstaan). Door deze trend is de kloof tussen leefbare en minder leefbare gebieden in Nederland wat kleiner geworden. Tussen 2010 en 2012 is deze trend relatief sterk geweest: in de zeer negatieve en negatieve leefbaarheidsgebieden was de positieve ontwikkeling zelfs groter dan in de eerdere periodes.

Hogere instroom draagt bij aan verbetering leefbaarheid zwakke wijken

De huidige crisis op de woningmarkt draagt bij aan een verandering van de verhuisstromen. Dat is ook van invloed op de wijken met een zwakke leefbaarheid. Per saldo is er sinds

2009 sprake geweest van een (relatief) grotere instroom van sociaaleconomisch sterkere huishoudens (hoger opgeleiden).

De woningen die zij betrekken, zijn niet in toenemende mate nieuw gebouwd. De grotere instroom is dus niet direct te relateren aan herstructurering in deze wijken. De reden van de grotere instroom van kansrijke huishoudens is vermoedelijk dat in deze wijken relatief veel betaalbare woningen te vinden zijn, bijvoorbeeld door verkoop van corporaties. Voor die woningen is het waarschijnlijk dat de hoog opgeleide maar (nog) niet veel verdienende huishoudens financiering kunnen vinden, ondanks de strengere financieringseisen van de banken. Hoe bestendig de door deze instroom ontstane verbetering is, is onzeker. Het blijkt namelijk wel dat de verhuigeneigdheid uit deze wijken onder de sociaaleconomisch sterkere huishoudens vanwege de woonomgeving toeneemt. Als de economie weer aantrekt kan deze wens mogelijk worden gerealiseerd, wat dan weer kan samengaan met een negatieve leefbaarheidsontwikkeling.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

I. INLEIDING

Leefbaarheid is een onderwerp dat iedereen raakt omdat het aangeeft hoe prettig mensen ergens wonen. Leefbaarheid gaat over belangrijke zaken als hoe men de samenstelling van de bevolking in de buurt waardeert, hoe burens met elkaar omgaan, hoe veilig de buurt wordt gevonden en over de kwaliteit van de woningvoorraad, voorzieningen en publieke ruimte. Met de meeste wijken in Nederland gaat het wat dat betreft prima. Maar er zijn er ook waar dat zeker niet het geval is en in andere wijken gaat het nu nog wel redelijk, maar geven de ontwikkelingen een toenemende kwetsbaarheid aan. Alle redenen om de leefbaarheid van buurten en wijken te blijven volgen.

In deze rapportage wordt ingegaan op de ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2010 en 2012. Die recente ontwikkeling wordt geplaatst tegen de achtergrond van de langjarige ontwikkeling sinds 1998. Het instrument waarmee de ontwikkeling van de leefbaarheid in beeld wordt gebracht, is de Leefbaarometer (zie ook www.leefbaarometer.nl).

Dit is de derde publicatie in een reeks waarmee over de leefbaarheids-ontwikkelingen op basis van de Leefbaarometer wordt gerapporteerd. In 2009 ging de aandacht in 'Leefbaarheid door Tijd' uit naar de ontwikkelingen tussen 1998 en 2008². In 2011 volgde 'Leefbaarheid in balans', waarmee over de ontwikkelingen tussen 2008 en 2010 werd gerapporteerd³. De voorliggende rapportage is een vervolg op deze twee studies, die mogelijk werd door het beschikbaar komen van de 2012-meting van de Leefbaarometer.

Veel van de onderwerpen die worden behandeld in deze publicatie, zoals de ontwikkelingen in de aandachtswijken, zijn ook in de eerdere rapportages aan de orde geweest. De recente ontwikkelingen kunnen daarmee goed in perspectief worden geplaatst. Nieuw in deze publicatie is dat gedetailleerd wordt ingegaan op de ontwikkelingen in verschillende typen wijken in Nederland, zoals de bloemkoolwijken en de Vinex-wijken. Verder wordt in meer detail ingezoomd op de ontwikkelingen in de 'New Towns' en in de krimpgebieden en wordt de betekenis van de economische crisis voor de ontwikkeling van de leefbaarheid verkend.

---

² Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg en C. van Woerkens (2009), 'Leefbaarheid door de tijd. Beschrijving en analyse van de belangrijkste ontwikkelingen die volgen uit de Leefbaarometer', RIGO en Atlas voor gemeenten.

³ Leidelmeijer, K., G. Marlet, R. Schulenberg en C. van Woerkens (2011), 'Leefbaarheid in balans. Ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 2008-2010 op basis van de Leefbaarometer', RIGO en Atlas voor gemeenten.

Onderzoeksvragen

De centrale vraag van het onderzoek luidt: *'Hoe heeft de leefbaarheid zich ontwikkeld tussen 2010 en 2012?'* Achter- en onderliggende vragen zijn:

- ✓ Zijn er veel gebieden die achteruit zijn gegaan, of zijn er juist meer gebieden te vinden die zijn vooruitgegaan, of houden ze elkaar in balans?
- ✓ Zijn er tussen regio's en (typen) gemeenten verschillen in ontwikkeling geweest? Zijn bepaalde regio's / (groepen) gemeenten bovengemiddeld achteruitgegaan of vooruitgegaan?
- ✓ Hoe is het gegaan met de veertig wijken?
- ✓ Wat zijn de achtergronden van de geconstateerde ontwikkelingen? Welke aspecten van buurten en wijken zijn vooruit- of achteruitgegaan? En in hoeverre bepaalt de conjunctuur de geschetste ontwikkelingen?
- ✓ Is de kloof tussen de leefbare en minder leefbare gebieden groter geworden, of juist kleiner?

Leeswijzer

In hoofdstuk twee wordt de algemene landelijke ontwikkeling beschreven. Er wordt ingegaan op de gemiddelde ontwikkeling en op de verdeling van gebieden over de leefbaarheidsklassen. Extra aandacht gaat uit naar de ontwikkelingen in de veertig wijken en de krimpregio's. Hoofdstuk drie geeft de achtergronden van de ontwikkelingen weer, zowel voor Nederland als geheel als voor verschillende (groepen) gemeenten. In dat hoofdstuk wordt ook gekeken naar de invloed van de economische conjunctuur op de leefbaarheid. In hoofdstuk vier wordt ingegaan op de leefbaarheidsontwikkelingen in verschillende typen wijken, in het bijzonder de bloemkool- en VINEX-wijken. De ontwikkelingen in de zogenaamde New Towns komen in hoofdstuk vijf aan bod. In hoofdstuk zes worden verschillende leefbaarheidstrends beschreven. Er wordt ingegaan op de ontwikkelingen in bestaande gebieden met leefbaarheidsproblemen, op nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen en op de vraag of de kloof tussen leefbare en minder leefbare gebieden kleiner of groter wordt. Ten slotte wordt in hoofdstuk zeven een beeld geschetst van de gevolgen van de stagnatie van de woningmarkt op de leefbaarheid van de zwakke wijken.

Kader: Over de Leefbaarometer

De Leefbaarometer is in 2008 door RIGO en Atlas voor gemeenten ontwikkeld in opdracht van het toenmalige Ministerie van VROM (tegenwoordig BZK)⁴. Inmiddels zijn zes metingen beschikbaar: van 1998, 2002, 2006, 2008, 2010 en 2012. Alle kaarten met de leefbaarheidsscores zijn op de website www.leefbaarometer.nl te vinden.

In het instrument zijn de kenmerken van de woonomgeving opgenomen die binnen Nederland de verschillen in oordelen en gedrag tussen bewoners het best in beeld brengen. In bijlage I zijn de kenmerken van de woonomgeving (kortweg: indicatoren) weergegeven die deel uitmaken van de Leefbaarometer.

Niet elke indicator is even belangrijk. In de Leefbaarometer worden ze ‘gewogen’ naar de mate waarin ze verklaren waarom mensen in de ene buurt wel en in de ander niet tevreden zijn. Het resultaat van de Leefbaarometer is daarmee een indicatie van hoe prettig mensen het vinden om ergens te wonen. Met de Leefbaarometer kunnen verschillen in leefbaarheid en de ontwikkelingen daarin ook binnen wijken en buurten in beeld worden gebracht, omdat gebruik wordt gemaakt van gegevens die voor elke postcode (zoals IOI IAB) bekend zijn.

De Leefbaarometerscore wordt uitgedrukt als een bewonersoordeel en telt zeven leefbaarheidsklassen: van ‘zeer negatief’ tot ‘uiterst positief’. Hierdoor biedt de Leefbaarometer een duidelijke referentie in plaats van een abstracte score. Een positieve score betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen positief zullen zijn over de leefomgeving. Omgekeerd geldt dat een negatieve score betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen een negatief oordeel over de leefbaarheid van hun woonomgeving zullen hebben.

Gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore zijn gebieden waar veel bewoners ontevreden zijn met hun woonomgeving en daarom beschouwen we deze in dit onderzoek als gebieden met leefbaarheidsproblemen. Deze interpretatie is belangrijk omdat daarmee niet alleen vergelijkingen tussen wijken mogelijk zijn, maar er ook een absoluut niveau wordt geïntroduceerd. Er blijven dus altijd veertig slechtste wijken, maar die kunnen op enig moment in de toekomst wel allemaal ‘positief’ scoren.

⁴ Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a., *De Leefbaarometer: leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken - rapportage instrumentontwikkeling*, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. VROM/WWI, Amsterdam, mei 2008.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

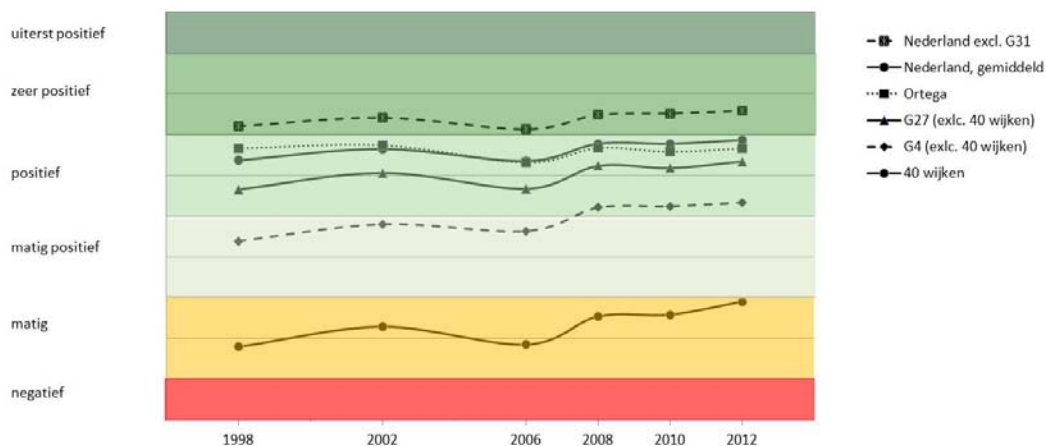

2. LEEFBAARHEID ANNO 2012

2.1 De landelijke trend

Lokaal kan de leefbaarheid soms behoorlijk veranderen. Op landelijk niveau lijkt de leefbaarheid zich de laatste jaren echter te stabiliseren. Nadat de landelijke leefbaarheid tussen 2008 en 2010 werd gekenschetst als ‘in balans’, heeft deze tussen 2010 en 2012 een beperkte positieve ontwikkeling doorgemaakt. Figuur 1 laat zien dat door die kleine verbetering de gemiddelde leefbaarheid in Nederland wel op het hoogste niveau sinds het begin van de metingen in 1998 zit. Dat gemiddelde niveau valt anno 2012 bijna in de categorie ‘zeer positief’.

Figuur 1 Ontwikkeling gemiddelde score Leefbaarometer 1998-2012⁵

Door de jaren heen heeft de leefbaarheid een schommeling doorgemaakt. Zo verbeterde de gemiddelde leefbaarheid tussen 1998 en 2002, om in 2006 op het niveau van 1998 terug te keren. Tussen 2006 en 2008 ging het weer een stuk beter met de leefbaarheid die in de daaropvolgende jaren stabiliseerde. De beperkte verbetering tussen 2010 en 2012 is ongeveer drie à vier keer zo klein als de verbetering in de periodes 1998-2002 en 2006-2008.

⁵ In bijlage 2 is een overzicht te vinden welke gemeenten tot de G4, G27 en Ortega behoren.

In alle – in deze figuur onderscheiden – gemeentetypen hebben deze trends zich voorgedaan. De veertig aandachtswijken – waarin extra wordt geïnvesteerd om de achterstanden weg te werken – hebben de meest positieve ontwikkeling doorgemaakt. Deze positieve ontwikkeling heeft er voor gezorgd dat het gemiddelde in de veertig aandachtswijken inmiddels bijna ‘matig positief’ is. Desondanks is er in veel delen van de aandachtswijken nog altijd sprake van grote leefbaarheidsproblemen. In paragraaf 3.5 gaan we hier nader op in.

De schommeling die tussen 1998 en 2008 te zien is, wordt voor een belangrijk deel verklaard door de conjunctuur, die doorwerkt in de scores op de Leefbaarometer. In tijden van hoogconjunctuur (bijvoorbeeld 1998 en 2008) is de werkloosheid laag en verbetert navenant de gemiddelde leefbaarheid. In tijden van laagconjunctuur (waarvan sprake was tijdens de meting van 2006) is de werkloosheid juist hoger en gaat de gemiddelde leefbaarheid iets achteruit. Dat betekent overigens niet dat alle gebieden dezelfde richting opgaan. Er zijn wel degelijk gebieden die zich in een periode van laagconjunctuur hebben weten te onttrekken aan de neergaande lijn, zoals de Indische Buurt in Amsterdam tussen 2002 en 2006. Ook het omgekeerde komt voor: gebieden die gedurende hoogconjunctuur achteruit gaan, zoals delen van Moerwijk in Den Haag tussen 2006-2008.

Sinds 2008 volgt de landelijke leefbaarheidstrend de economische conjunctuur niet meer. Dat is opvallend omdat sindsdien sprake is van een diepe economische crisis. De Leefbaarometer is opgebouwd uit circa vijftig indicatoren waarvan statistisch is vastgesteld dat ze bijdragen aan het leefbaarheidsoordeel en het gedrag van bewoners. Daartoe behoren ook economisch gerelateerde indicatoren als het aandeel niet-werkende werkzoekenden en de concentratie van lage en hoge(re) inkomens. Vooralsnog wordt de crisis niet zichtbaar in deze indicatoren, op de peildatum van de meting 2012 (1 januari 2012). De belangrijkste reden daarvoor lijkt te zijn dat tot dat moment de gevolgen voor de (geregistreerde) werkloosheid en de inkomens nog beperkt zijn gebleven. Pas gedurende 2012 is sprake geweest van ingrijpende bezuinigingen, oplopende werkloosheid en daling van de koopkracht. Dat heeft dus vooral plaatsgevonden na de peildatum van de meting 2012.

Daarnaast lijkt er sprake te zijn van verborgen werkloosheid onder met name ZZP'ers en jongeren⁶, die niet in de UWV-registraties zichtbaar wordt en dus niet terugkomt in de Leefbaarometer. Door recentelijk aangescherpte regels maken jongeren bijvoorbeeld

---

⁶ International Labour Organization (2012), *'European Job crisis: trends and policy responses'*, Genève.

minder kans op een uitkering. Zo geldt voor jongeren een zoekperiode van vier weken alvorens ze in aanmerking komen voor een uitkering. Zij schrijven zich daarom minder snel in bij het UWV, terwijl ze in feite wel degelijk werkzoekend zijn. In paragraaf 3.2 gaan we nader in op de relatie tussen conjunctuur en leefbaarheid.

2.2 Verschillen in leefbaarheid

Landelijk gaat het goed met de leefbaarheid. De Leefbaarometer maakt echter duidelijk dat er lokaal grote verschillen kunnen zijn. Figuur 2 laat zien hoe de leefbaarheid verdeeld is over het land. Uit deze figuur blijkt ook dat de leefbaarheidssituatie sinds 2008 redelijk constant is. Sindsdien heeft ongeveer vijf procent van de Nederlandse bevolking (in 2012 gaat het om 800.000 bewoners) te maken met leefbaarheidsproblematiek in de directe woonomgeving. Zo'n 85 procent woont in een gebied met minimaal een positieve leefbaarheid. Uit de kernpublicatie van de WoON-enquête 2012 komt naar voren dat er sprake is van relatief veel ontevredenheid onder bewoners tot 35 jaar: het gaat hier met name om alleenstaanden en eenoudergezinnen. Hoe ouder men wordt, hoe tevredener men oordeelt over de woonomgeving⁷.

De leefbaarheid heeft niet altijd op dit niveau gezeten. In 2006 was nog circa negen procent van de Nederlandse bevolking woonachtig in een gebied met leefbaarheidsproblemen en 78 procent in een gebied met minimaal een positieve leefbaarheid. Tussen 2006 en 2008 is sprake geweest van een behoorlijke verbetering van de leefbaarheid. Die verbetering hing niet alleen samen met de hoogconjunctuur, maar ook met een verbeterde veiligheidssituatie. Sindsdien is de gemiddelde situatie van de leefbaarheid dus redelijk constant.

---

⁷ Ministerie van BZK/WWI (2013), *Wonen in ongewone tijden*, Den Haag.

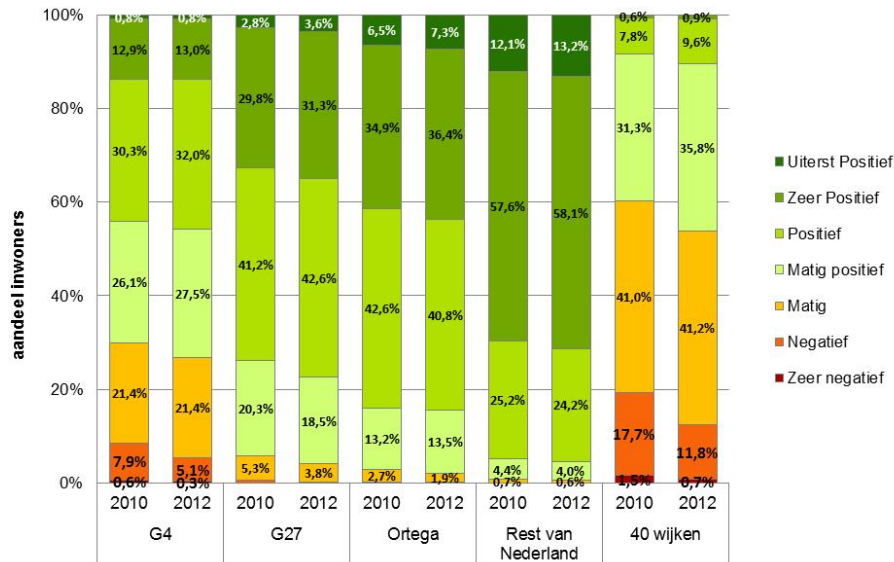
Figuur 2 Verdeling leefbaarheidsscores

In figuur 3 is te zien hoe de leefbaarheid in de verschillende gemeentetypes en de 40 wijken is verdeeld. In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van welke gemeenten bij welke indeling zijn betrokken. Daarin zijn ook de gemeenten met aandachtswijken opgesomd, evenals de gemeenten die tot de zogenaamde ‘G32’ behoren. Vanwege de consistentie met eerdere rapportages wordt deze groep overigens niet separaat in de analyses in dit rapport opgenomen.

In de G4 heeft anno 2012 ruim een kwart van de bevolking te maken met leefbaarheidsproblemen. Dit aandeel is tussen 2010 en 2012 wel kleiner geworden. Hierdoor wonen er nu wat meer mensen in matig positieve of positieve leefbaarheidsgebieden.

Figuur 3 Verdeling leefbaarheidsscores naar gemeentetype en 40 wijken⁸.

Ook in de G27 is sprake van een kleine afname van de omvang van de leefbaarheidsproblematiek, van ongeveer zes naar vier procent. In de Ortega-gemeenten en de rest van Nederland (niet behorende tot de G4, G27 of Ortega) is de situatie redelijk stabiel gebleven tussen 2010 en 2012, maar zijn er wel iets meer bewoners met een zeer of uiterst positieve leefbaarheidsscore. Ten slotte is het aandeel leefbaarheidsproblemen in de veertig wijken van 60 naar 54 procent gedaald. De ontwikkelingen in de veertig wijken beschrijven we nader in paragraaf 2.5.

2.3 Ontwikkeling van gebieden

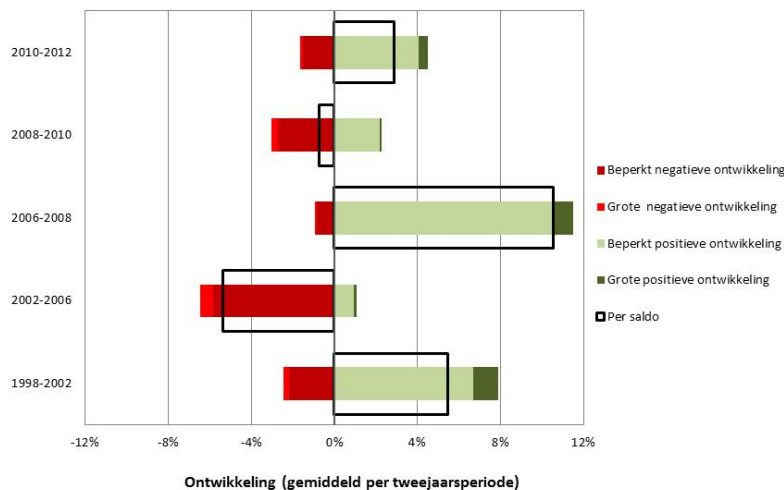
De eerste twee paragrafen laten zien dat het totaalplaatje van de Nederlandse leefbaarheid sinds 2008 redelijk constant is. Dat betekent echter niet dat er geen gebieden voor- of achteruit zijn gegaan in de jaren na 2008. Uit de rapportage 'Leefbaarheid in Balans' bleek dat in de periode tussen 2008 en 2010 voor ongeveer één op de vijf bewoners de leefbaarheid in de omgeving minimaal één klasse is veranderd. Tussen 2010 en 2012 is ongeveer een zelfde verandering te zien. Vooral aan de uiteinden van het leefbaarheidsspectrum is voor relatief veel mensen de leefbaarheid veranderd. In de woonomgeving van ongeveer tachtig procent van de bewoners van zeer negatieve leefbaarheidsgebieden in 2010, is de leefbaarheid in 2012 naar negatief of matig verbeterd.

⁸ De achterliggende aantallen zijn in bijlage 5 te vinden

Tegelijkertijd is voor een kwart van de bewoners van de meest leefbare gebieden van Nederland de leefbaarheid tussen 2010 en 2012 van uiterst positief naar zeer positief gedaald.

Dat in een gebied de leefbaarheid een klasse omhoog of omlaag gaat, hoeft niet te betekenen dat er sprake is van een betekenisvolle ontwikkeling. Het kan ook om een kleine ontwikkeling gaan waarmee net de grens van een klasse op de Leefbaarometer wordt overschreden. In 'Leefbaarheid in Balans' is bijvoorbeeld te lezen dat redelijk wat gebieden zich in de zone tussen 'matig' en 'matig positief' bevinden: het ene jaar heeft zo'n gebied een matige leefbaarheid en het andere jaar een matig positieve leefbaarheid zonder dat er betekenisvolle ontwikkelingen aan de gang zijn. Omdat een ontwikkeling van een 5,2 naar een 5,9 nu eenmaal belangrijker is dan een ontwikkeling van een 5,9 naar een 6,1 zijn de zogenaamde 'ontwikkelingskaarten' gemaakt. Hierin worden alleen gebieden die minimaal een halve klasse op de Leefbaarometerschaal zijn verbeterd of verslechterd zichtbaar gemaakt.'

Figuur 4 Verdeling positieve en negatieve ontwikkeling per periode

Figuur 4 laat zien dat voor ongeveer zes procent van de bewoners de leefbaarheid tussen 2010 en 2012 een betekenisvolle ontwikkeling heeft doorgemaakt: 4,5 procent positief en 1,5 procent negatief. Per saldo is er dus sprake van een verbetering van circa drie procent. Uit de kernpublicatie van de WoON-enquête 2012 blijkt dat dit saldo in de bewonersoordelen over de ontwikkeling van hun buurt ongeveer gelijk is: het aandeel van de bevolking dat positief oordeelt over de buurtontwikkeling is circa drie procent groter dan het aandeel dat negatief oordeelt⁹.

Tussen 2008 en 2010 was het saldo van de Leefbaarometerontwikkelingen nog enigszins negatief met -0,7 procent. Het aandeel bewoners waarvoor de leefbaarheid beduidend is veranderd was in de jaren voor 2008 groter dan in de periode erna. Tussen 2006 en 2008 verandert de leefbaarheid bijvoorbeeld voor dertien procent van de bewoners. Tussen 1998 en 2006 lag dat gemiddeld per tweejaarsperiode tussen de acht en elf procent. In vergelijking met de periode voor 2008 zijn de veranderingen sindsdien dus minder groot.

2.4 Lokale verschillen

Landelijk is de leefbaarheid tussen 2010 en 2012 enigszins verbeterd. Deze kleine verbetering is echter niet gelijk over het land verdeeld. In het resterende deel van dit hoofdstuk wordt gekeken of er lokaal opmerkelijke verschillen in leefbaarheidsontwikkeling te zien zijn.

Allereerst is gekeken naar de ontwikkeling per gemeente. Daartoe staat in figuur 5 weergegeven of de gemiddelde leefbaarheidsontwikkeling significant positief of negatief is geweest¹⁰. In de meeste gemeenten is de ontwikkeling niet zo groot geweest dat sprake is van een significante ontwikkeling.

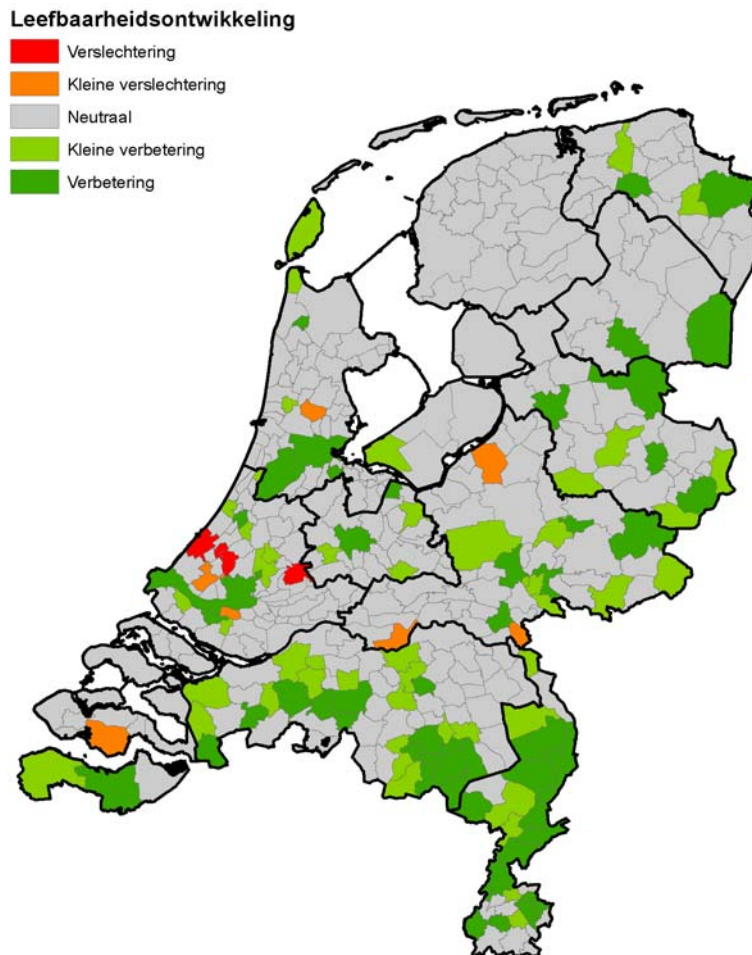
Ongeveer een tiental gemeenten heeft een significant negatieve ontwikkeling doorgemaakt. Vooral de groep gemeenten in de regio Den Haag valt daarbij op. In Den Haag zelf, Pijnacker-Nootdorp en Midden-Delfland is de leefbaarheid achteruit gegaan. In Pijnacker-Nootdorp en Midden-Delfland heeft deze achteruitgang echter niet tot grote leefbaarheidsproblemen geleid: de leefbaarheid is in beide gemeenten in 2012 nog steeds bovengemiddeld. In Wassenaar, Rijswijk en Voorschoten is de leefbaarheid ook

⁹ Ministerie van BZK/WWI (2013), *Wonen in ongewone tijden*, Den Haag.

¹⁰ Dit betreft statistische significantie. Er is getoetst of de gemiddelde score (over de verschillende 6ppc-gebieden) in 2012 significant hoger of lager is dan in 2010. Dit is een andere methodiek dan die gebruikt wordt voor de kaarten op de website. Daar worden alleen ontwikkelingen van minimaal een halve leefbaarheidsklasse (positief of negatief) afgebeeld. De hier gehanteerde methodiek is iets verfijnder.

achteruitgegaan, maar niet zo sterk dat deze zichtbaar wordt op deze kaart. In de jaren tussen 1998 en 2010 viel Den Haag en omgeving nog niet bijzonder op, en volgde de leefbaarheid grosso modo de landelijke ontwikkeling. Andere gemeenten waar de leefbaarheid volgens de Leefbaarometer achteruit is gegaan zijn Vlist, Albrandswaard (Zuid-Holland), Wormerland (Noord-Holland), Nunspeet, Maasdriel, Groesbeek (Gelderland) en Borsele (Zeeland). Ook voor deze gemeenten geldt dat ondanks deze relatieve verslechtering tussen 2010 en 2012 de leefbaarheid in 2012 nog steeds bovengemiddeld is en dat er van (grote) leefbaarheidsproblemen dan ook geen sprake is.

Figuur 5 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid per gemeente tussen 2010-2012

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

In circa honderd gemeenten is de leefbaarheid significant positief verbeterd. Daarbij vallen vooral de groepen gemeenten in Limburg en Zuidoost Brabant op. Maar ook in centraal Brabant en in het oosten (Achterhoek en Twente) zijn redelijk veel gemeenten waar de leefbaarheid gemiddeld verbeterd is. Verder valt op dat een behoorlijk aantal steden een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt, zoals Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Arnhem, Nijmegen, Groningen, Enschede, Den Bosch, Tilburg, Eindhoven, Breda, Almere, Den Helder en Maastricht. Ook gezien de positieve ontwikkelingen in al deze steden zijn de negatieve ontwikkelingen in de stad Den Haag¹¹ opvallend.

2.5 De veertig wijken

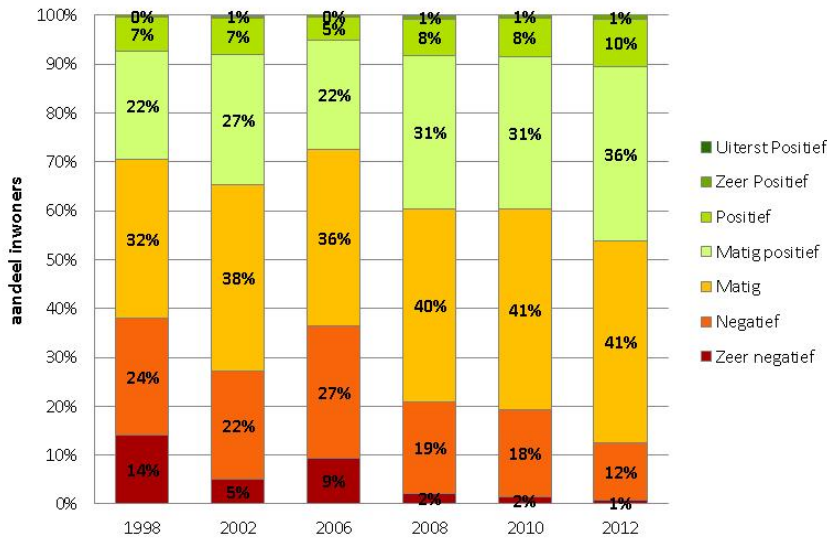
In 2007 werden de zogenaamde 'veertig wijken' geselecteerd¹². In deze veertig wijken was sprake van een sterke probleemaccumulatie waardoor extra inzet om de sociale, fysieke en economische achterstanden in te lopen geboden was. Deze veertig geselecteerde aandachtswijken zijn in het hele land te vinden. Van Amsterdam tot Maastricht, en van Rotterdam tot Deventer.

---

¹¹ De gebruikte gegevens in de Leefbaarometer hebben betrekking op de periode tot en met 01-01-2012. Op basis van gegevens van de gemeente Den Haag (gebaseerd op gegevens van de politie) blijkt dat er in de periode na 01-01-2012 juist een verbetering van de veiligheid in Den Haag heeft plaatsgevonden. Hierbij gaat het overigens over een veel breder aantal indicatoren op het gebied van veiligheid dan het aantal dat is opgenomen in de Leefbaarometer (Zie *Tabellenboek Criminaliteit Overlast en Onveiligheid 2002-2012* van de politie Haaglanden).

¹² In deze paragraaf en in de rest van dit rapport is de benaming van deze wijken gelijk aan de benaming die gebruikt is bij de selectie en definitie van de achterstandswijken op basis van vier-positie postcodes.

Figuur 6 Verdeling leefbaarheidsscores veertig wijken

Van de 790.000 bewoners van de aandachtswijken wonen er in 2012 425.000 in een gebied met een leefbaarheidsscore van matig of (zeer) negatief. Bijna 100.000 wonen in een gebied met een zeer negatieve of negatieve score op de Leefbaarometer. Ongeveer tachtig procent van de zeer negatieve of negatieve leefbaarheidsscores in Nederland is in één van de veertig wijken te vinden. De gebieden met een matige leefbaarheidsscore liggen ongeveer voor de helft in de veertig wijken.

Tussen 2008 en 2012 is er sprake geweest van een verbetering van de leefbaarheid in de veertig wijken¹³. Het aandeel bewoners dat te maken heeft met leefbaarheidsproblemen is tussen 2008 en 2012 gedaald van 60 naar 54 procent en de omvang van de grootste problematiek (gebieden met een zeer negatieve of negatieve score) is teruggelopen van 21 naar 12 procent. Ondanks de verbetering is er dus nog altijd sprake van leefbaarheidsproblematiek in grote delen van de aandachtswijken.

¹³ Deze analyse maakt niet duidelijk of de verbetering veroorzaakt wordt door het beleid in de aandachtswijken, of door autonome ontwikkelingen. Vermoedelijk zal het een combinatie van beleid en autonome verbeteringen zijn. Om duidelijk te krijgen of – en zo ja in welke mate – de verbetering samenhangt met het beleid is nader onderzoek noodzakelijk.

Achterstanden

De wijkactieplannen die door rijk, gemeenten en corporaties zijn opgesteld, zijn eind 2007/begin 2008 van start gegaan¹⁴. De beleidsdoelstelling van de wijkaanpak was om de achterstand van de aandachtswijken ten opzichte van de rest van de stad in te laten lopen. Na acht tot tien jaar zouden deze wijken weer vitale woon-, werk-, leer-, en leefomgevingen zijn met perspectief voor de bewoners op het gebied van sociale stijging en participatie op de arbeidsmarkt¹⁵.

In de 'Outcomemonitor Wijkeraanpak' volgt het CBS de ontwikkelingen in de aandachtswijken. Het beeld dat daaruit naar voren komt is dat er grote verschillen zijn tussen de wijken. Volgens het CBS zijn er uiteenlopende ontwikkelingen zichtbaar, zowel wanneer gekeken wordt naar de aandachtswijken als naar de indicatoren: in iets meer dan de helft van de voorkomende situaties is sprake van een positieve ontwikkeling, een deel blijft stabiel en ongeveer een derde van alle aandachtswijken (en van de indicatoren) is er op achteruit gegaan sinds de start van deze wijkaanpak¹⁶.

Positief in de aandachtswijken is volgens de Outcomemonitor dat de diversificatie van de woningvoorraad doorzet, de doorstroming naar HAVO/VWO groeit, de werkloosheid daalt en de gezondheidssituatie en integratie zich positief ontwikkelen. Het beeld met betrekking tot de inkomens en de schuldenproblematiek is wisselend. Er gaan ongeveer net zoveel aandachtswijken voor- als achteruit. In totaliteit is de achterstand op de steden volgens de outcome-monitor ongeveer gelijk gebleven. De Cito-scores van de kinderen in de aandachtswijken blijven achter en de achterstand van het aandeel vroegtijdige schoolverlaters ten opzichte van de steden is toegenomen. Ook de huizenprijzen hebben in de aandachtswijken meer te lijden gehad van de crisis dan de rest van de steden waarin deze wijken liggen. Ten slotte maakte de veiligheidssituatie tussen 2008 en 2010 een negatieve ontwikkeling door¹⁷.

Ondanks dat de Outcomemonitor een wat gemengd beeld van de ontwikkelingen in de aandachtswijken schetst, ontwikkelt de leefbaarheidssituatie zich volgens de Leefbaarometer over het algemeen goed in de aandachtswijken. Maar de problematiek en de achterstand ten opzichte van de rest van de stad blijft vaak omvangrijk. In figuur 7 is de leefbaarheidsachterstand van de veertig aandachtswijken ten opzichte van de rest van de

¹⁴ Dat wil niet zeggen dat er in deze wijken voor 2008 niets gebeurde. Er waren voordien al de nodige landelijke en lokale initiatieven geweest om de leefbaarheid deze wijken te verbeteren, zoals ISV, Grottestedenbeleid en de 56 wijken. De 40-wijkeraanpak is veelal dan ook een voortzetting van al bestaand beleid.

¹⁵ Ministerie van VROM/WVI (2007), 'Actieplan krachtwijken: van aandachtswijk naar krachtwijk', Den Haag.

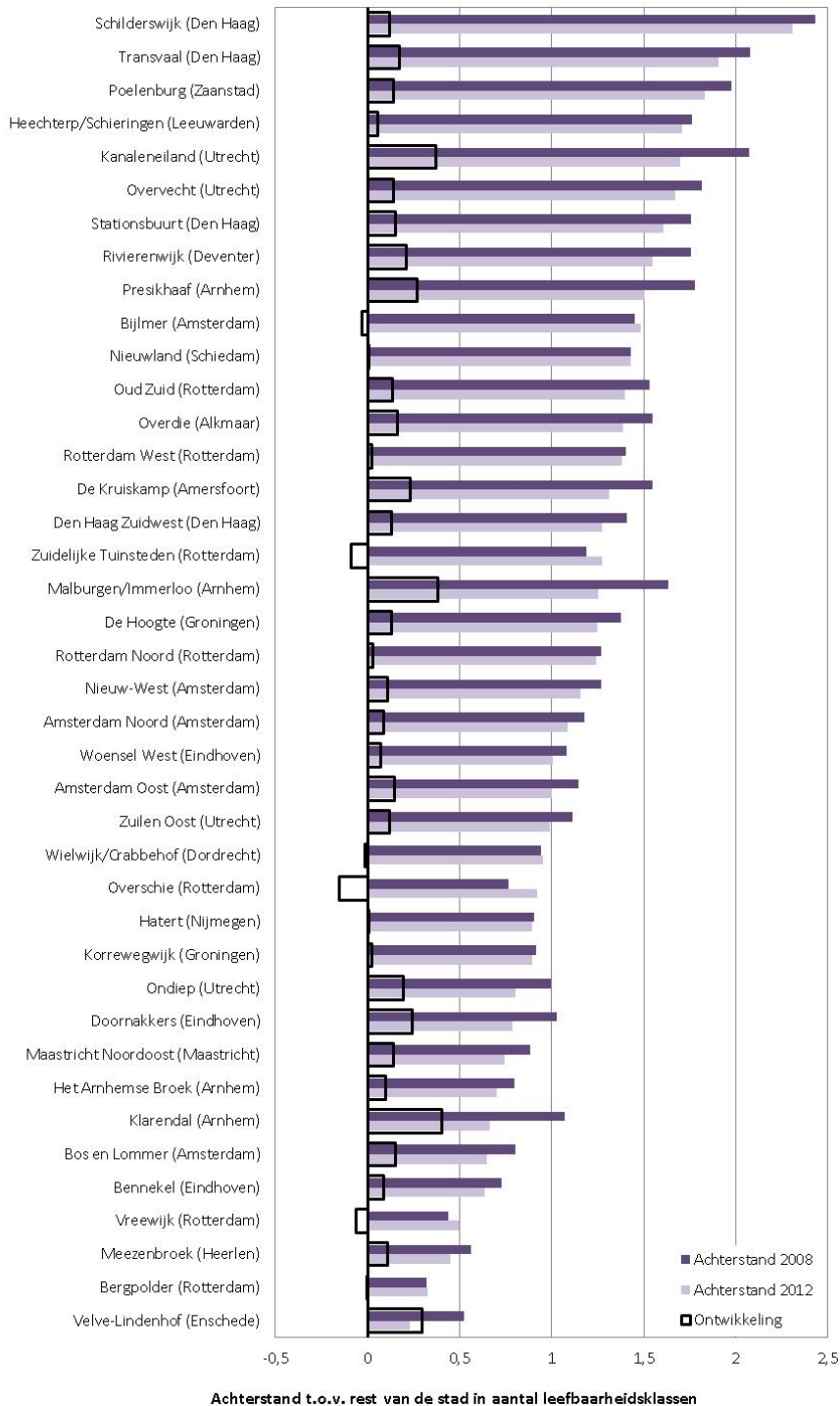
¹⁶ Muller, L., e.a. (2012), 'Outcomemonitor Wijkeraanpak: de tweede voortgangsrapportage', CBS, Den Haag.

¹⁷ Gebaseerd op de dimensie veiligheid uit de Leefbaarometer. Met behulp van de nieuwe meting kan een verbetering van de veiligheid tussen 2010 en 2012 in de aandachtswijken geconstateerd worden.

stad waarin ze liggen afgebeeld. Dit betekent overigens niet dat de wijken die bovenaan staan per se de grootste leefbaarheidsproblemen hebben, maar wel dat de relatieve afstand tot de rest van de stad het grootst is.

Figuur 7 maakt duidelijk dat er grote verschillen in leefbaarheidsachterstand zijn. In de Haagse aandachtswijken Transvaal en Schilderswijk, en in Kanaleneiland in Utrecht liep de achterstand bij de start van de aanpak op tot meer dan twee leefbaarheidsklassen ten opzichte van het deel van de stad dat niet tot een aandachtswijk behoort. In Bergpolder (Rotterdam) en Velve-Lindenhof (Enschede) beperkte de achterstand zich tot minder dan een halve leefbaarheidsklasse.

Figuur 7 Achterstand 40 wijken t.o.v. rest van de stad (geordend op achterstand in 2012)

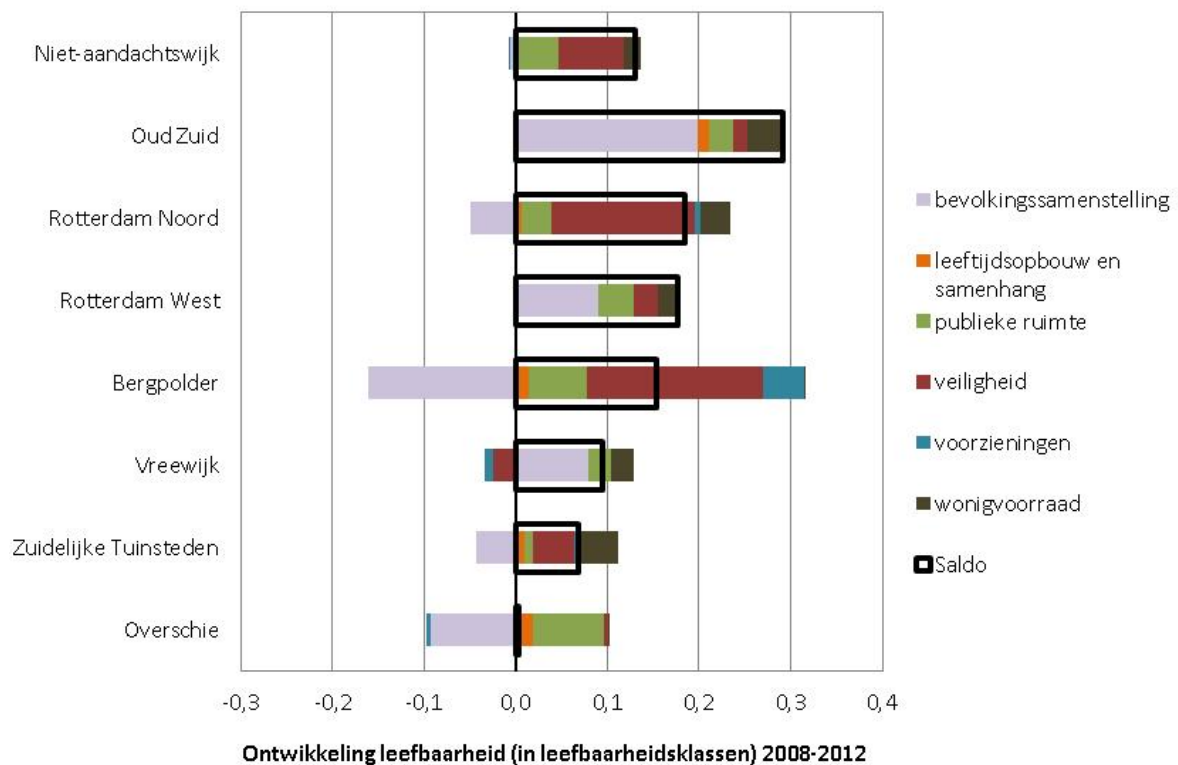
ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

In de meeste wijken is tussen 2008 en 2012 een klein deel van de achterstand ingelopen. De Arnhemse aandachtswijken Klarendal en Malburgen, en het utrechtse Kanaleneiland hebben het meest ingelopen: circa 0,4 leefbaarheidsklasse. Zoals gememoreerd was de achterstand in Kanaleneiland één van de grootste. Dat is nog steeds het geval, maar de inhaalslag is evident. Ondanks de verbetering in de meeste wijken, is de achterstand in veel wijken nog altijd groot.

In een aantal aandachtswijken is de achterstand zelfs verder opgelopen, zoals de Rotterdamse aandachtswijken Overschie, Zuidelijke Tuinsteden en Vreewijk. In de Bijlmer (Amsterdam), Bergpolder (Rotterdam) en Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht) is sinds 2007/2008 sprake van een geringe toename van de achterstand. Dit betekent niet perse dat de leefbaarheid is verslechterd. Het kan immers zo zijn dat er sprake is van een verbetering van de leefbaarheid in een aandachtswijk in combinatie met een nog sterkere verbetering van de leefbaarheid in de gemeente als geheel. Dit is bijvoorbeeld het geval in de Bijlmer. Hier is de leefbaarheid verbeterd, maar omdat Amsterdam als geheel nog sterker is verbeterd is er toch sprake van een toenemend verschil tussen de Bijlmer en de rest van Amsterdam.

Rotterdam

Figuur 8 Bijdrage van de dimensies aan de ontwikkeling van de leefbaarheid 2008-2012 in de Rotterdamse aandachtswijken

Ook in de Rotterdamse aandachtswijken Overschie, Zuidelijke Tuinsteden, Bergpolder en Vreewijk is het verschil ten opzichte van het deel van Rotterdam dat niet tot een aandachtswijk behoort toegenomen, ondanks dat de leefbaarheid er gemiddeld gesproken verbeterd is, zo laat figuur 8 zien. In de Zuidelijke Tuinsteden, Overschie en Bergpolder komt dat doordat de dimensie bevolkingssamenstelling in de periode 2008-2012 achteruit is gegaan, terwijl die in de niet-aandachtswijken van Rotterdam ongeveer gelijk is gebleven. De veiligheidssituatie is in beide wijken wel verbeterd, maar minder dan in de niet-aandachtswijken. In Vreewijk is voornamelijk sprake van een verslechterde veiligheidssituatie. Uit de Veiligheidsindex Rotterdam blijkt dat in Vreewijk het aantal inbraken, geweldsmisdrijven en de overlast is toegenomen, maar dat de mate van vandalisme is afgenomen¹⁸.

¹⁸ www.rotterdam.nl/veiligheidsindex

Ontwikkeling 2010-2012

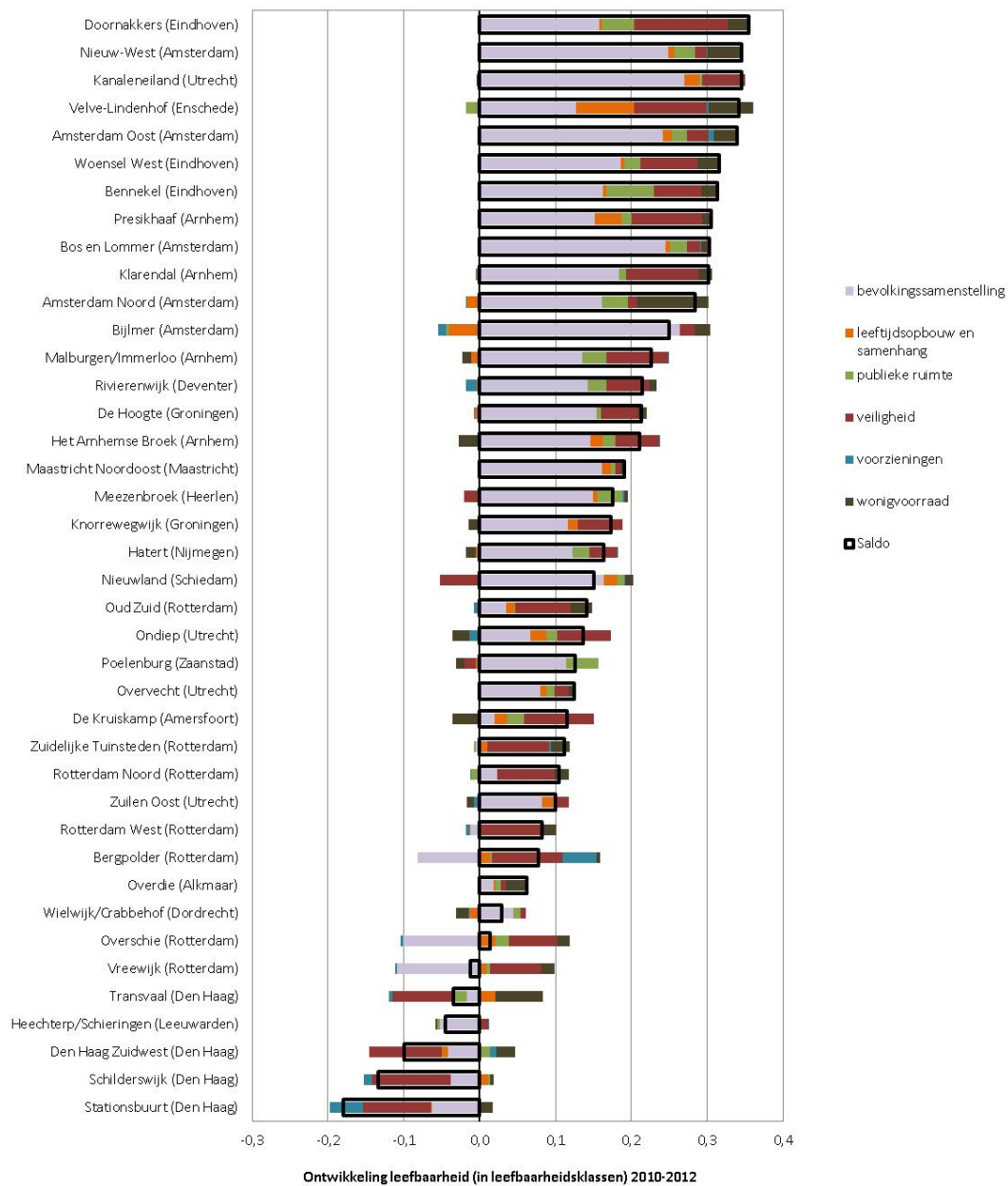
Niet alleen in relatieve zin, ook in absolute zin is sprake van een verbetering in de meeste aandachtswijken. In *'Leefbaarheid in Balans'* is gebleken dat een groot deel van de aandachtswijken tussen 2008 en 2010 een kleine verbetering doormaakte. Malburgen en Klarendal in Arnhem, Overdie (Alkmaar) en De Kruiskamp (Amersfoort) waren de positieve uitschieters. In Woensel West en De Bennekel in Eindhoven, Nieuwland in Schiedam en de Bijlmer in Amsterdam was de leefbaarheid tussen 2008 en 2010 iets achteruit gegaan.

Tussen 2010 en 2012 is de leefbaarheid in de meeste aandachtswijken verbeterd, zo laat figuur 9 zien. Met name in de Amsterdamse en Eindhovense aandachtswijken is de leefbaarheid verbeterd. Tussen 2008 en 2010 waren dit nog de aandachtswijken waar de leefbaarheid achteruit ging. Ook Kanaleneiland (Utrecht) en Velve-Lindenhof (Enschede) staan hoog in dit lijstje.

In de Amsterdamse aandachtswijken wordt circa driekwart van de positieve ontwikkeling verklaard door de verbeterde sociaaleconomische positie van de bevolking. In de andere wijken die hoog op dit lijstje staan is dat aandeel lager, namelijk ongeveer de helft van de ontwikkeling.

Figuur 9 Ontwikkeling van de leefbaarheid in de veertig wijken tussen 2010 en 2012 en de bijdrage van de dimensies daaraan

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Aan de onderkant van de figuur zijn het vooral de Haagse aandachtswijken waar sprake is van een (gemiddeld) negatieve ontwikkeling¹⁹. Het heeft hier vooral met een verminderde veiligheidssituatie te maken. Een aantal van de Rotterdamse aandachtswijken is ook lager op dit lijstje te vinden. De meeste hebben ofwel een kleine negatieve ofwel een kleine positieve ontwikkeling doorgemaakt.

De figuur laat ook zien dat de wijken die er het meest op vooruit zijn gegaan, dat over het algemeen op de meeste dimensies hebben gedaan. De sociaaleconomische bevolkingssamenstelling is wel de belangrijkste bijdrage aan de verbetering, maar dat gaat in de meeste gevallen samen met een verbetering van de veiligheid, sociale samenhang en/of woningvoorraad. In de wijken die er op achteruit zijn gegaan, zijn het meestal ook meerdere dimensies die daaraan hebben bijgedragen. Dat betekent dat een aanzienlijke leefbaarheidsontwikkeling eigenlijk nooit wordt veroorzaakt door één specifieke ontwikkeling, maar meestal een ontwikkelingen op meerdere terreinen is.

Maar ook als wijken (of steden en regio's) een vergelijkbare ontwikkeling op een bepaalde dimensie doormaken, kan het zijn dat in de ene wijk de ontwikkeling door andere factoren is bepaald dan in de andere wijk. Omgekeerd geldt dat wijken met tegenovergestelde ontwikkelingen in de leefbaarheid als geheel wel dezelfde (positieve of negatieve) ontwikkeling op specifieke indicatoren als geheel kunnen hebben.

Om meer inzicht te bieden in de specifieke indicatoren die verantwoordelijk zijn voor de ontwikkelingen, is een zogenaamde 'top-5' opgesteld. Tabel 1 laat de top 5 indicatoren zien die bijdragen aan de Leefbaarometerscore in 2012 en aan de ontwikkeling van deze score tussen 2010 en 2012 voor een aandachtswijk met een negatieve ontwikkeling (Schilderswijk) en een positieve ontwikkeling (Nieuw-West).

---

¹⁹ Eerder is geconstateerd dat de leefbaarheid in de regio Den Haag tussen 2010 en 2012 gemiddeld achteruit is gegaan. In Den Haag zelf hangt dit in sterke mate samen met een achteruitgang van de veiligheidssituatie. (Uit gegevens van de gemeente Den Haag blijkt overigens dat er in de periode na 01-01-2012 juist een verbetering van de veiligheid in Den Haag heeft plaatsgevonden.) De achteruitgang is geen regionaal fenomeen, in de omliggende gemeenten van Den Haag is het voornamelijk een achteruitgang van de dimensie bevolkingssamenstelling die voor de vermindering van de leefbaarheid zorgt.

Kader: Toelichting top 5

Op verschillende plaatsen in dit rapport wordt de achtergrond van de ontwikkelingen geduid met behulp van een ranglijst van de top 5. De 'top vijf' is gebaseerd op de relatieve bijdrage van een indicator aan (de ontwikkeling van) de score op Leefbaarometer. Deze relatieve bijdrage is het product van de omvang van de (verandering van de) waarde van een bepaalde indicator zelf en het relatieve gewicht van deze indicator in de Leefbaarometerscore. Op basis hiervan zijn de vijf indicatoren geselecteerd met de grootste bijdragen aan de (verandering in de) leefbaarheid (ongeacht de richting van deze bijdrage). In rood de indicatoren die een negatieve bijdrage leveren aan de (ontwikkeling van de) Leefbaarometerscore en in groen de indicatoren die een positieve bijdrage leveren.

De top 5 indicatoren voor de ontwikkeling betreft de 5 indicatoren die de grootste bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarometerscore van een bepaalde wijk leveren. Groen kan dan een daling van betreffende indicator betekenen. Het aandeel niet-werkende werkzoekenden hangt bijvoorbeeld negatief samen met de leefbaarheid. Een afname van het aandeel niet-werkende werkzoekenden zorgt dan voor een verbetering van de leefbaarheid en is dus groen in de top 5-overzichten weergegeven. Een afname van de dominantie van inkomens boven 2x modaal betekent echter een verslechtering van de leefbaarheid, en is dus rood weergegeven. In bijlage I is een overzicht te vinden van alle indicatoren die in de Leefbaarometer zitten. Hierin is ook weergegeven of deze negatief of positief samenhangen met de leefbaarheid, waarmee de kleuren en richting geïnterpreteerd kunnen worden.

De top 5 indicatoren voor de stand van de leefbaarheid laat steeds de top 5 ten opzichte van het Nederlands gemiddelde zien. Groen betekent dat een wijk beter scoort dan het Nederlands gemiddelde en rood dat een wijk slechter scoort dan het Nederlands gemiddelde op de betreffende indicator. Hiermee wordt inzichtelijk welke 5 indicatoren het meest bepalend zijn voor de score van een wijk ten opzichte van het Nederlands gemiddelde. Dit betekent bijvoorbeeld dat een indicator die negatief bijdraagt aan de leefbaarheid wel 'groen' kan worden op het moment dat de waarde hiervan duidelijk ondergemiddeld is. Ten opzichte van het Nederlands gemiddelde zorgt de lage score op de indicator voor deze specifiek wijk er immers voor dat de leefbaarheid juist relatief goed is. In wijken waar bijvoorbeeld de werkloosheid zwaar ondergemiddeld kan de indicator niet-werkende werkzoekenden dus groen worden.

Een vergelijking van beide wijken op de top 5 indicatoren voor de Leefbaarometerscore van 2012 laat zien dat in beide wijken het aandeel niet-westerse allochtonen, geweldsmisdrijven, overlast en werkloosheid in de top 5 staan. Voor de ontwikkeling tussen 2010 en 2012 blijken echter andere indicatoren in beide wijken voor het grootste effect te hebben gezorgd. Uit figuur 9 bleek dat de negatieve ontwikkeling van Schilderswijk vooral door de dimensie bevolkingssamenstelling en veiligheid komt. Binnen deze twee

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

dimensies blijkt dit vooral het resultaat te zijn van een toename van de werkloosheid (dimensie bevolkingssamenstelling), geweldsmisdrijven en overlast (dimensie veiligheid). Tegelijkertijd daalt het aandeel niet-westerse allochtonen en jonge alleenstaanden, wat voor een positieve ontwikkeling van de Leefbaarometerscore zorgt. In Nieuw-West is er juist sprake van een afname van de werkloosheid en een toename van het aandeel niet-westerse allochtonen. Naast de dalende werkloosheid zorgt ook de daling van het aandeel jonge alleenstaanden en de afname van het aandeel sociale huurwoningen voor een positieve ontwikkeling.

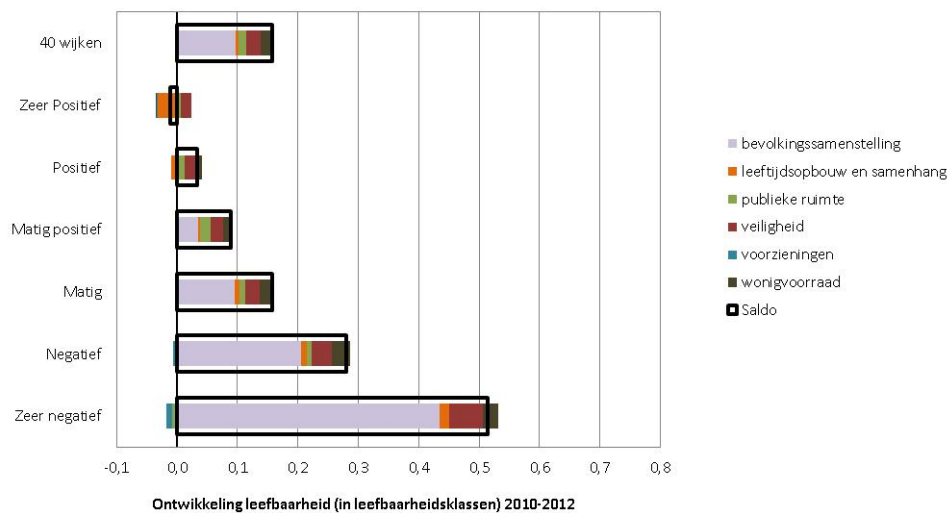
Tabel 1 Top 5 indicatoren (bijdrage aan (ontwikkeling) Leefbaarometerscore rood = negatieve bijdrage, groen = positieve bijdrage

<i>Schilderswijk 2012</i>		<i>Schilderswijk ontwikkeling 2010-2012</i>	
1	Niet-westerse allochtonen	niet-werkende werkzoekenden	
2	niet-werkende werkzoekenden	geweldsmisdrijven	
3	overlast	niet-westerse allochtonen	
4	geweldsmisdrijven	jonge alleenstaanden	
5	nabijheid kust	overlast	
<i>Nieuw West 2012</i>		<i>Nieuw West ontwikkeling 2010-2012</i>	
1	Niet-westerse allochtonen	niet-werkende werkzoekenden	
2	geweldsmisdrijven	Niet-westerse allochtonen	
3	overlast	jonge alleenstaanden	
4	sociale huurwoningen	minimum inkomens	
5	niet-werkende werkzoekenden	sociale huurwoningen	

Verschillen binnen de aandachtswijken naar uitgangspositie

De gemiddelde leefbaarheidsverbetering in de veertig wijken behelst ongeveer 0,15 leefbaarheidsklasse (zie figuur 10). Dat is op zichzelf niet zo groot, maar hierbij is sprake van een gemiddelde ontwikkeling. De verbetering in de gebieden met de grootste problematiek (zeer negatief of negatief) is duidelijk groter geweest. Gemiddeld is de leefbaarheid in de delen van de aandachtswijken met een zeer negatieve leefbaarheid tussen 2010 en 2012 met een halve klasse verbeterd. Mede daardoor is het aantal bewoners van deze gebieden in de aandachtswijken gehalveerd. In 2010 hadden nog ruim 11.000 bewoners van de aandachtswijken te maken met een zeer negatieve leefbaarheid, in 2012 zijn dat er nog 5.500.

Figuur 10 Bijdrage van de dimensies aan de ontwikkeling van de leefbaarheid in de veertig wijken tussen 2010 en 2012, naar Ausgangssituatie van het gebied in 2010

De verbetering wordt in de meeste gebieden met een verschillende Ausgangssituatie gedragen door een verbetering van de dimensie (sociaaleconomische) bevolkingssamenstelling. Het aandeel van deze dimensie in de verbetering neemt af naarmate de leefbaarheid in 2010 beter was. In de zeer negatieve leefbaarheidsgebieden is de verbetering bijvoorbeeld voor 85 procent veroorzaakt door de bevolkingssamenstelling. In de matig leefbaarheidsgebieden is dat nog zestig procent en in de matig positieve gebieden veertig procent. De veiligheid is de tweede dimensie waar sprake is van een verbetering, maar daar neemt het aandeel in de totale verbetering toe naarmate de leefbaarheid beter was. In de zeer negatieve leefbaarheidsgebieden wordt slechts tien procent van de leefbaarheidsverbetering veroorzaakt door een betere veiligheidssituatie. In de positieve gebieden is dat bijvoorbeeld zestig procent.

Tussen 2008 en 2010 was er nog sprake van een convergentie in de aandachtswijken. De gebieden met een (zeer) negatieve leefbaarheid (in 2010) gingen er op vooruit, de gebieden met een betere leefbaarheid (iets) op achteruit. Tussen 2010 en 2012 is de gemiddelde verbetering bijna overal zichtbaar. Alleen de gebieden met een zeer positieve leefbaarheid gingen er marginaal op achteruit. De gemiddelde verbetering wordt overigens wel minder naarmate de leefbaarheid al beter was, er is dus sprake van een positieve convergentie: de gemiddelde leefbaarheid verbetert én het verschil in leefbaarheid neemt af.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Krimpregio's

De laatste jaren staat de bevolkingskrimp in bepaalde regio's hoog op de agenda. Eén van de gedachten is dat bevolkingskrimp kan leiden tot leefbaarheidsproblemen. Er is een aantal – elkaar versterkende – mechanismen die voor een daling van de leefbaarheid kan zorgen. Bepaalde mindere kwaliteiten van een gebied versterken namelijk de kans op bevolkingskrimp en die krimp draagt weer bij aan de mindere kwaliteit van het gebied. Het gaat dan bijvoorbeeld om een mindere kwaliteit van de woningvoorraad en de woonomgeving en beperktere mogelijkheden voor opleiding, werk en carrière. Leefbaarheidsproblematiek ontstaat wanneer deze mechanismen resulteren in een concentratie van kansarmoede en vergrijzing en in een afnemende investeringsbereidheid en -mogelijkheden (van bewoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden). Dat kan leiden tot leegstand, verloedering en een 'mismatch' tussen de behoefte aan voorzieningen en de bereikbaarheid ervan²⁰.

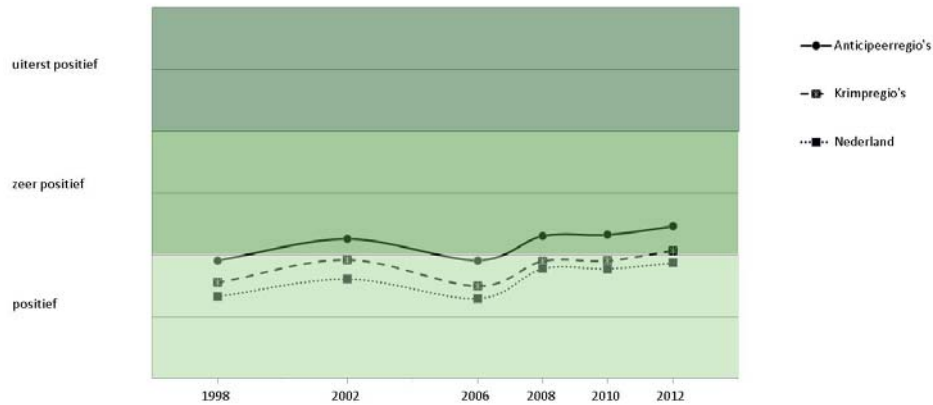
Momenteel is de krimp van de bevolking nog niet heel prominent zichtbaar, zeker niet als gekeken wordt naar huishoudenskrimp. Recent is hooguit in de regio's Zeeuws-Vlaanderen, Noordoost-Groningen en Parkstad Limburg sprake van enige huishoudenskrimp. Van aan krimp gerelateerde leefbaarheidsproblematiek is hier op basis van de Leefbaarometer ook nog geen sprake. Alleen in bepaalde delen van Kerkrade en Heerlen staat de leefbaarheid onder druk, maar daar heeft het voorlopig vooral te maken met meer 'traditionele' grootstedelijke leefbaarheidsproblematiek en wordt het niet zozeer door een krimpende bevolking veroorzaakt.

Om problematiek als gevolg van krimp beleidsmatig aan te pakken, heeft het Ministerie van Binnenlandse Zaken Krimp- en Anticipieerregio's aangewezen. De Krimpregio's zijn gebieden waar de krimp naar verwachting de grootste uitwerking heeft. Dat zijn gebieden als (Noord-)Oost-Groningen, Zuid-Limburg en Zeeuws Vlaanderen. In de Anticipieerregio's wordt wel enige krimp verwacht, maar minder dan in de Krimpregio's. Het gaat dan om grensregio's als de Achterhoek en Twente, maar ook delen van het Groene Hart en de Kop van Noord-Holland.

Wanneer de ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid in deze gebieden wordt gevolgd, lijkt er nog niet zoveel aan de hand. Figuur 11 laat zien dat de leefbaarheid in deze gebieden gemiddeld op een hoger niveau ligt dan het landelijk gemiddelde. Daarnaast volgt de ontwikkeling in de Krimp- en Anticipieerregio's grosso modo de landelijke trend.

²⁰ Leidelmeijer, K. en G. Marlet (2011), 'Leefbaarheid in krimpgebieden: een verkenning van de relatie tussen bevolkingskrimp en leefbaarheid', RIGO en Atlas voor gemeenten in opdracht van Ministerie van Binnenlandse Zaken/WWI.

Figuur 11 Ontwikkeling leefbaarheid in krimpregio's

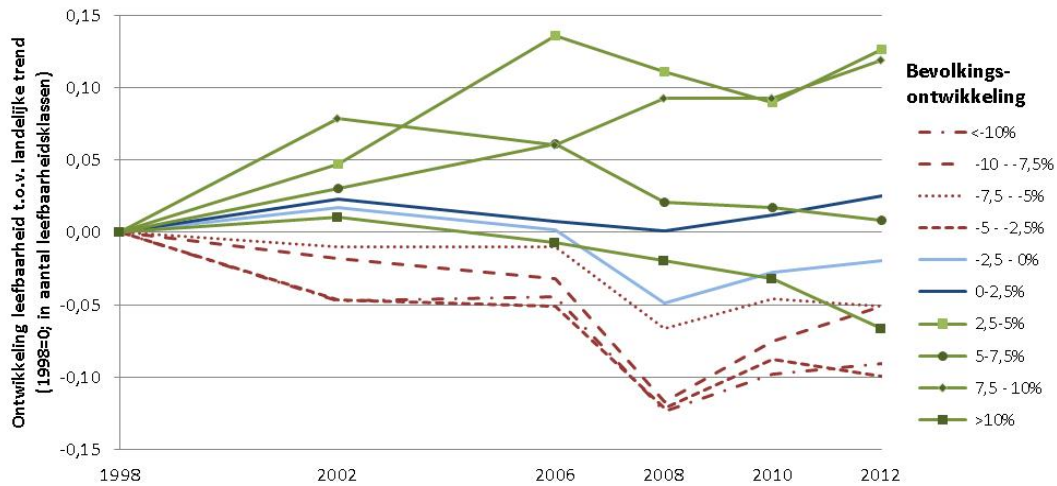

Dit is echter een gemiddelde ontwikkeling. Het zijn omvangrijke regio's waarbinnen sprake is van grote variatie op allerlei terreinen. De stedelijke gebieden in Zuid-Limburg verschillen bijvoorbeeld nogal van de landelijke gebieden in Zeeuws Vlaanderen of Oost-Groningen. Als alleen al naar de ontwikkeling van de bevolkingsaantallen wordt gekeken, zijn er zelfs binnen een krimpregio grote verschillen. De steden in Zuid-Limburg zijn bijvoorbeeld tussen 1998 en 2012 gedaald qua bevolkingsaantal, terwijl verschillende omliggende kleine kernen – zoals Schinnen, Vijlen, Ubachsberg en Doenrade – het inwonertal hebben zien groeien.

Om te kijken of sprake is van enige samenhang tussen leefbaarheids- en bevolkingsontwikkeling, is voor alle kernen in Nederland berekend hoe de bevolkingsomvang zich ontwikkeld heeft²¹. Figuur 12 laat zien dat de kernen waar sprake is geweest van bevolkingskrimp tussen 1998 en 2012 gemiddeld wat achter zijn gebleven in leefbaarheidsontwikkeling ten opzichte van de landelijke trend. De kernen die gegroeid zijn, hebben daarentegen een verbetering ten opzichte van de landelijke trend doorgemaakt. En de leefbaarheid in de kernen met slechts een beperkte groei of krimp (maximaal 2,5 procent) hebben ongeveer de landelijke leefbaarheidstrend gevolgd. De uitzondering wordt gevormd door de kernen met een bevolkingsgroei van meer dan tien procent. Daar is de leefbaarheid afgenomen. Mogelijk heeft de grootschalige nieuwbouw dan enig negatief leefbaarheidseffect op de bestaande gebieden.

²¹ Alle kernen in Nederland zijn ingedeeld naar mate van bevolkingsontwikkeling, niet alleen de beleidsmatige krimp- en anticiperregio's.

Figuur 12 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid naar bevolkingsontwikkeling 1998-2012 per kern (t.o.v. landelijke trend; 1998=0)

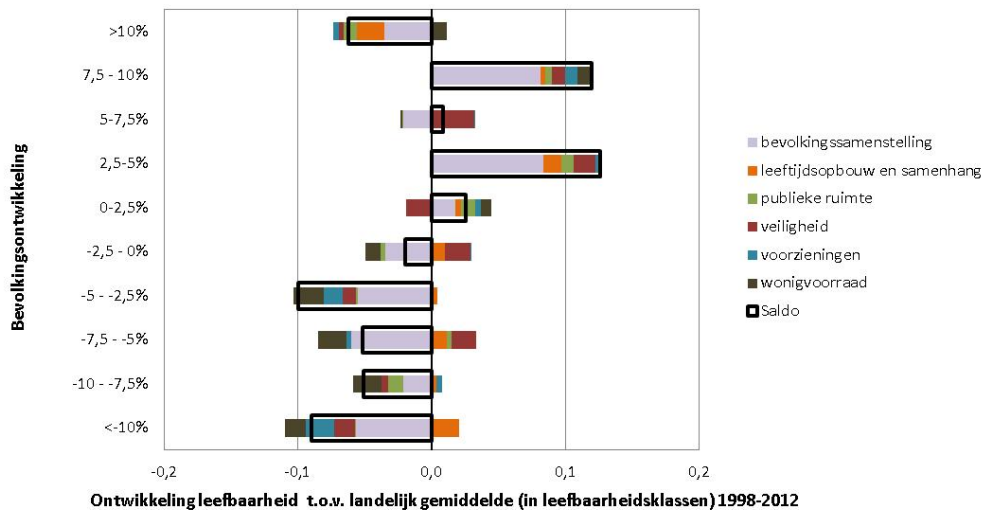
Achtergronden

In figuur 13 is te zien wat de achtergrond van de ontwikkelingen is geweest. In deze figuur is de ontwikkeling van de dimensies in de periode 1998-2012 afgezet tegen de landelijke ontwikkeling van de dimensies. In de kernen met bevolkingskrimp is de dimensie bevolkingssamenstelling het meest achtergebleven bij de landelijke trend. Op zichzelf is het gemiddelde niveau van de dimensie bevolkingssamenstelling in deze kernen verbeterd in deze periode, maar minder dan in de kernen waar sprake is geweest van bevolkingsgroei.

Een andere dimensie die in de kernen met bevolkingskrimp duidelijk is achtergebleven is de woningvoorraad. Ook hiervoor geldt dat in absolute zin de dimensiescore is verbeterd, maar minder dan de landelijke trend. Voor het voorzieningenniveau geldt dat de relatieve achteruitgang ook een absolute – maar beperkte – achteruitgang in de kernen met bevolkingskrimp was.

Figuur 13 Ontwikkeling dimensies t.o.v. landelijke trend naar bevolkingsontwikkeling in de periode 1998-2012

Deze patronen zijn verklaarbaar vanuit de theoretische achtergrond die in de publicatie 'Leefbaarheid in krimpgebieden' is geschetst²². Een vermindering van de werkgelegenheid en carrièreperspectief zorgt ervoor dat kansrijke huishoudens vertrekken en dat zorgt er tegelijkertijd weer voor dat het aanbod van banen afneemt. Deze selectieve migratie en verminderde werkgelegenheid is terug te zien in de (relatieve) afname van de dimensie bevolkingssamenstelling.

Voor de woningvoorraad geldt vermoedelijk dat een lagere druk op de woningmarkt in de kernen met bevolkingskrimp zorgt voor een afnemende investeringsbereidheid in zowel de bestaande voorraad als in nieuwbouw. Die afnemende investeringsbereidheid heeft ook een negatieve impact op het voorzieningenniveau, dat sowieso te maken heeft met een verminderd draagvlak vanwege een kleinere bevolkingsomvang.

2008-2012

In het begin van deze paragraaf (figuur 12) was te zien dat de relatieve daling van de leefbaarheid in de krimpende kernen tussen 2008 en 2012 gestopt is, en dat in sommige gevallen zelfs een deel van de eerdere (relatief) negatieve ontwikkeling weer is ingelopen. Vermoedelijk heeft dat ermee te maken dat de selectieve migratie uit de krimpgebieden

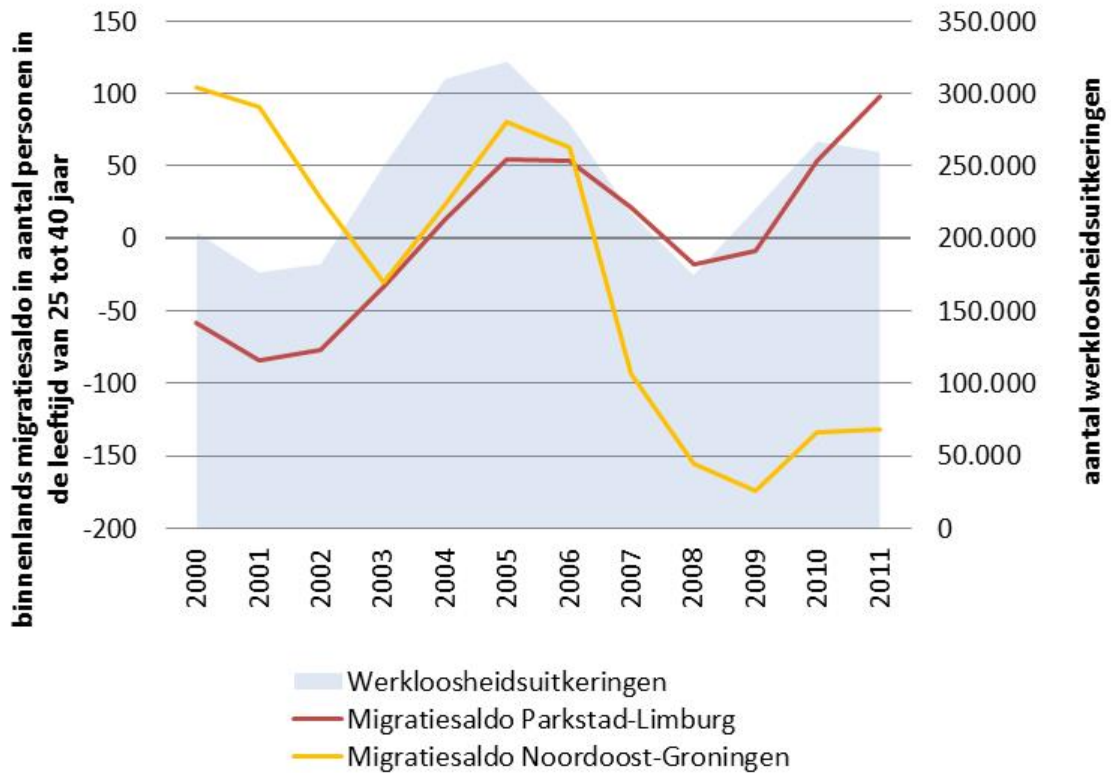
²² Leidelmeijer, K. en G. Marlet (2011), 'Leefbaarheid in krimpgebieden: een verkenning van de relatie tussen bevolkingskrimp en leefbaarheid', RIGO en Atlas voor gemeenten in opdracht van Ministerie van Binnenlandse Zaken/WWI.

geremd wordt door de economische crisis. In figuur 14 is te zien dat het binnenlands migratiesaldo van de bewoners tussen 25 en 40 jaar in de twee sterkst krimpende regio's alleen negatief uitvalt in periodes van lage werkloosheid. Wanneer er veel banen beschikbaar zijn in de economisch sterkere regio's, vertrekt een relatief groot deel van deze bevolkingsgroep daar naartoe vanuit de krimpgebieden, waar deze jonge meer kansrijke huishoudens minder kans hebben op een baan. Maar als de kans op een baan in een economisch sterke regio kleiner wordt, wordt die reden om te verhuizen minder prominent.

Zowel in de periode 2003-2005 als sinds 2009 is de landelijke werkloosheid relatief hoog en is de toename van het negatieve migratiesaldo in de krimpregio's gekeerd. In diezelfde periodes is de leefbaarheid in de krimpende kernen ook niet verder (relatief) gedaald. In periodes waarin de landelijke werkloosheid laag is, neemt de migratie van 25 tot 40 jarigen uit de krimpregio's toe. Dan blijft ook de leefbaarheidsontwikkeling in de krimpende kernen achter bij de ontwikkelingen in de niet-krimpende kernen. Als de economie de komende tijd weer verbetert is de kans dus reëel dat de selectieve migratie weer aantrekt en de leefbaarheid in de krimpgebieden terug in de negatieve spiraal raakt.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Figuur 14 Saldo binnenlandse migratie Parkstad-Limburg en Noordoost-Groningen en de landelijke werkloosheid (WW-uitkeringen)

* bron: CBS, bewerking RIGO en Atlas voor gemeenten

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

3. ACHTERGRONDEN BIJ ONTWIKKELINGEN

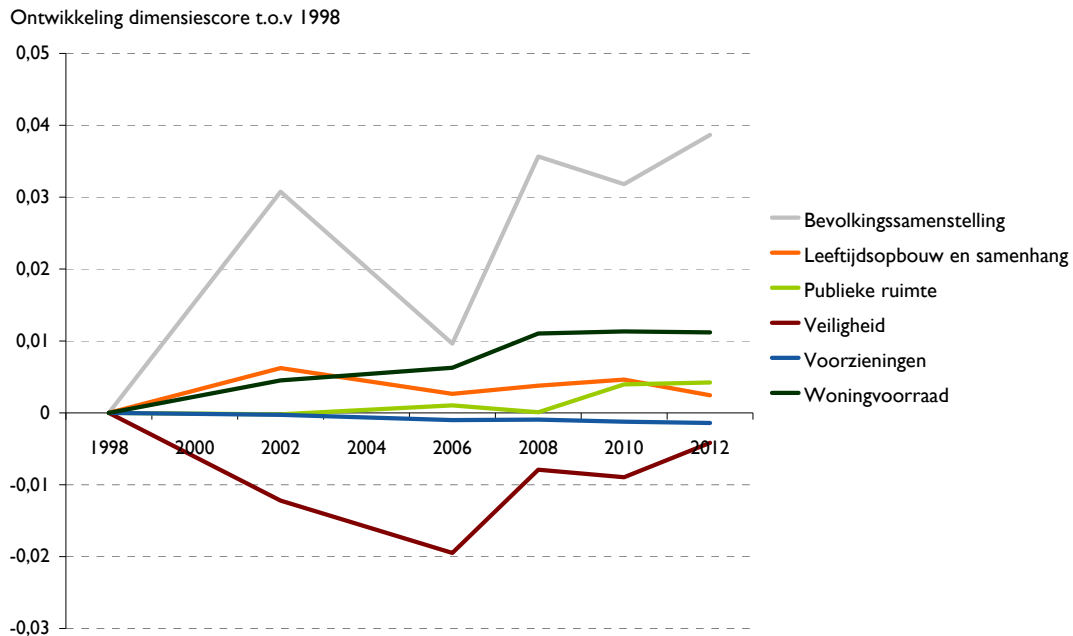

In het voorgaande hoofdstuk is de ontwikkeling op de Leefbaarometer tussen 2010 en 2012 (en in sommige gevallen ook in de voorgaande jaren) geschetst. De belangrijkste conclusie was dat de leefbaarheid zich op landelijk niveau lijkt te stabiliseren maar dat binnen Nederland verschillende (type) steden, gemeenten en wijken zich wel anders hebben ontwikkeld. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste achtergronden van deze verschillen bekeken. Hierbij wordt aangesloten bij de gebiedsindelingen die ook in hoofdstuk twee zijn gebruikt en wordt er nader ingezoomd op een aantal opmerkelijke resultaten uit dat hoofdstuk.

Figuur 15 laat de landelijke ontwikkeling van de dimensiescores zien ten opzichte van de score in 1998. Hieruit wordt onder andere duidelijk dat de (licht) positieve ontwikkeling van de leefbaarheid tussen 2010 en 2012 vooral het gevolg is van een verbetering van de dimensies bevolkingsontwikkeling en veiligheid. Daar tegenover stond een verslechtering van de score op de dimensie leeftijdsopbouw en (sociale) samenhang. Hiermee is het beeld het tegenovergestelde van de vorige periode (2008-2010) waarbij er juist sprake was van een kleine verslechtering van de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid.

De trend in de leefbaarheid in het algemeen en de dimensie bevolkingssamenstelling in het bijzonder wordt voor een aanzienlijk deel bepaald door de ontwikkeling van het aandeel niet-werkende werkzoekenden. Tabel 2 geeft de top 5 van indicatoren die de grootste relatieve bijdrage aan de ontwikkeling van de Leefbaarometerscore in Nederland hadden over 2010-2012 en – ter vergelijking – die over 2008-2010. Opvallend is dat de ontwikkeling van de werkloosheid de indicator is die het sterkst (in groen want positief) heeft bijgedragen aan de positieve ontwikkeling van de leefbaarheid. Het aandeel niet-werkende werkzoekende is dus gedaald. Dit is opvallend omdat in de jaren 2010-2012 sprake is van een recessie.

Figuur 15 De landelijke ontwikkeling van de dimensiescores in de Leefbaarometer, 1998-2012

Dit is – in deze jaren – echter nog niet tot uiting gekomen in een gestegen werkloosheid. Pas recentelijk (vanaf 1-1-2012) is er sprake van een – snel – oplopende werkloosheid. In paragraaf 3.2 wordt verder ingegaan op de relatie tussen crisis en leefbaarheid. Naast werkloosheid heeft de groei van de dominantie van huishoudens met een bovenmodaal inkomen alsmede de daling van het aantal geweldsmisdrijven en vernielingen een belangrijke bijdrage geleverd aan de licht positieve ontwikkeling van de leefbaarheid.

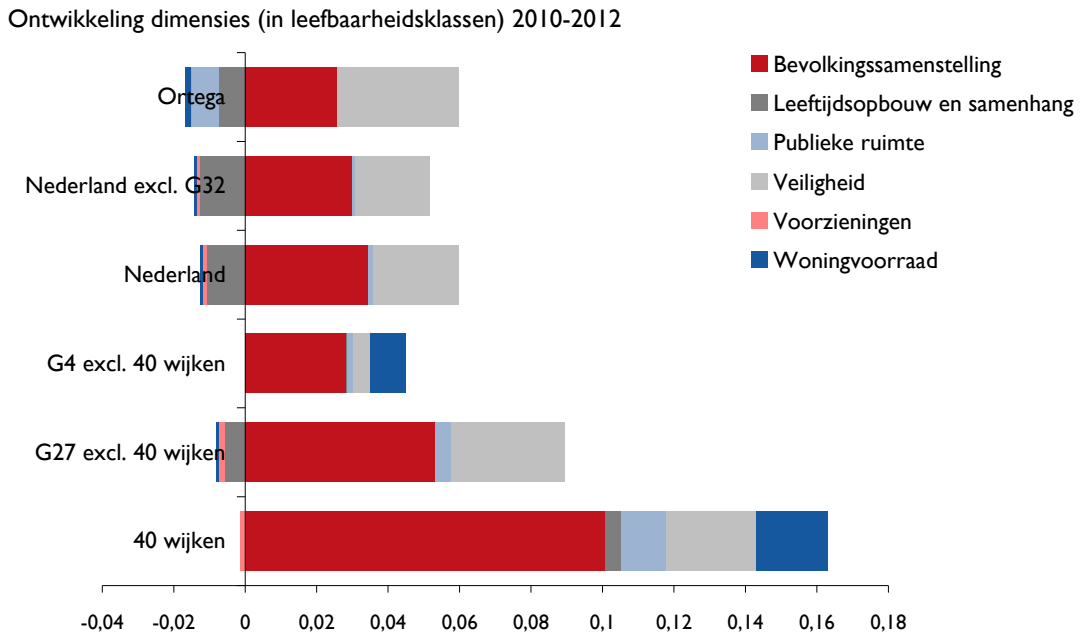
Tabel 2 Top 5 indicatoren die bijdragen aan de ontwikkeling van de leefbaarheid in Nederland

Nederland	
2010-2012	2008-2010
1 niet-werkende werkzoekenden	overlast
2 inkomens I tot 2x modaal	groene ruimte tussen vroegnaoorlogse bouw
3 vernielingen	niet-werkende werkzoekenden
4 geweldsmisdrijven	inkomens tot 2x modaal
5 inkomens meer dan 2x modaal	ouderen

3.1 Achtergronden van de ontwikkelingen naar de aandachtswijken en type steden: dimensiescores en belangrijkste indicatoren

In hoofdstuk twee is duidelijk geworden dat de veertig aandachtswijken zich het meest positief hebben ontwikkeld. Maar ook de verschillende (groepen) steden en Nederland als geheel kenden een licht positieve ontwikkeling van de leefbaarheid. De achtergronden van ontwikkelingen van de verschillende groepen steden (en Nederland als geheel en de krachtwijken) worden in deze paragraaf nader bekeken. Figuur 16 toont de ontwikkeling per type gebied voor alle dimensies in leefbaarheidsklassen. Zoals al in de eerdere hoofdstukken is geconstateerd, is de verandering in leefbaarheid vooral het gevolg van veranderingen in de dimensie bevolkingssamenstelling en veiligheid. De ontwikkelingen op de andere dimensies zijn over het algemeen veel beperkter, al is de verandering op de dimensie woningvoorraad in het geval van de 40 wijken en in de G4 ook nog relatief groot te noemen. Om toch een beeld te krijgen van de verschillen in ontwikkeling tussen de gebieden op de verschillende (andere) dimensies tussen de gebieden wordt in figuur 17 tot en met 22 de ontwikkeling op de verschillende dimensies tussen 2010 en 2012 getoond.

Figuur 16 Ontwikkeling dimensies Leefbaarometer 2010-2012 per type gebied

De grootste bijdrage aan de ontwikkeling van de leefbaarheid kwam door veranderingen in de dimensiescore bevolkingssamenstelling (figuur 16). Figuur 17 laat zien dat deze dimensie zich in de verschillende groepen steden positief ontwikkelde en nog het meest positief in de 40 wijken, gevolgd door de middelgrote steden in de G27. De 40 aandachtswijken ontwikkelden zich ook positief op de andere dimensies waarbij vooral de relatief sterke ontwikkeling op het gebied van de woningvoorraad en de publieke ruimte opvalt.

De Ortega-steden bleven ten opzichte van de andere steden op de dimensie bevolkingssamenstelling wat achter. In de Ortega-steden is de score op de dimensie veiligheid de afgelopen twee jaar juist het sterkst verbeterd (figuur 18). Dit is een opvallende ontwikkeling omdat – zoals ook in hoofdstuk twee is geconstateerd – de afgelopen jaren (1998-2010) de score van de Ortega-gemeenten (vooral Almere en Zoetermeer) juist sterk verslechterde op dit gebied. De Ortega-gemeenten kennen op de dimensies woningvoorraad (figuur 20) en publieke ruimte (figuur 21) over de periode 2010-2012 echter juist de sterkste – zei het in absolute zin beperkte - achteruitgang binnen de verschillende categorieën.

De vier grote steden ontwikkelden zich tegenovergesteld aan de Ortega-steden op de verschillende dimensies: de laagste verbetering van de dimensie veiligheid maar juist een relatief sterke verbetering op het gebied van woningvoorraad en publieke ruimte en als enige stedencategorie een (lichte) verbetering van de dimensie voorzieningen. Voor de steden in de G27 geldt dat zij (net als de Ortega-steden) een relatief sterke verbetering van de score op de dimensie veiligheid kenden en (net als de G4) ook een verbetering van de score op de dimensie publieke ruimte hebben gehad.

Samenvattend blijkt uit een vergelijking van deze figuren dat er tussen de verschillende groepen steden, de krachtwijken en Nederland als geheel duidelijke verschillen zijn in de (relatieve) ontwikkeling op de verschillende dimensies. Dit betekent dat achter de lichte verbetering in al de verschillende typen steden voor een deel steeds andere achterliggende factoren een rol spelen.

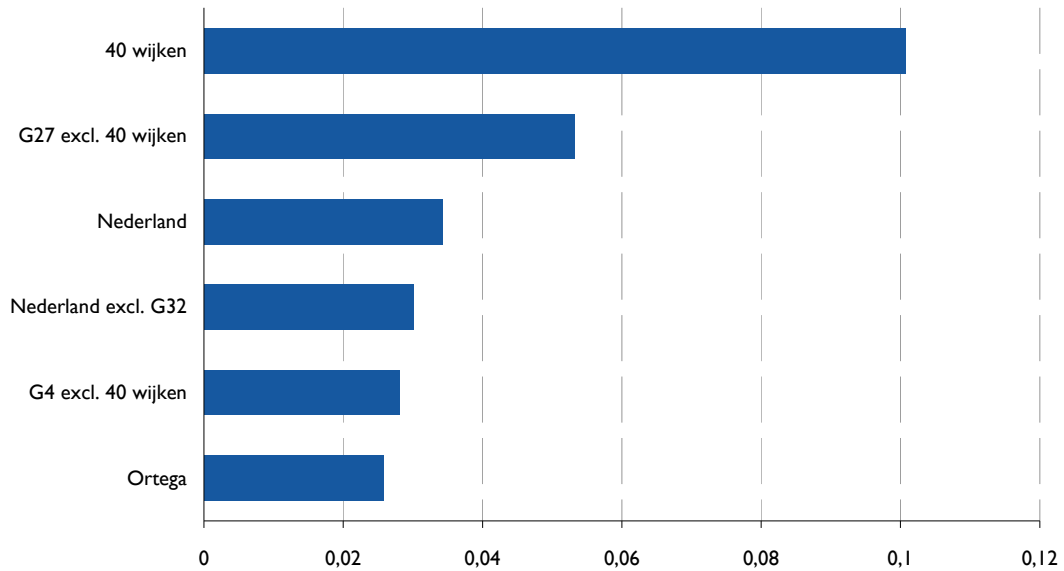
Het is echter van belang te benadrukken dat in absolute zin veelal dezelfde indicatoren de ontwikkeling van de leefbaarheid hebben bepaald. In tabel 3 wordt de top 5 indicatoren per categorie getoond. De daling van het aandeel niet-werkende werkzoekenden staat zowel bij de 40 aandachtswijken, de steden in de G27 en de G4 als de Ortega-gemeenten als belangrijkste factor bovenaan. Maar de andere indicatoren in de top 5 verschillen. Ook de daling van het aantal vernielingen vormt voor zowel de G4, de G27 als de Ortega-gemeenten een belangrijke gemeenschappelijke factor in de ontwikkeling van de leefbaarheid. De groei van de dominantie van minimuminkomens in deelgebieden vormt voor de aandachtswijken, de G4 en de G27 een belangrijke factor die negatief doorwerkt in de leefbaarheid maar voor de Ortega-gemeenten juist niet.

Maar er zijn ook verschillen. De positieve ontwikkeling van de woningvoorraad in de aandachtswijken en de G4 wordt vooral veroorzaakt door respectievelijk een daling van het aandeel sociale huurwoningen en de relatief hoge verkoopwaarde van sociale huurwoningen. De Ortega-gemeenten en de G27 hebben hun sterke ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling – naast de daling van de werkloosheid – ook te danken aan de toename van de dominantie van inkomens van meer dan 2x modaal. Dit betekent dat de G27 zowel een toename van de dominantie van minimuminkomens kenden als een toename van de dominantie van bovenmodale inkomens. Ofwel, in de G27 lijkt er sprake te zijn geweest van een toenemende inkomenssegregatie: zowel meer gebieden met lage inkomens als meer gebieden met hoge inkomens.

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

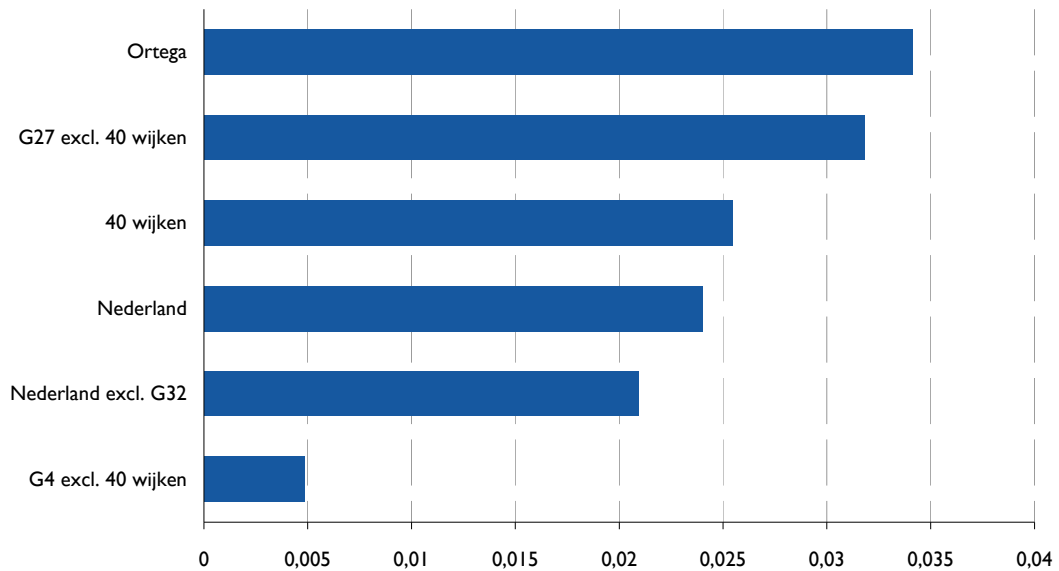
Figuur 17 Ontwikkeling dimensiescore bevolkingssamenstelling 2010-2012

Ontwikkeling dimensiescore bevolkingssamenstelling 2010-2012 (leefbaarheidsklassen)

Figuur 18 Ontwikkeling dimensiescore veiligheid 2010-2012

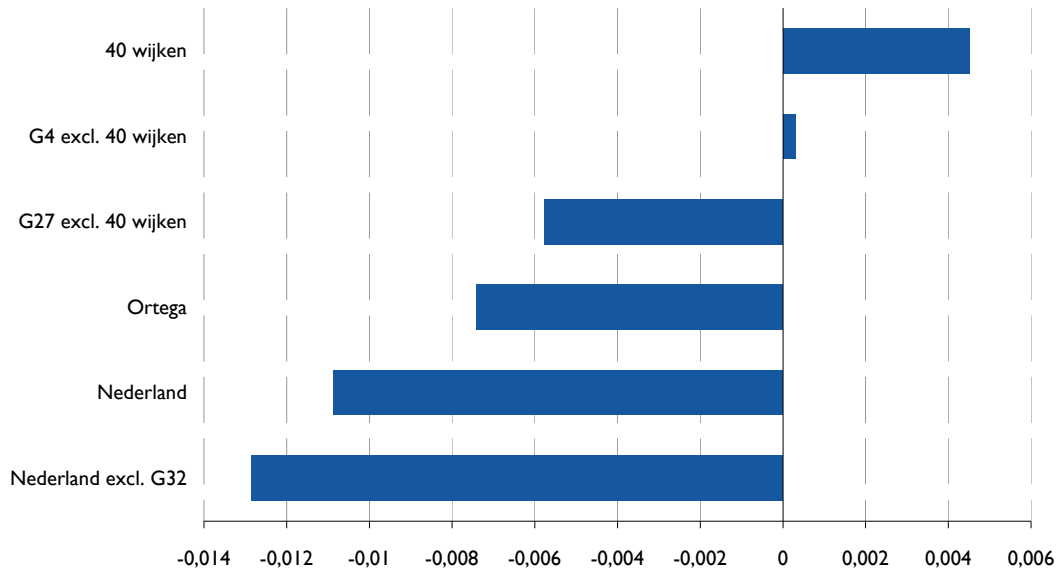
Ontwikkeling dimensiescore veiligheid 2010-2012 (leefbaarheidsklassen)

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

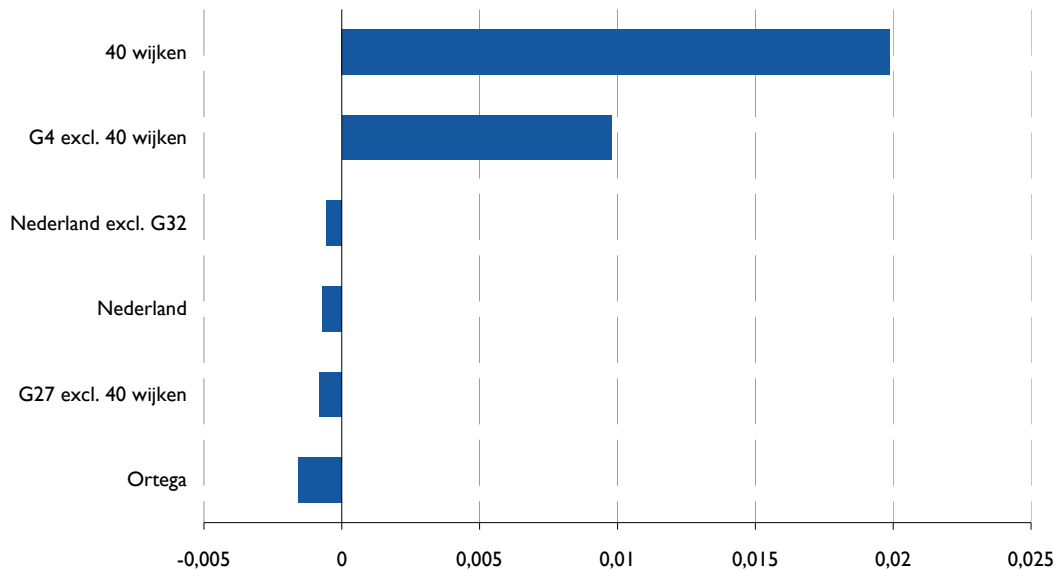
Figuur 19 Ontwikkeling dimensiescore leeftijdsopbouw en (sociale) samenhang 2010-2012

Ontwikkeling dimensiescore leeftijdsopbouw 2010-2012 (leefbaarheidsklassen)

Figuur 20 Ontwikkeling dimensiescore woningvoorraad 2010-2012

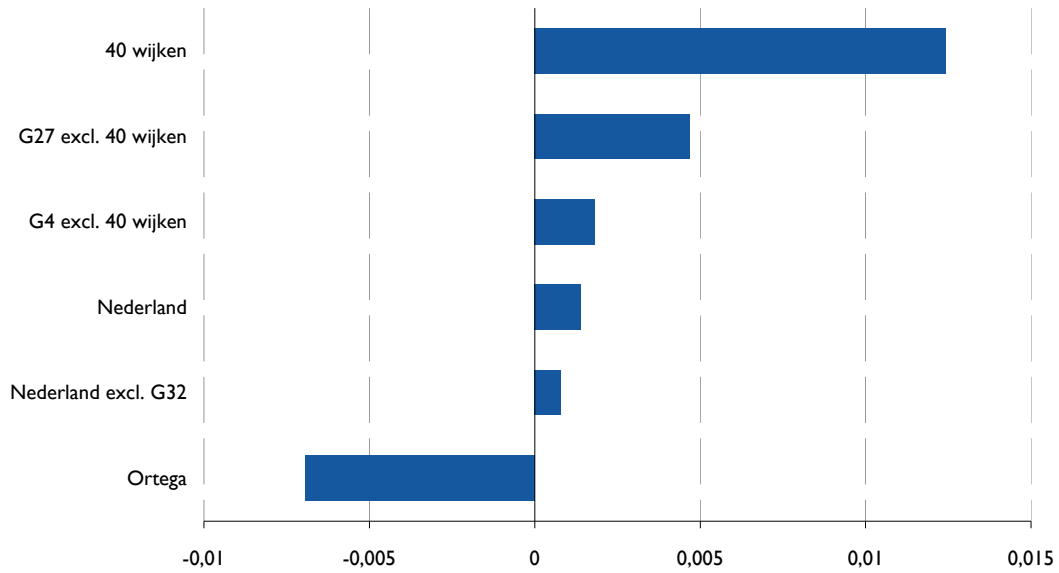
Ontwikkeling dimensiescore woningvoorraad 2010-2012 (leefbaarheidsklassen)

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

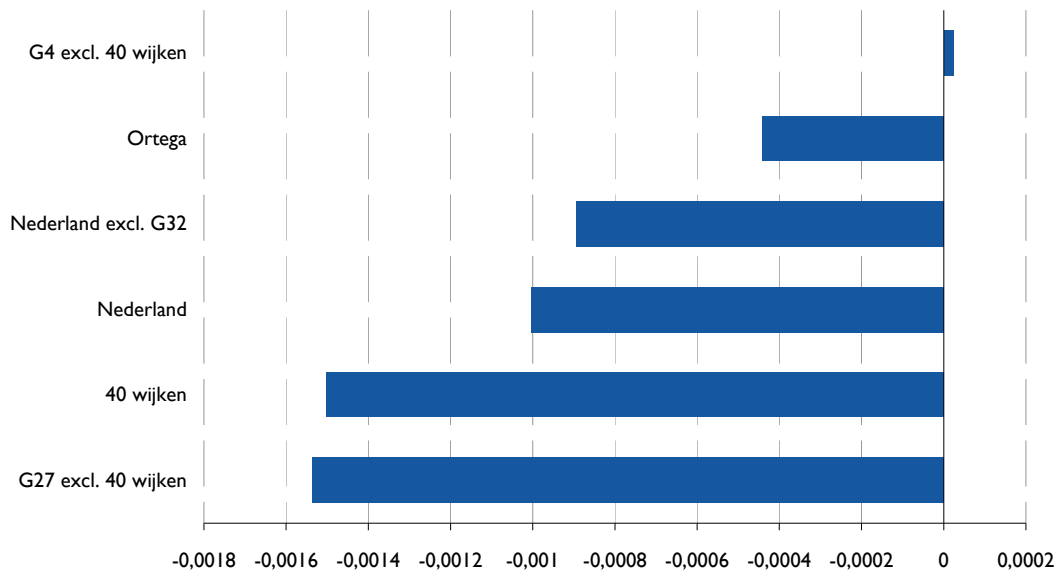
Figuur 21 Ontwikkeling dimensiescore publiek ruimte 2010-2012

Ontwikkeling dimensiescore publieke ruimte 2010-2012 (leefbaarheidsklassen)

Figuur 22 Ontwikkeling dimensiescore voorzieningen 2010-2012

Ontwikkeling dimensiescore voorzieningen 2010-2012 (leefbaarheidsklassen)

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Tabel 3 Top 5 indicatoren die bijdragen aan de ontwikkeling van) de leefbaarheid in de 40 aandachtswijken, G4, Ortega en G27 in 2012 en tussen 2010 en 2012

<i>Top 5 indicatoren 40 wijken 2012</i>	<i>Top 5 indicatoren 40 wijken 2010-2012</i>
1 niet-westerse allochtonen 2 niet-werkende werkzoekenden 3 overlast 4 geweldsmisdrijven 5 sociale huurwoningen	niet-werkende werkzoekenden minimum inkomens jonge alleenstaanden vernielingen sociale huurwoningen
<i>Top 5 indicatoren ORTEGA 2012</i>	<i>Top 5 indicatoren ORTEGA 2010-2012</i>
1 niet-westerse allochtonen 2 overlast 3 nabijheid bos 4 nabijheid natuurgebied 5 ouderen	niet-werkende werkzoekenden geweldsmisdrijven vernielingen inkomens meer dan 2x modaal geluidbelasting railverkeer
<i>Top 5 indicatoren G4 (exclusief 40 wijken) 2012</i>	<i>Top 5 indicatoren G4 (exclusief 40 wijken) 2010-2012</i>
1 geweldsmisdrijven 2 niet-westerse allochtonen 3 overlast 4 sociale huurwoningen 5 niet-werkende werkzoekenden	niet-werkende werkzoekenden minimum inkomens niet-westerse allochtonen vernielingen waarde verkochte huurwoningen
<i>Top 5 indicatoren G27 (exclusief 40 wijken) 2012</i>	<i>Top 5 indicatoren G27 (exclusief 40 wijken) 2010-2012</i>
niet-werkende werkzoekenden 1 2 geweldsmisdrijven 3 overlast 4 sociale huurwoningen 5 niet-westerse allochtonen	niet-werkende werkzoekenden geweldsmisdrijven vernielingen minimum inkomens inkomens meer dan 2x modaal

3.2 Conjunctuur en leefbaarheid

De crisis die rond 2008 begon, continueerde zich ook in de periode 2010-2012. De vraag is dan ook in hoeverre de crisis doorwerkt in de leefbaarheid. Een aantal indicatoren in de Leefbaarometer is immers gerelateerd aan de ontwikkeling van de landelijke en/of regionale economie. Dit geldt voor werkloosheid maar ook voor indicatoren die te maken hebben met het inkomensniveau. Hiernaast zijn er aanwijzingen op basis van eerder onderzoek²³ dat er ook een directe en indirecte relatie bestaat tussen economische ontwikkelingen en veiligheid. Direct via ontwikkelingen in (de voorspellingen over) de landelijke conjunctuur en indirect via een samenhang van een toename van werkloosheid met een toename van de mate van onveiligheid. In deze paragraaf wordt ingezoomd op de effecten op werkloosheid en inkomens.

Werkloosheid

In figuur 23 wordt de ontwikkeling van zowel de economie als de werkloosheid tot en met 2011 weergegeven. Hieruit wordt duidelijk dat tussen 2009 en 2011 de relatief unieke situatie bestond van een economische crisis die niet gepaard ging met een stijging van de werkloosheid (in termen van niet-werkende werkzoekenden). Dit was mede te danken aan het 'interen' van bedrijven op hun reserves en het laten oplopen van het begrotingstekort. Vanaf 2012 'ontkomen' veel bedrijven echter niet meer aan het ontslaan van mensen, vinden er lastenverzwaringen plaats en is de onzekerheid over pensioenen en waardeontwikkelingen van woningen toegenomen, waardoor consumentenuitgaven zijn gedaald. De cijfers over de eerste maanden van 2013 laten zien dat de werkloosheid na 2011 snel oploopt en op basis van cijfers van het CBS in maart 2013 uitkwam op een totaal van 613 duizend personen²⁴ (ruim 8 procent).

²³ Berkhout, P., G. Marlet e.a. (2013), *'Conjunctuur en leefbaarheid: Een eerste verkenning naar de relatie tussen de macro-economische conjunctuur en de leefbaarheid in buurten en wijken in Nederland'*, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. Ministerie van Binnenlandse Zaken/WWI; G. Marlet, C. van Woekerens (2007); *Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk*, Atlas voor gemeenten

²⁴ CBS persbericht 18 april 2013: Werkloosheid gestegen naar ruim 8 procent.

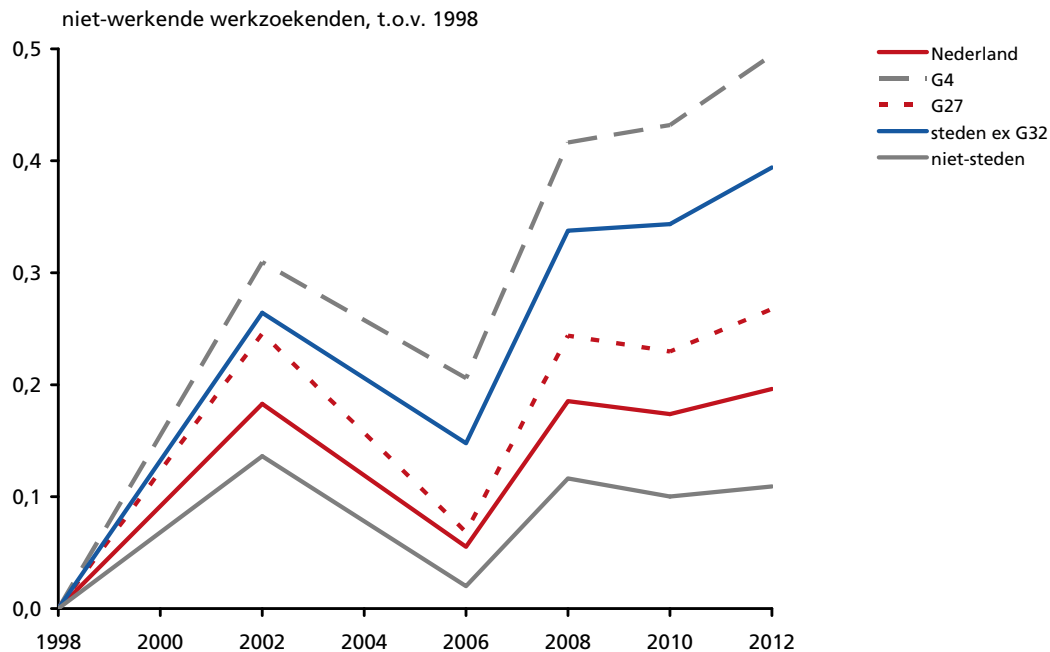
Figuur 23 Ontwikkeling werkloosheid (nww; linkeras) en economische groei – jaar op jaar volumemutatie BBP (rechteras)

Bron: UWV Werkbedrijf en CBS, bewerking Atlas voor gemeenten en Rigo

De Leefbaarometerperiode 2010-2012 heeft echter betrekking op cijfers tot 1 januari 2012 (werkloosheid tot en met 2011) waardoor deze recente (negatieve) ontwikkelingen niet in deze Leefbaarometer zijn verwerkt. Dit blijkt ook uit onderstaande figuur. Hierin is de ontwikkeling van de bijdrage van werkloosheid aan de leefbaarheidsscore te zien voor Nederland, de G4, de G27, de overige steden en de niet-steden is ten opzichte van 1998. Uit deze figuur wordt duidelijk dat de werkloosheid tussen 2010 en 2012 gedaald is, wat zich vertaalt in een positieve bijdrage aan de leefbaarheidsontwikkeling.

Figuur 24 Bijdrage niet-werkende werkzoekenden aan de Leefbaarometerscore in leefbaarometerklassen ten opzichte van de eigen score in 1998 (=0)

* een stijgende lijn betekent een daling van de werkloosheid en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Leeswijzer bij de grafieken

De grafieken in dit hoofdstuk (en de volgende hoofdstukken) zijn zo opgebouwd dat ze zoveel mogelijk informatie bieden. Allereerst is in de grafieken niet de score van de indicator zelf, maar de bijdrage van een bepaalde indicator aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer getoond, zodat de scores op de y-as van de verschillende grafieken onderling vergelijkbaar zijn. De scores op de y-as zijn de bijdragen aan de totaalscore op de Leefbaarometer – uitgedrukt in leefbaarheidsklassen). Dat betekent ook dat een opgaande lijn altijd betekent dat de ontwikkeling op de betreffende indicator een positieve bijdrage levert aan de ontwikkeling van de leefbaarheid, en een neergaande lijn een negatieve.

Vervolgens zijn de scores steeds gepresenteerd als afwijking van de gemiddelde score van Nederland in 1998, ten opzichte van de eigen score in 1998 of als afwijking van de gemiddelde score van Nederland in het algemeen (de relatieve score in 2002 is dan ten opzichte van Nederland in 2002, in 2006 ten opzichte van Nederland in 2006 enzovoorts).

De as-indeling (y-as) in de grafieken is zodanig gekozen dat ook relatief kleine ontwikkelingen uitvergroot zichtbaar worden; de schaal van de y-as schaal mee met de grootste afwijking van het

gemiddelde in de betreffende grafiek. De scores op de y-as van de grafieken laten echter nog steeds goed zien of het bij de score van een gebiedstype op een bepaalde indicator in absolute zin gaat om een grote of kleine afwijking van het landelijk gemiddelde in 1998 (of in het desbetreffende jaar). Op die manier blijven ook de grafieken onderling vergelijkbaar.

De lezer die geïnteresseerd is in een bepaald gebiedstype kan in de grafieken steeds zien hoe dat gebiedstype in een bepaald jaar op de betreffende indicator scoorde ten opzichte van het landelijke gemiddelde, of die afwijking van het gemiddelde relatief groot is of relatief klein, hoe de ontwikkeling door de tijd voor het gebiedstype is geweest, en of die ontwikkeling heeft geleid tot een relatief grote of kleine verandering van de afwijking van het gemiddelde van Nederland.

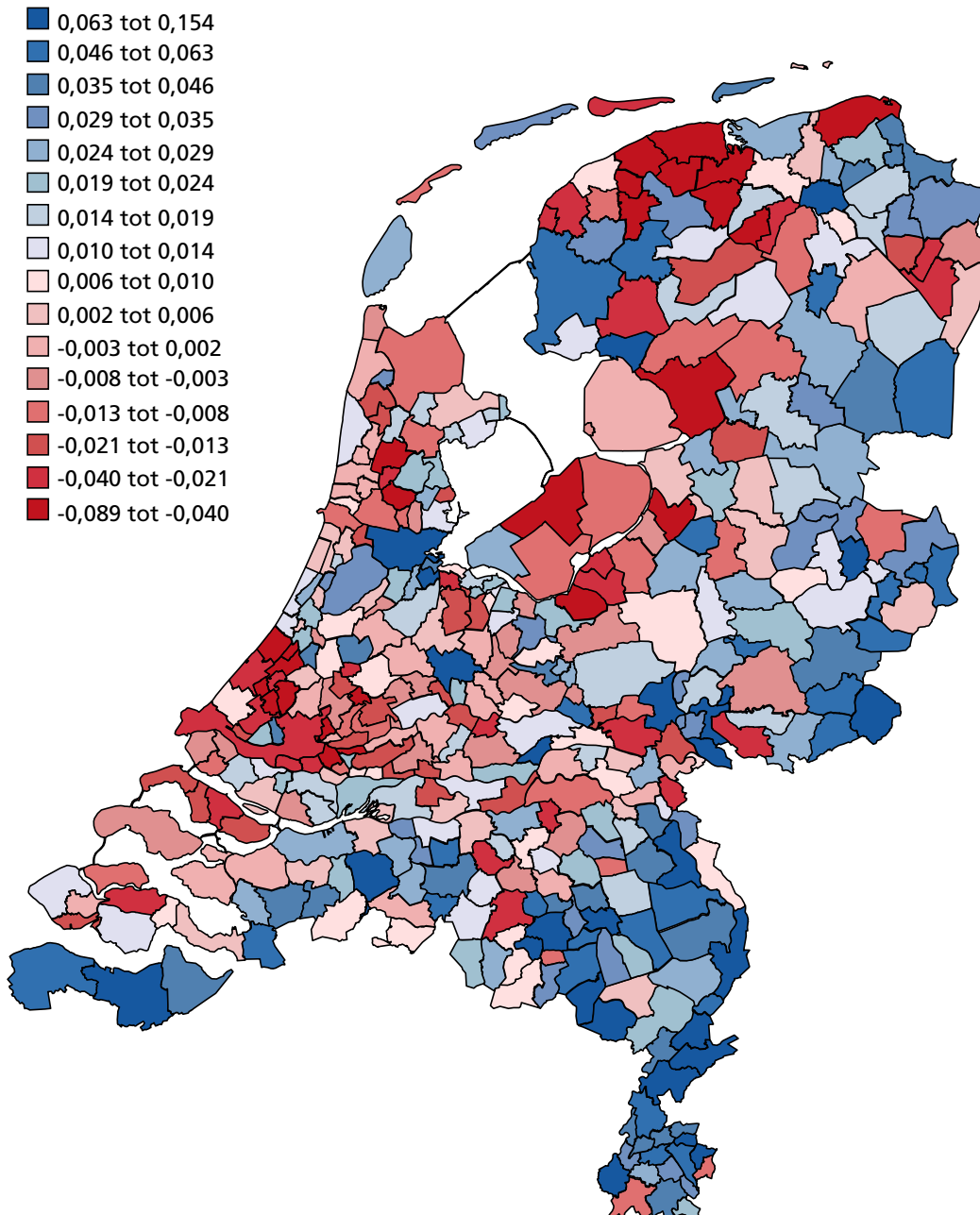
Wel zijn er binnen Nederland forse verschillen. Onderstaande kaart laat het effect van de verandering in werkloosheid op de Leefbaarometerscore per gemeente zien. Een positieve waarde betekent dat de werkloosheid daar is gedaald en dat de leefbaarheid is verbeterd, een negatieve waarde betekent een stijging van de werkloosheid en een daling van de leefbaarheid.

In bijna een derde van de gemeenten (144 van de 415) was sprake van een afname van de leefbaarheid door een stijging van de werkloosheid tussen 2010 en 2012 en in ruim tweederde van de gemeenten was er een verbetering van de leefbaarheid als gevolg van een daling van de werkloosheid.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Figuur 25 Verandering in Leefbaarometerscore 2010-2012 als gevolg van werkloosheid (in leefbaarometerklassen) – indeling legenda in quantile range (QR)

werkloosheid

* rood betekent een toename van de werkloosheid; blauw een daling. De cijfers representeren de bijdrage die de werkloosheid aan de Leefbaarometerscore heeft in betreffende gemeente

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Omdat de arbeidsmarkt een regionale markt is, is het niet verbazingwekkend dat in deze kaart verschillende regionale patronen in de ontwikkeling van de leefbaarheid (als gevolg van werkloosheid) te zien zijn. Verschillende gemeenten in de Zuidvleugel van de Randstad kenden tussen 2010 en 2012 een verslechtering van de leefbaarheid als gevolg van een stijgende werkloosheid. Andere 'clusters' waar een stijgende werkloosheid voor een dalende leefbaarheid heeft gezorgd, zijn te vinden in Noord-Friesland, Oost-Groningen en de Veluwe. Ook zijn er gebieden waar een dalende werkloosheid juist voor een verbetering van de leefbaarheid heeft gezorgd: verschillende gemeenten in Zuid- en Oost-Nederland en de regio's Amsterdam en Utrecht.

Onderstaande tabel laat de top en bottom top 10 van gemeenten zien waar sprake was van respectievelijk een verbetering dan wel verslechtering van de werkloosheid. De bottom 10 (gemeenten waar de stijging van de werkloosheid de grootste negatieve bijdrage aan de leefbaarheid had) bestaat vrijwel volledig uit gemeenten in Friesland en Zuid-Holland met uitzondering van Lelystad en Eemsmond (Groningen). De top 10 (gemeenten waar de daling van de werkloosheid de grootste positieve bijdrage had aan de leefbaarheid) bestaat vrijwel volledig uit gemeenten in Zuid-Nederland. Uitzondering hierop zijn Amsterdam (nummer 1) en Winterswijk.

Er zijn verschillende redenen denkbaar waarom een economische crisis in de ene regio voor een sterkere daling van de werkloosheid zorgt dan in de andere. Enerzijds heeft dit te maken met de kenmerken van de vraag naar arbeid: de werkgelegenheidsontwikkeling. Aspecten zoals de sectorstructuur en het type banen maken dat de werkgelegenheid in de ene regio sterk kan afnemen en in de andere regio nauwelijks verandert. Anderzijds heeft dat te maken met kenmerken van de aanbodskant op de arbeidsmarkt: de samenstelling van de beroepsbevolking (opleidingsniveau, leeftijd). Hiernaast speelt ook ligging in het land een rol: inwoners van een perifere regio (zoals bijvoorbeeld Oost-Groningen) die hun baan verliezen hebben minder alternatieve banen in de omgeving tot hun beschikking dan inwoners van bijvoorbeeld Utrecht.

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Tabel 4 Bottom en top 10 gemeenten: bijdrage werkloosheid aan verandering in leefbaarheidsscore

	Bottom 10 (grootste bijdrage werkloosheid aan verslechtering leefbaarheidsscore)	Top 10 (grootste bijdrage werkloosheid aan verbetering leefbaarheidsscore)
1	Kollumerland en Nieuwkruisland	Amsterdam
2	Lelystad	Roermond
3	Leeuwarden	Helmond
4	Capelle aan den IJssel	Weert
5	Achtkarspelen	Maastricht
6	Rijswijk	Roerdalen
7	Leidschendam-Voorburg	Brunssum
8	Ferwerderadiel	Winterswijk
9	Eemsum	Landgraaf
10	Delft	Eindhoven

Verschillen tussen steden, wijken en buurten in 'conjunctuurgevoeligheid' voor werkloosheid

Maar ook tussen en binnen gemeenten in dezelfde regio kunnen nog steeds duidelijke verschillen optreden in de ontwikkelingen in werkloosheid. De 'gevoeligheid' van wijken en gemeenten voor conjuncturele effecten op de werkloosheid verschilt blijkbaar sterk. In een recent afgerond onderzoek²⁵ naar de relatie tussen conjunctuur en leefbaarheidsontwikkelingen is geprobeerd inzichtelijk te maken welke factoren of kenmerken van wijken ervoor zorgen dat in tijden van laagconjunctuur de werkloosheid in bepaalde wijken (en gemeenten) veel sterker kan oplopen dan in andere wijken (en gemeenten) en wat de effecten daarvan zijn op de leefbaarheid. In dat onderzoek is onder andere een regressieanalyse uitgevoerd in de vorm van een zogenaamde panelanalyse over 12 jaar waarin de ontwikkelingen in werkloosheid op postcode-niveau (en de daaruit voortvloeiende veranderingen in de dimensie bevolkingssamenstelling) zo goed mogelijk zijn verklaard uit regionale verschillen in economische groei en de kenmerken van de postcodegebieden. Hierbij is gebruikt gemaakt van zogenaamde interactievariabelen om te testen welke kenmerken van postcodegebieden zorgen voor een sterker of minder sterk

²⁵ Berkhout, P., G.Marlet e.a. (2013), 'Conjunctuur en leefbaarheid: Een eerste verkenning naar de relatie tussen de macro-economische conjunctuur en de leefbaarheid in buurten en wijken in Nederland', RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. Ministerie van Binnenlandse Zaken/WWI

effect van een verandering in economische groei. Hierdoor is bepaald wat a) het effect van economische groei (of krimp) op de werkloosheid in het algemeen is en b) of dit effect sterker of minder sterk is in postcodegebieden met bepaalde kenmerken (en welke kenmerken dat dan zijn). Deze analyses bleken robuuste modellen op te leveren waarin verschillende statistisch significante relaties zijn gevonden tussen kenmerken van postcodegebieden en de 'gevoeligheid' van wijken.

Uit deze analyses naar verschillen in werkloosheid in wijken blijkt de werkloosheid op de eerste plaats – en logischerwijs - sterk wordt beïnvloed door de regionale economische ontwikkeling (gemeten als schommelingen in het bruto regionaal product). Dit effect is echter niet in elke wijk even groot. In wijken met meer sociale huurwoningen, een groter aandeel jongeren en die buiten de Randstad liggen is de relatie tussen conjunctuur en werkloosheid het grootst. Deze resultaten impliceren dat wijken met veel sociale huurwoningen gemiddeld conjunctuurgevoeliger zijn dan wijken met meer koopwoningen (of particuliere huurwoningen). Mensen in een sociale huurwoning lijken minder mobiel op de arbeidsmarkt en kunnen zich blijkbaar minder makkelijk aanpassen aan veranderende economische omstandigheden. Ook lijken deze resultaten aan te geven dat jongeren een bovengemiddeld risico lopen op werkloosheid, mogelijk omdat zij makkelijker ontslagen kunnen worden dan ouderen met een langer arbeidsverleden en/of omdat zij vaker in tijdelijke contracten en via uitzendbureaus en pay-roll organisaties werken. Dat wijken in minder geagglomereerde regio's (buiten de Randstad) ook conjunctuurgevoeliger zijn is in lijn met de (theoretische) verwachting dat in meer geagglomereerde regio's de arbeidsmarkt meer keuzemogelijkheden en alternatieven biedt waardoor mensen sneller óf in een ander bedrijf óf in een andere sector aan de slag gaan of sneller bijvoorbeeld een eigen bedrijf starten.

Op basis van de uitkomsten van deze analyses kan een eerste inschatting worden gemaakt van de wijken en gemeenten waar bij een economische crisis naar verwachting een relatief sterke toename van de werkloosheid kan worden verwacht en als gevolg hiervan een sterkere daling van de leefbaarheid. Onderstaande tabellen laten de top 20 wijken en gemeenten zien die op basis van deze analyses het meest gevoelig lijken te zijn voor veranderingen in de leefbaarheid als gevolg van conjuncturele effecten op de werkloosheid.

In het genoemde onderzoek is gekeken naar wat het effect zou zijn op de dimensie bevolkingssamenstelling bij een gelijke economische krimp in alle Nederlandse regio's en gemeenten. De reden voor deze aanname van een gelijke economische krimp is dat op die manier inzichtelijk wordt waar de grootste gevoeligheid ligt. In de praktijk bestaan er natuurlijk wel duidelijk regionale verschillen in economische ontwikkeling. Indien er – voor

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

het laten zien van deze top 20 – echter ook regionale verschillen in de economische ontwikkeling zelf worden meegenomen lopen twee effecten door elkaar heen: de effecten als gevolg van verschillende ontwikkelingen in regio's en de effecten als gevolg van verschillen in gevoeligheid voor deze ontwikkelingen binnen regio's (en gemeenten). Om inzicht te krijgen in alleen in dat tweede type effect (en te bepalen welke wijken en gemeenten het meest gevoelig zijn voor economische conjunctuur) is daarom uitgegaan van een gelijke economische krimp.

De top 20 van wijken met een hoge conjunctuurgevoeligheid op het gebied van werkloosheid bestaat vrijwel volledig uit wijken uit de vier grote steden, aangevuld met wijken uit Zaanstad, Schiedam en Capelle a/d IJssel. De top 3 bestaat volledig uit wijken uit Den Haag en verder valt op dat relatief veel aandachtswijken in deze top 20 staan. Dit is wellicht niet heel verrassend omdat dit ook wijken met relatief veel sociale huurwoningen en jongeren zijn. Wel lijken deze resultaten in tegenspraak met de eerdere conclusies dat het gaat om wijken (met veel sociale huurwoningen en veel jongeren) *buiten* de Randstad. De tabel laat echter zien dat het effect van de eerste twee factoren blijkbaar sterker is dan het effect van wel of niet in een geagglomereerde regio liggen. Hiermee is dit effect niet verwaarloosbaar: een wijk met alle kenmerken van bijvoorbeeld de Schildersbuurt in Den Haag die echter in een meer landelijk regio zou liggen zou immers een nog grotere gevoeligheid hebben voor conjuncturele schommelingen. Maar blijkbaar zijn er buiten de vier grote steden geen wijken die op de andere punten (sociale huur en jongeren) vergelijkbaar zijn met de wijken in de tabel, waardoor deze er ook niet in staan.

Tabel 5 Wijken met de hoogste conjunctuurgevoeligheid op de dimensie bevolkingssamenstelling als gevolg van werkloosheid

	Wijk	Gemeente
1	Schildersbuurt	's-Gravenhage
2	Transvaalkwartier	's-Gravenhage
3	Groente- en Fruitmarkt	's-Gravenhage
4	Stadsdeel Zuidoost	Amsterdam
5	Poelenburg	Zaanstad
6	Geuzenveld en Slotermeer	Amsterdam
7	Moerwijk	's-Gravenhage
8	Feijenoord	Rotterdam
9	Delfshaven	Rotterdam
10	Nieuwland	Schiedam
11	Stadsdeel Bos en Lommer	Amsterdam
12	Bouwlust en Vrederust	's-Gravenhage
13	Overvecht	Utrecht
14	Laakkwartier en Spoorwijk	's-Gravenhage
15	Osdorp	Amsterdam
16	Charlois	Rotterdam
17	Rivium en Fascinatio	Capelle aan den IJssel
18	Morgenstond	's-Gravenhage
19	Pelders- en Hoornseveld	Zaanstad
20	Slotervaart en Overtoomse Veld	Amsterdam

Dit blijkt ook uit de top 20 gemeenten met een relatief hoge gevoeligheid voor conjunctuur op het gebied van werkloosheid (zie onderstaande tabel). Het zijn, met uitzondering van Eindhoven (en Gorinchem en Leerdam), gemeenten in de Randstad die – bij een gelijke economische krimp – de snelst oplopende werkloosheid zouden kennen.

Tabel 6 Gemeenten met de hoogste conjunctuurgevoeligheid op de dimensie bevolkingssamenstelling als gevolg van werkloosheid

	Gemeente		Gemeente
1	Rotterdam	11	Utrecht
2	Amsterdam	12	Delft
3	's-Gravenhage	13	Arnhem
4	Schiedam	14	Gorinchem
5	Almere	15	Eindhoven
6	Diemen	16	Zoetermeer
7	Vlaardingen	17	Leerdam
8	Capelle aan den IJssel	18	Lelystad
9	Maassluis	19	Rijswijk
10	Zaanstad	20	Weesp

Conjunctuur en ontwikkeling minimuminkomens

Naast een effect op werkloosheid kunnen conjuncturele ontwikkelingen ook een effect op het inkomen van mensen hebben. De crisis in de periode 2010-2012 lijkt vooral weerspiegeld te worden in de ontwikkeling van de indicator (dominantie) van minimum inkomens.

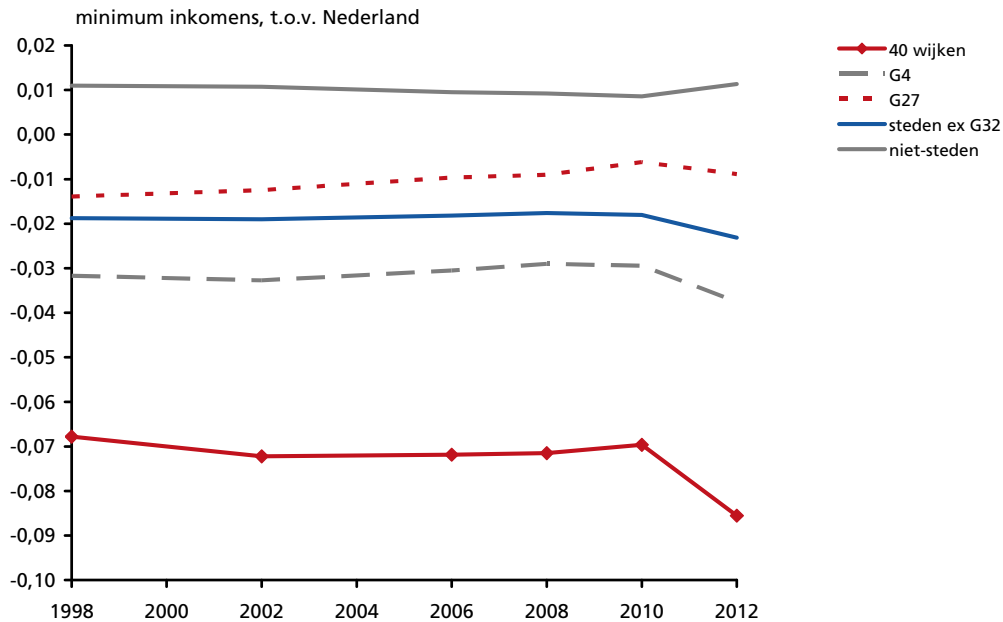
Het aantal wijken en buurten die een dominantie van minimuminkomens kent, is toegenomen in alle type gemeenten in Nederland. De toename (en daarmee de afname van de leefbaarheidsscore) tussen 2010 en 2012 is in vergelijking met de ontwikkeling in de jaren ervoor fors te noemen. Hierbij is van het belang om te benadrukken dat deze indicator de gebieden waarbij minimuminkomens de dominante inkomensklasse vormen binnen buurten en wijken meet. De gesignaleerde toename betekent met andere woorden

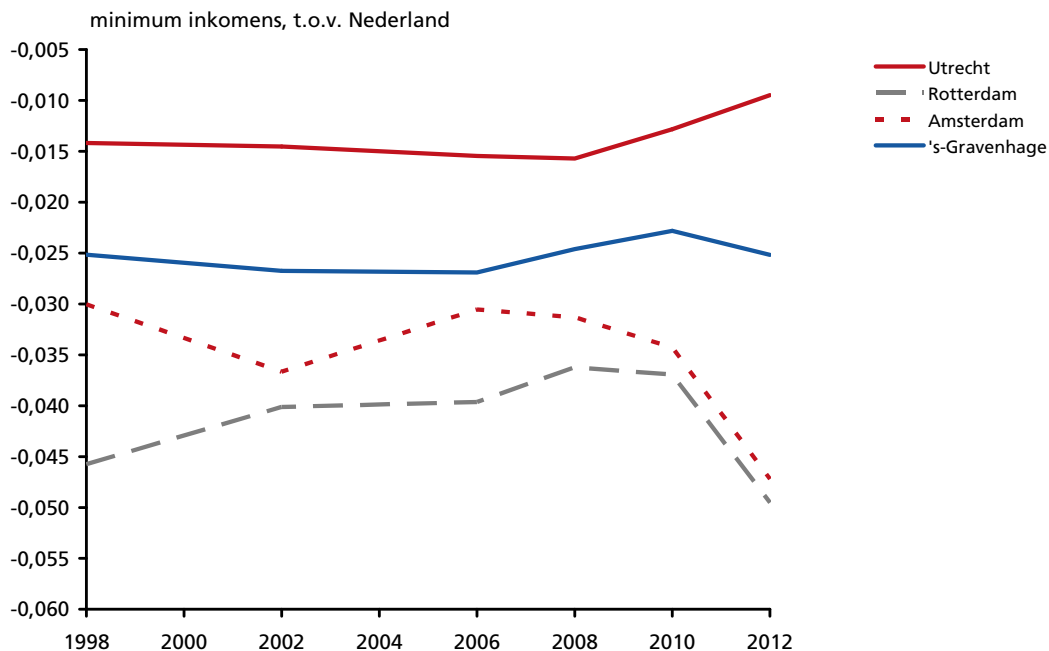
dat er veel gebieden binnen buurten en wijken zijn die eerst bijvoorbeeld gedomineerd werden door lage of middeninkomens nu 'omgeklapt' zijn naar gebieden waar minimuminkomens domineren. Dit kan bijvoorbeeld het gevolg zijn een toename van de werkloosheid in dat gebied of een afname van het aantal uren dat mensen met een flexibel contract hebben kunnen werken. Het inkomen van deze mensen daalt hierdoor waardoor een buurt of wijk kan 'omslaan' naar een gebied waar relatief veel minimuminkomens wonen.

Onderstaande figuur laat zien dat de toename van (de dominantie van) minimuminkomens (ten opzichte van het Nederlands) gemiddelde het sterkst is in de aandachtswijken. Omdat deze ook al voor 2010 duidelijk onder het Nederlands gemiddelde lagen is er dus sprake van divergentie met de andere gebieden. De steden (de G4, G27 en de overige steden) kenden ook een sterkere toename van wijken en buurten met dominantie van minimuminkomens dan de rest van Nederland. Het inkomenseffect (gemeten aan minimuminkomens) op de leefbaarheid van de crisis tussen 2010 en 2012 lijkt hiermee dus veel sterker in steden dan in het landelijk gebied. Dit betekent niet noodzakelijkerwijs dat dit in elke stad het geval is. Zo blijkt dat Utrecht, als enige van de vier grote steden, juist een afname van wijken en buurten met een dominantie van minimuminkomens te hebben.

Figuur 26 Bijdrage minimuminkomens aan de Leefbaarometerscore (t.o.v. Nederland=0) in leefbaarometerklassen

Figuur 27 Bijdrage minimuminkomens aan de Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen (t.o.v. Nederland) –vier grote steden

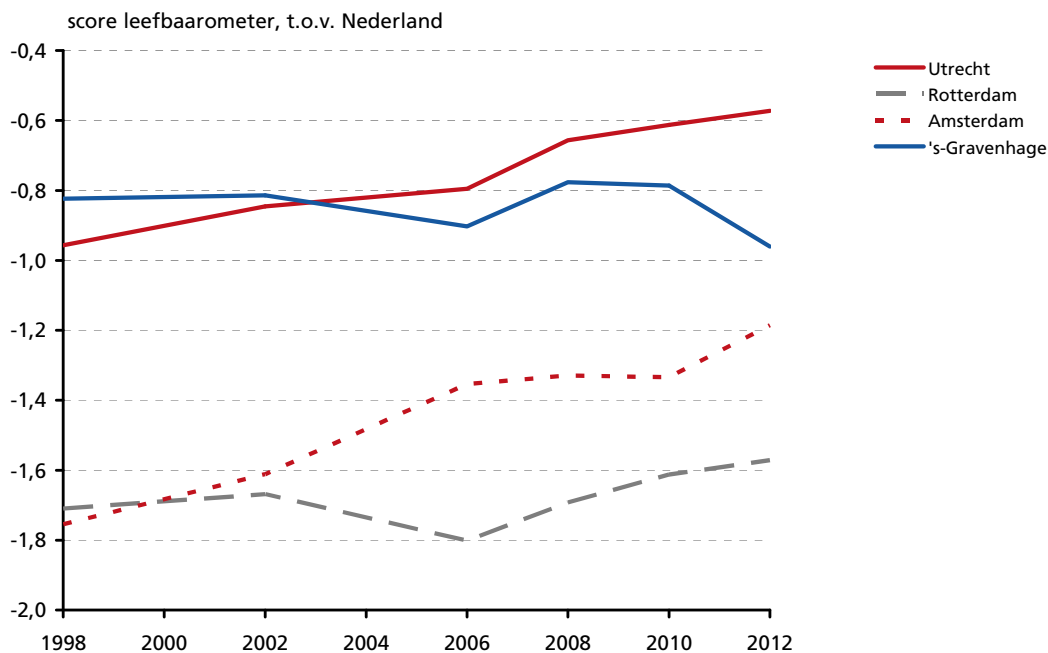

* in deze twee figuren betekent een stijgende lijn betekent een daling van de minimuminkomens en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

3.3 Den Haag en de andere drie grote steden

Eén van de opmerkelijkste bevindingen uit het vorige hoofdstuk was de relatieve achteruitgang van de leefbaarheid in Den Haag en enkele andere gemeenten in deze regio (Pijnacker-Nootdorp en Midden-Delfland). Uit figuur 28 wordt duidelijk dat deze negatieve ontwikkeling ook afwijkt van de ontwikkeling in de andere grote steden, die alle drie in meer of mindere mate een verbetering van de leefbaarheid tussen 2010 en 2012 kennen.

Figuur 28 Ontwikkeling Leefbaarometerscores in de vier grote steden in leefbaarheidsklassen (ten opzichte van Nederland)

Dit blijkt vooral te komen door een verslechtering van indicatoren binnen de dimensie bevolkingssamenstelling en de dimensie veiligheid. Tabel 7 laat de top 5 indicatoren voor de ontwikkeling in Den Haag zien. De toename van geweldsmisdrijven, werkloosheid en minimum inkomens vormden de drie belangrijkste indicatoren die bijdragen aan de negatieve ontwikkeling van Den Haag.

Geweldsmisdrijven zijn tussen 2010 en 2012 in Den Haag het sterkst toegenomen van de vier grote steden (zie figuur 29), maar ook in Amsterdam zorgt een toename van de geweldsmisdrijven voor een daling van de leefbaarheidsscore. In Utrecht en Rotterdam is er juist sprake van een afname van de geweldsmisdrijven (en een toename van de leefbaarheid). De toename van geweldsmisdrijven in Den Haag is in lijn met de cijfers over de toename van de geregistreerde geweldscriminaliteit van het CBS in de stad Den Haag en een groei van het percentage slachtoffers van geweldsmisdrijven volgens cijfers van het IVM in de politieregio Haaglanden²⁶. De gebruikte gegevens in de leefbaarometer hebben betrekking op de periode tot en met 01-01-2012. Op basis van gegevens van de gemeente Den Haag (gebaseerd op gegevens van de politie) blijkt dat er in de periode na 01-01-2012 juist een verbetering van de veiligheid in Den Haag heeft plaatsgevonden. Hierbij gaat het overigens over een veel breder aantal indicatoren op het gebied van veiligheid dan het aantal dat is opgenomen in de leefbaarometer.²⁷

Figuur 30 laat zien dat de werkloosheid niet alleen in Den Haag maar ook in Rotterdam is toegenomen terwijl het in Amsterdam en Utrecht juist is afgenomen tussen 2010 en 2012. Dit suggereert dat de (steden in de) Zuidvleugel van de Randstad eerder of harder door de recessie zijn geraakt dan de (steden in de) Noordvleugel. Dit verschil tussen de twee steden in de Noordvleugel en de twee steden in de Zuidvleugel is er niet op het gebied van de (dominantie van) minimuminkomens (figuur 27): deze nemen toe in Den Haag maar nog veel sterker in Amsterdam en Rotterdam.

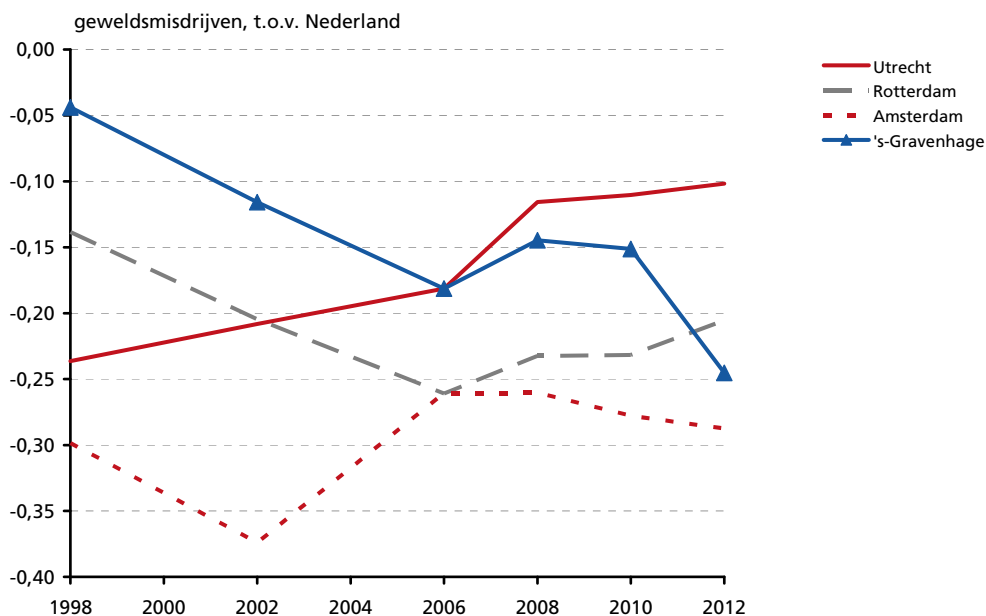
Tabel 7 Top 5 indicatoren die bijdragen aan(de ontwikkeling van) de leefbaarheid in Den Haag in 2012 en tussen 2010 en 2012

<i>Top 5 indicatoren Den Haag 2012</i>		<i>Top 5 indicatoren Den Haag 2010-2012</i>	
1	Niet-westerse allochtonen		geweldsmisdrijven
2	geweldsmisdrijven		niet-werkende werkzoekenden
3	nabijheid kust		minimum inkomens
4	overlast		geluidbelasting railverkeer
5	niet-werkende werkzoekenden		niet-westerse allochtonen

²⁶ CBS: Geregistreerde criminaliteit; misdrijven en verdachten naar regio (2005-2011) – via CBS statline en IVM: Slachtofferschap en ondervonden delicten naar politieregio (2008-2011) – via CBS Statline

²⁷ Zie Tabellenboek *Criminaliteit Overlast en Onveiligheid 2002-2012* van de politie Haaglanden

Figuur 29 Ontwikkeling geweldsmisdrijven in de vier grote steden (ten opzichte van Nederland), bijdrage aan de Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een daling van het aantal geweldsmisdrijven en een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Figuur 30 Ontwikkeling werkloosheid in de vier grote steden (ten opzichte van Nederland), bijdrage aan de Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een daling van de werkloosheid dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

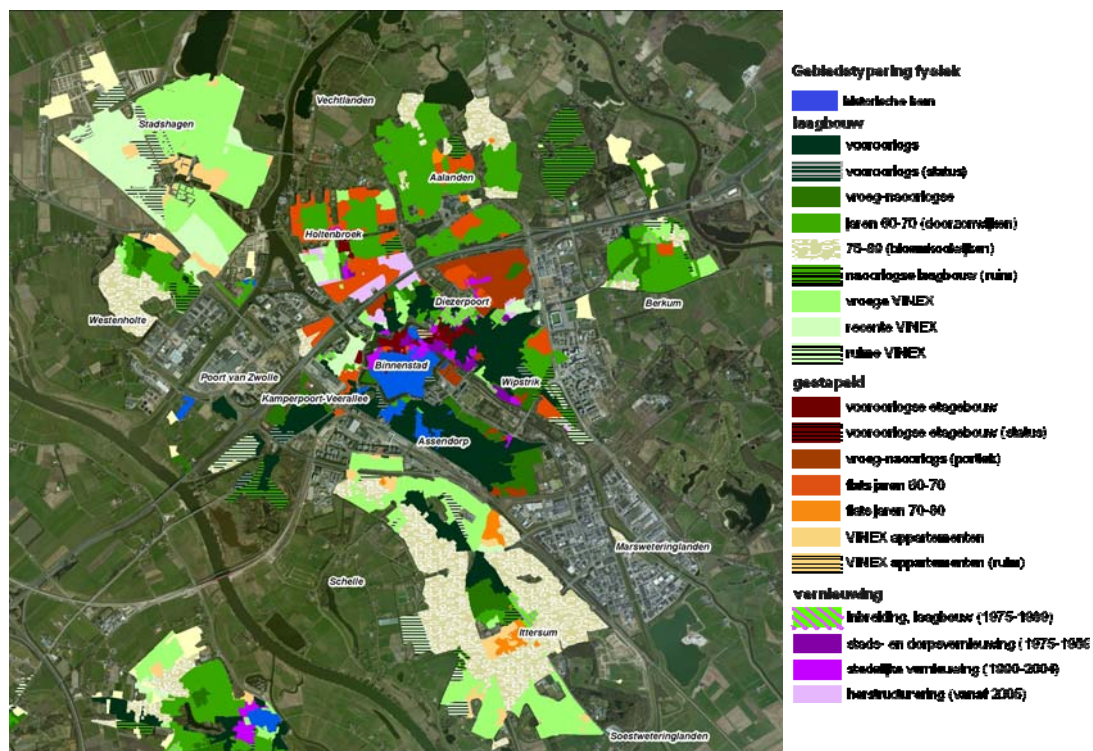
ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

4. LEEFBAARHEID PER WIJKTYPE

Nederland is een tamelijk planmatig georganiseerd land. Dat komt terug in de ruimtelijke ordening. Uitbreidingen aan steden en dorpen ademen de toenmalige tijdgeest die zowel in de verschijningsvorm van de woningen als in de stedenbouwkundige structuur tot uiting komt. De verschijningsvorm van bijvoorbeeld de jaren zeventig-uitbreidingen aan grotere en kleinere plaatsen verschilt nauwelijks van elkaar.

Figuur 31 Fysieke gebiedstypering Zwolle

* bron: RIGO Gebiedstypering

Het voorbeeld van Zwolle maakt inzichtelijk hoe de Nederlandse steden en dorpen zijn opgebouwd. Centraal ligt het historische centrum, met daaromheen als jaarringen wijken uit opeenvolgende periodes. De eerste ring wordt gevormd door de vooroorlogse wijken, gevolg door achtereenvolgens de vroeg-naoorlogse (jaren vijftig) en doorzonwijken (jaren zestig-zeventig). Ten slotte zijn aan de randen grote bloemkool- (jaren zeventig-tachtig) en VINEX-uitbreidingswijken (sinds de jaren negentig) verschenen.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Kader: Toelichting fysieke gebiedstypering

Voor deze typering is voor ieder 6ppc-gebied in Nederland de dominante bouwperiode en bouwstijl (grondgebonden woningen of gestapeld) van de woningvoorraad bepaald. De combinatie hiervan laat zien hoe de ruimtelijke ordening door de jaren heen zijn weerslag heeft gekregen op Nederland. Centraal in steden en dorpen ligt vaak het historisch centrum, met daaromheen wijken uit opeenvolgende periodes. Eerst komen de vooroorlogse wijken, gevolgd door achtereenvolgens de vroeg-naoorlogse en doorzonwijken. In de laatste decennia zijn aan de randen bloemkool- en VINEX-uitbreidingswijken verschenen.

Per 6ppc-gebied is het dominante type bepaald. Als er bijvoorbeeld zowel vooroorlogse (1900-1940) als historische (voor 1900) woningen zijn, wordt gekeken naar welke het grootste aandeel hebben. Er kan ook fysiek ingegrepen zijn in bijvoorbeeld een vroeg-naoorlogse portiekwijk. Dan is deze nieuwbouw – als dat recent is – meestal nog niet de dominerende factor in de omgeving, maar nog altijd de portiekwoningen uit de vroeg-naoorlogse periode. Als de nieuwbouw in de woningvoorraad wel de meerderheid vormt, krijgt het gebied bijvoorbeeld de kwalificatie ‘herstructurering’.

De vernieuwingsgebieden uit verschillende periodes (stads- en dorpsvernieuwing in de jaren zeventig en tachtig, stedelijke vernieuwing vanaf de jaren negentig en herstructurering vanaf 2005) vormen een bijzondere categorie. In deze gebieden stonden midden jaren zeventig al woningen, die – voor een deel – in één van de latere periodes zijn gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Alleen als die nieuwbouw in zo’n gebied dominant is, wordt een gebied als vernieuwingsgebied gezien. Het gaat alleen om fysieke vervanging van de woningvoorraad, niet om het opknappen van de bestaande voorraad of ingrepen in de openbare ruimte. Veel van deze vernieuwingsgebieden liggen in (oude) aandachtswijken. Aangezien leefbaarheidsproblematiek eerst en vooral sociaaleconomisch van aard is, zal het vernieuwen van de woningvoorraad in aandachtswijken wel zorgen voor enige verbetering van de leefbaarheid, maar deze niet volledig oplossen als bijvoorbeeld vooral de oorspronkelijke buurtbewoners de nieuwe woningen betrekken. De Schilderswijk en de Bijlmer zijn voorbeelden van vernieuwingswijken waar de leefbaarheid weliswaar verbeterd is na de fysieke ingrepen, maar niet volledig is opgelost. De oude woningen zijn gesloopt en vervangen door nieuwe woningen, deze zijn vervolgens veelal betrokken door de bewoners van de gesloopte woningen, waarvan de sociaaleconomische situatie niet veel verbeterd is. Hierdoor is de leefbaarheidsproblematiek niet volledig opgelost.

Deze ruimtelijke ordening van de steden en dorpen zorgt voor verschillen in sociaaleconomische en demografische bevolkingsopbouw. Zo worden de VINEX-wijken veelal bewoond door de (gegoede) middenklasse, terwijl huishoudens met een lager inkomen vaak zijn aangewezen op de – goedkopere – vroeg-naoorlogse wijken. Verschillen in de fysieke en sociaaleconomische structuur van wijken zorgen voor verschillen in leefbaarheid. In deze paragraaf gaan we in op de leefbaarheidsontwikkelingen van de meest kenmerkende gebiedstypes. Daarvoor hebben we heel Nederland op laag schaalniveau ingedeeld, zoals bovenstaand voorbeeld van Zwolle laat zien.

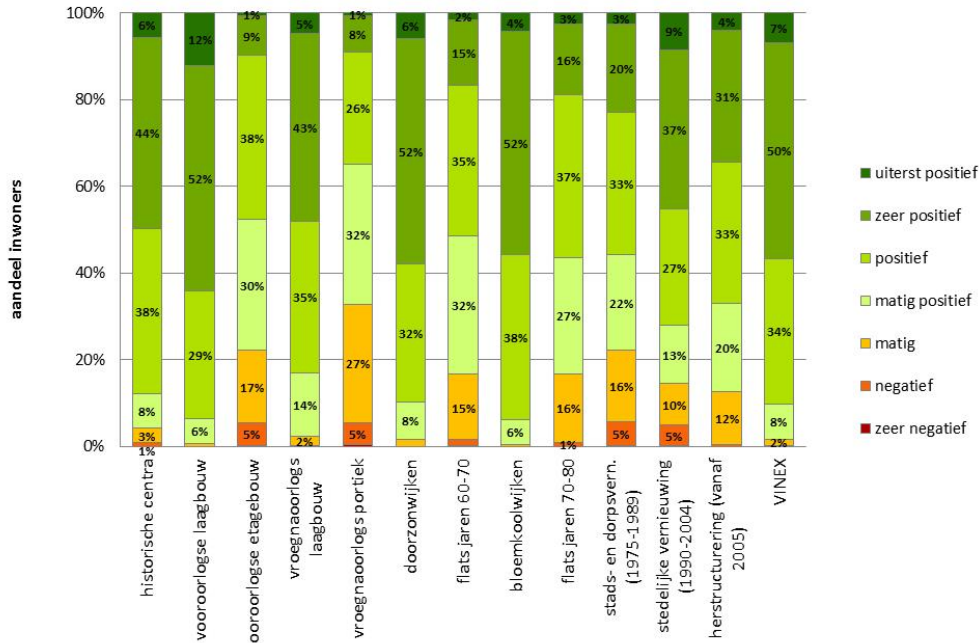
Figuur 32 maakt zichtbaar dat de leefbaarheid in de verscheidene wijktypes verschillend verdeeld is. In de gebieden waar vroeg-naoorlogse portiekwoningen het dominante type zijn, zijn de problemen relatief het grootst. Een derde van de bewoners van deze gebieden heeft te maken met leefbaarheidsproblematiek (score op de Leefbaarometer (zeer) negatief of matig). Het verschil met de vroeg-naoorlogse laagbouwwijken is opvallend: daar heeft slechts twee procent te maken met leefbaarheidsproblematiek.

Daarnaast is in wijken met voornamelijk gestapelde bouw uit de vooroorlogse periode, de jaren 60-70 en de jaren 70-80 sprake van relatief veel problematiek. Ook hier is het verschil met de laagbouwwijken uit dezelfde periode duidelijk. Leefbaarheidsproblemen doen zich dus voornamelijk voor in wijken die gedomineerd worden door meergezinswoningen gebouwd tussen 1900 en 1980. In de meeste laagbouwwijken is de leefbaarheidssituatie prima. Voor circa negentig procent van de bewoners van vooroorlogse, doorzon-, bloemkool- of VINEX-(laagbouw)wijken is er sprake van minimaal een positieve leefbaarheid.

Ten slotte is in de vernieuwingsgebieden uit de periodes 1975-1990 (stads- en dorpsvernieuwing), 1990-2004 (stedelijke vernieuwing) en vanaf 2005 (herstructurering) sprake van leefbaarheidsproblematiek in de omgeving voor tussen de twaalf en twintig procent van de bewoners. Dat kan als opmerkelijk worden ervaren omdat al vaker ook is getoond dat de fysieke vernieuwing in positieve zin heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van de leefbaarheid. Toch is het minder opmerkelijk dan het lijkt omdat die positieve bijdrage niet betekent dat alle problemen dan ook zijn opgelost. Veel van de vernieuwing heeft plaatsgevonden in de toenmalig mindere wijken. De leefbaarheid was daar veelal negatief of zeer negatief. In een deel van de wijken is de problematiek opgelost of verminderd, maar sommige vernieuwingsgebieden – zoals de Schilderswijk – blijven voornamelijk bewoond door een bevolking met een sociaaleconomische zwakkere positie.

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

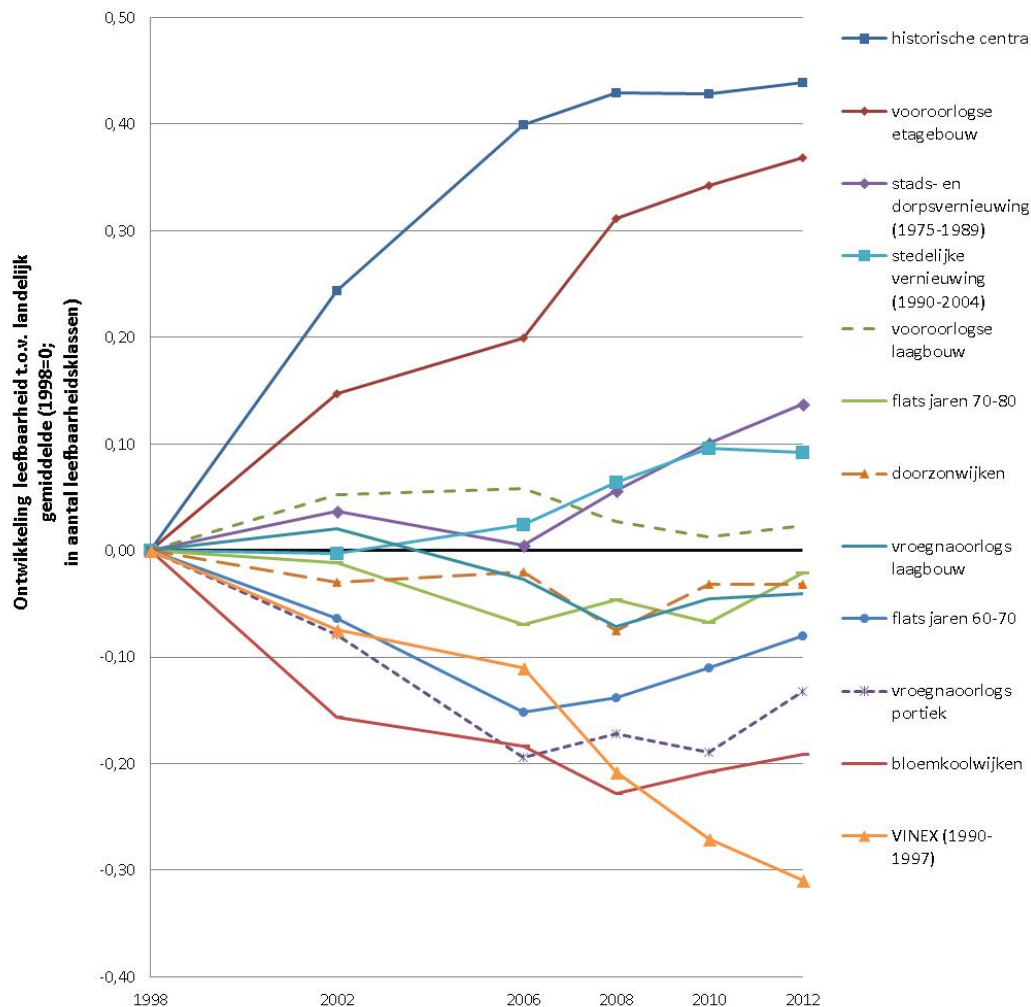
Figuur 32 Verdeling leefbaarheidsscores 2012 wijktypen

4.1 Leefbaarheidsontwikkelingen

Niet alleen de situatie is anders, ook de leefbaarheidsontwikkeling verschilt per wijktype, zo blijkt uit figuur 33. In deze figuur is de ontwikkeling ten opzichte van het landelijk gemiddelde afgebeeld, aangezien het uifilteren van de landelijke trend de interpretatie eenvoudiger maakt. Om de VINEX-wijken zuiver te kunnen vergelijken, zijn hier alleen de VINEX-wijken uit de periode 1990-1997 afgebeeld. Hierdoor wordt de vergelijking niet vertroebeld door uitbreidingsnieuwbouw gedurende de vergelijkingsperiode en wordt een vergelijking door de tijd van dezelfde gebieden (binnen een wijktype) gemaakt).

Figuur 33 Ontwikkeling van de leefbaarheid per wijktype t.o.v. landelijke gemiddelde; 1998=0)

In de wijken gedomineerd door een vooroorlogse etagebouw en in de historische centra (gebouwd voor 1900) is sinds 1998 sprake van een gemiddelde verbetering. Voor de historische kernen komt de verbetering zelfs neer op bijna een halve categorie van een leefbaarheidsklasse. In de vooroorlogse etagebouwwijken is ondanks de verbetering nog altijd sprake van een mindere leefbaarheid ten opzichte van de rest van het land. Maar deze achterstand wordt dus wel kleiner.

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Daarnaast is in beide herstructureringscategorieën sprake van een verbetering van de leefbaarheid ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Deze positieve trend is met name zichtbaar vanaf 2006.

In de vooroorlogse laagbouw-, doorzon-, vroeg-naoorlogse en jaren 70-80 flatwijken heeft de leefbaarheid in de gehele periode ongeveer de landelijke trend gevolgd. Natuurlijk zijn er wel gebieden in deze wijken die zich goed of juist slecht ontwikkeld hebben, maar gemiddeld genomen ontwikkelden deze wijken zich in overeenstemming met de landelijk trend. Dat betekent overigens niet dat de huidige situatie ook gelijk is aan het gemiddelde.

In de jaren 60-70-flatwijken en de vroeg-naoorlogse portiekwijken is sprake van een neergaande trend tot 2006, maar sindsdien is een klein deel van de achterstand weer ingelopen. Eerder bleek wel dat de leefbaarheid op het moment nog duidelijk minder is in deze wijken²⁸.

De bloemkool- en VINEX-wijken (voor zover gebouwd tussen 1990 en 1997) ontwikkelden zich tussen 1998 en 2012 gemiddeld genomen negatief ten opzichte van de landelijke trend, ondanks een kleine opleving in de bloemkoolwijken tussen 2008 en 2012. Op zichzelf is het met de leefbaarheid van deze wijken nog altijd goed gesteld, de omvang van de leefbaarheidsproblemen in deze wijken is beperkt en het gemiddelde ligt boven dat van de rest van het land. De trend is echter wel neerwaarts. In de rest van dit hoofdstuk zoomen we daarom nader in op deze twee gebiedstypen.

4.2 Bloemkoolwijken

In de jaren zeventig en tachtig werden door heel Nederland zogenaamde bloemkoolwijken gebouwd. In totaal woont hedentendage ongeveer vijftien procent van de Nederlandse bevolking in zo'n bloemkoolwijk. Bekende bloemkoolwijken zijn bijvoorbeeld Lunetten in Utrecht, Beverwaard in Rotterdam en Stedenwijk in Almere. De bloemkoolwijken worden zo genoemd vanwege de kronkelende wegen en woonerven die doen denken aan bloemkoolroosjes. Ze vormen een trendbreuk ten opzichte van de naoorlogse grootschalige en monotone bouwstijl. Deze suburbane wijken worden juist gekenmerkt door de kleinschalige structuur van de woonerven.

²⁸ Deze kleine verbetering hangt vermoedelijk samen met verschillende factoren, waaronder sloop en nieuwbouw. Zolang die nieuwbouw niet de dominerende factor in een gebied is, wordt zo'n gebied nog altijd als bijvoorbeeld een vroeg-naoorlogse portiekwijk getypeerd.

Er wordt de laatste jaren veel gediscussieerd over de (leefbaarheids)risico's die de bloemkoolwijken lopen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat steeds meer woningzoekenden bijvoorbeeld de VINEX-wijken of de opgeknapte vooroorlogse wijken verkiezen boven de woonerwijken. Veel bloemkoolwijken hebben een aanzuigende werking op kwetsbare groepen, onder meer als gevolg van de perifere ligging en de verlaagde huren vanwege leegstands dreiging. In verschillende bloemkoolwijken blijkt sprake te zijn van (verborgen) sociale problemen, zoals schulden, sociaal isolement, huiselijk geweld en opvoedingsproblematiek²⁹.

De toenemende problematiek van de bloemkoolwijken is ook te zien in de leefbaarheidsontwikkeling. Dat betekent niet dat de problematiek in de bloemkoolwijken nu al groot is. Anno 2012 zijn er namelijk nog altijd niet of nauwelijks 'echte' probleemgebieden te vinden. Zo heeft slechts een half procent van de bewoners van deze wijken te maken met leefbaarheidsproblemen. Het gaat om circa 10.000 bewoners.

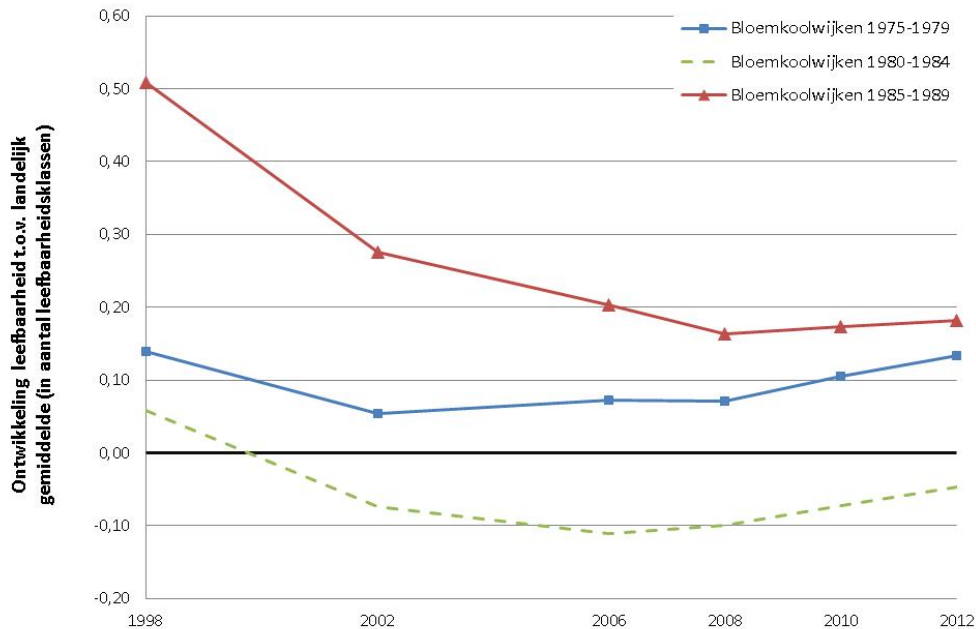
Gemiddeld gesproken is er nog niet zo veel mis met de bloemkoolwijken. Figuur 34 laat zien dat, ondanks de neergaande trend sinds 1998, de leefbaarheid nog steeds iets boven het landelijk gemiddelde ligt³⁰. Alleen de bloemkoolwijken uit de periode 1980-1984 liggen gemiddeld iets onder het landelijk gemiddelde.

---

²⁹ Uyterlinde, J. en R. Oude Ophuis (2012), *'Bloemkoolwijken toekomstbestendig maken'*, Rotterdam: SEV.

³⁰ In absolute zin is er wel sprake van een gemiddeld kleine verbetering van de leefbaarheid, maar deze blijft duidelijk achter bij de landelijke trend.

Figuur 34 Leefbaarheidsontwikkeling bloemkoolwijken (t.o.v. landelijke gemiddelde)

Er is wel een verschil in ontwikkeling binnen de bloemkoolwijken te zien. De bloemkoolwijken uit de jaren zeventig hebben zich gemiddeld sinds 2002 weer wat verbeterd, terwijl de bloemkoolwijken uit de jaren tachtig tot circa 2008 achteruit zijn blijven gaan en vervolgens licht verbeterd. In de bloemkoolwijken uit de tweede helft van de jaren tachtig bevindt de leefbaarheid zich desondanks nog altijd boven het landelijk gemiddelde. De daling in de bloemkoolwijken uit de eerste helft van de jaren tachtig is een stuk beperker gebleven, maar heeft er wel voor gezorgd dat de gemiddelde leefbaarheid nu onder het landelijk gemiddelde ligt.

Figuur 35 Mediaan woningoppervlakte en woningdichtheid naar dominante bouwperiode (per 6ppc)

* bron: BAG, bewerking RIGO en Atlas voor gemeenten

Mogelijk heeft dit verschil te maken met de lagere kwaliteit van de wijken die in de jaren tachtig werden gebouwd als gevolg van de toenmalige economische crisis. Uit eerder onderzoek is gebleken dat in periodes van laagconjunctuur mensen meer belang hechten aan betaalbare woningen dan aan woningen met een hogere kwaliteit³¹. In figuur 35 is te zien dat er vanaf 1980 kleinere woningen (met name de eengezinswoningen waaruit de bloemkoolwijken voornamelijk bestaan) en in hogere dichtheden werd gebouwd. Daarnaast laat figuur 36 zien dat het aandeel huurwoningen in gebieden met een dominante bouwperiode uit de eerste helft van de jaren tachtig behoorlijk groter is dan in de periode daarvoor en daarna. Het kwaliteitsverschil (uitgedrukt in woonoppervlak en dichtheid) en het hogere aandeel huurwoningen zou ervoor kunnen zorgen dat de bloemkoolwijken uit de eerste helft van de jaren tachtig minder populair zijn waardoor langzamerhand een populatie in deze wijken ontstaat met meer sociaaleconomische problematiek.

³¹ De Vries, P. en P. Boelhouwer (2006), 'Woningkwaliteit, woningprijs en conjunctuur', Utrecht: NETHUR.

Figuur 36 Aandeel huurwoningen naar dominante bouwperiode (per 6ppc)³²

* bron: WDM/BAG, bewerking RIGO en Atlas voor gemeenten

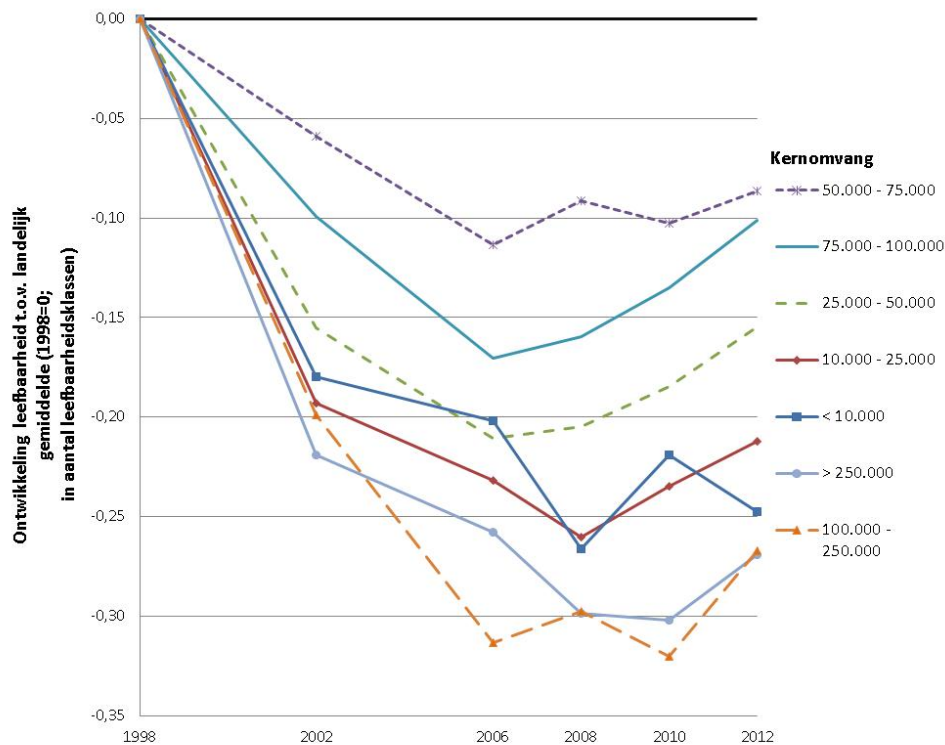
Een mogelijke verklaring voor de ontwikkelingen in de bloemkoolwijken uit de tweede helft van de jaren tachtig is het natuurlijke verloop van wijken. In een nieuwbouwwijk vestigen zich bijvoorbeeld meestal veel gezinnen met kinderen. Als de kinderen ouder worden, komen er verhuisstromen op gang en verandert het initiële kinderrijke karakter van een wijk. Deze verklaring impliceert dat de neergang die deze wijken tot 2008 doormaakten, dezelfde is als de neergaande ontwikkeling die tot 2002 in de jaren zeventigwijken te zien is. De kleine verbetering die de jaren tachtigwijken sinds 2008 doormaken, zou dan dezelfde positieve ontwikkeling zijn als die van de jaren zeventigwijken tussen 2002 en 2006. Of dit een bestendige verbetering of een tijdelijke opleving is, zal de toekomst moeten uitwijzen.

Opmerkelijk is wel dat de trend van de jaren tachtigbloemkoolwijken ook te zien is als ze worden uitgesplitst naar omvang van de kern waarin ze liggen (zie figuur 37). In iedere uitsplitsing is er sprake van een duidelijke neergang tot 2006/2008, waarna het herstel langzamerhand zijn intrede doet. Het is dus een vrij algemene trend in veel van de jaren tachtigbloemkoolwijken, wat overeen komt met het eerder geschetste beeld dat veel van die wijken hetzelfde karakter hebben, ongeacht in welke plaats ze zijn gelegen.

³² Het gaat om het totaal van sociale en particuliere huurwoningen. In Nederland wordt niet openbaar geregistreerd of een woning een sociale of particuliere huurwoning of koopwoning is. Voor de Leefbaarometer wordt gebruik gemaakt van het WDM, waarin per 6ppc-gebied een indicatie wordt gegeven van het aandeel huurwoningen (sociale en particuliere huur zijn hierin samengevoegd). Deze hebben we gekruist met de dominante bouwperiode per 6ppc-gebied (bron: BAG). Opvallend is dat na 2000 het aandeel opgeleverde huurwoningen weer toeneemt, terwijl het totaal aandeel koopwoningen in de voorraad in dezelfde periode ook is gestegen. Het jaarlijks opgeleverde aandeel huurwoningen is in het laatste decennium weliswaar gestegen, maar nog altijd onder de vijftig procent gebleven. Daarnaast zijn er ook veel huurwoningen verkocht, waardoor het totaal aandeel koopwoningen toch nog toeneemt.

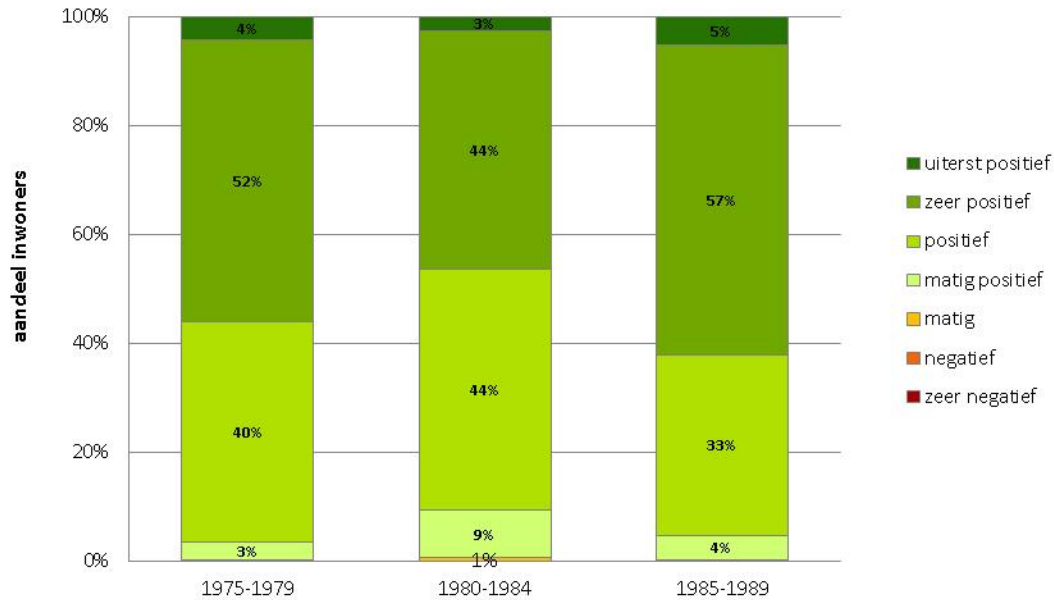
Figuur 37 Leefbaarheidsontwikkeling jaren tachtigbloemkoolwijken naar kernomvang (t.o.v. landelijke gemiddelde; 1998=0)

Er is weliswaar sprake van een revival sinds 2008 in de bloemkoolwijken, maar de langjarige trend is neerwaarts. De revival kan een structureel herstel zijn, maar ook tijdelijk, bijvoorbeeld doordat bewoners uit deze wijken hun woning niet verkocht krijgen. In ieder geval lijken op dit moment de bloemkoolwijken uit de jaren tachtig eerder de wijken om de vinger aan de 'leefbaarheidspol's' te houden dan de jaren zeventig bloemkoolwijken, en dan vooral de wijken uit de eerste helft van de jaren tachtig. In de bloemkoolwijken uit de tweede helft van de jaren tachtig is de leefbaarheid op zichzelf nog goed, maar is de achteruitgang wel het grootst geweest. Sinds 2008 is echter wel weer sprake van een kleine verbetering en ligt het gemiddelde niveau nog altijd boven dat van de rest van het land.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

Figuur 38 Verdeling leefbaarheidsscores

In de wijken uit de eerste helft van de jaren tachtig is de achteruitgang beperkt gebleven, maar is de gemiddelde leefbaarheidssituatie inmiddels wel lager dan in de rest van het land. In figuur 38 is te zien dat voorlopig slechts één procent van de bewoners van deze wijken met leefbaarheidsproblemen te maken heeft. Negen procent van de bewoners woont echter in een gebied met een matig positieve leefbaarheidsscore. Eerder onderzoek heeft laten zien dat in gebieden met deze leefbaarheid een kleine achteruitgang kan leiden tot een vervalspiraal, bijvoorbeeld als gevolg van selectieve migratie³³. Leefbaarheidsproblematiek kan in dit soort gebieden dan al snel zijn intrede doen. In de vroege (jaren zeventig) en late (eind jaren tachtig) bloemkoolwijken ligt dit percentage beduidend lager en is het risico op veel gebieden met leefbaarheidsproblematiek voorlopig dus ook kleiner.

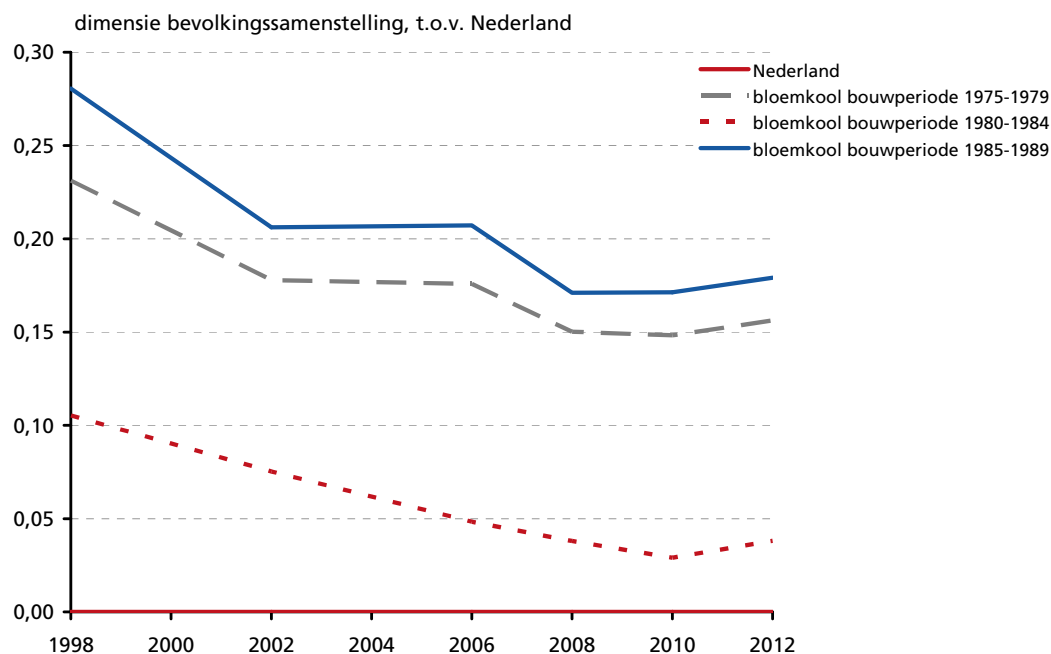
Achtergronden

Uit de figuren 39 en 42 blijkt dat de geschetste ontwikkelingen vooral de resultante zijn van ontwikkelingen in de bevolkingssamenstelling en de verbetering van de veiligheid. De bloemkoolwijken uit de vroege jaren tachtig hebben een lagere score op zowel de dimensie bevolkingssamenstelling als de dimensie veiligheid ten opzichte van de bloemkoolwijken uit de andere bouwperiodes. Het verschil is echter veel groter op het

³³ Leidelmeijer, K. G. Marlet, e.a. (2011), 'Omslagpunten in de ontwikkeling van wijken; leefbaarheid en selectieve migratie', RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. BZK/WWI, Den Haag.

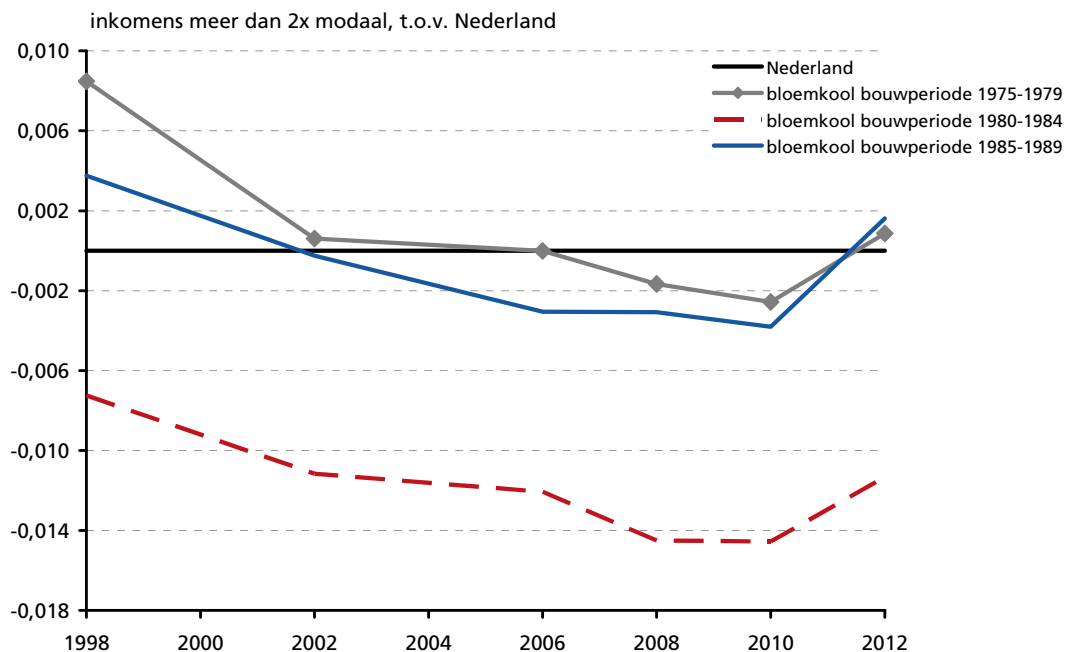
gebied van bevolkingssamenstelling dan op het gebied van veiligheid. Vanaf 1998 is – ten opzichte van het Nederlands gemiddelde – sprake van een continue verslechtering van de score op de dimensie bevolkingssamenstelling tot 2010, waarna er een lichte verbetering optreedt tussen 2010 en 2012.

Figuur 39 Ontwikkeling dimensie bevolkingssamenstelling in leefbaarheidsklassen (t.o.v. Nederland = 0) bloemkoolwijken

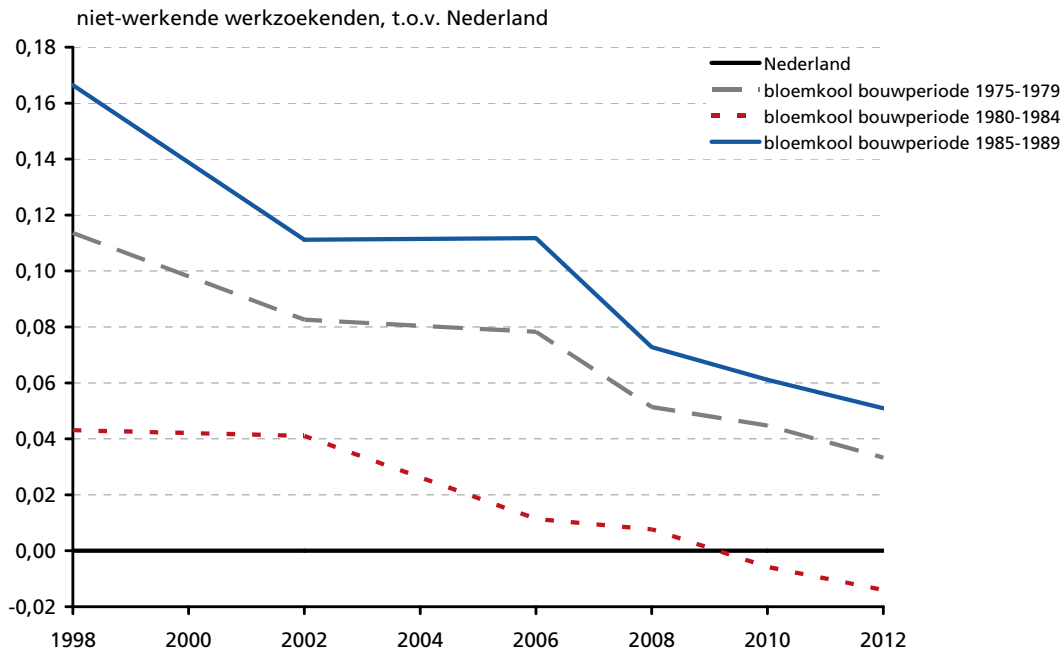
In figuur 40 wordt duidelijk dat het aandeel inkomens boven 2x modaal relatief snel is gedaald. Dit kan het gevolg zijn van een dalende populariteit onder de kapitaalkrachtige bevolking, maar het is niet uit te sluiten dat dit ook zittende inwoners zijn die een relatief sterke inkomensdaling hebben ervaren. Hiernaast valt op dat bloemkoolwijken uit begin jaren tachtig (al in 1998) veel minder populair zijn dan de andere bloemkoolwijken, wat onder andere te maken kan hebben met de lagere kwaliteit woningen in wijken die in begin jaren tachtig gebouwd zijn. Ook kenmerkten bloemkoolwijken zich in 1998 nog door een duidelijk lagere werkloosheid dan gemiddeld in Nederland (figuur 41). Dat verschil is echter tussen 1998 en 2012 continue kleiner geworden waardoor de werkloosheid steeds dichterbij het Nederlands gemiddelde komt.

Figuur 40 Ontwikkeling inkomens meer dan 2x modaal (t.o.v. Nederland =0) bloemkoolwijken, bijdrage aan Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een toename van de hogere inkomens en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

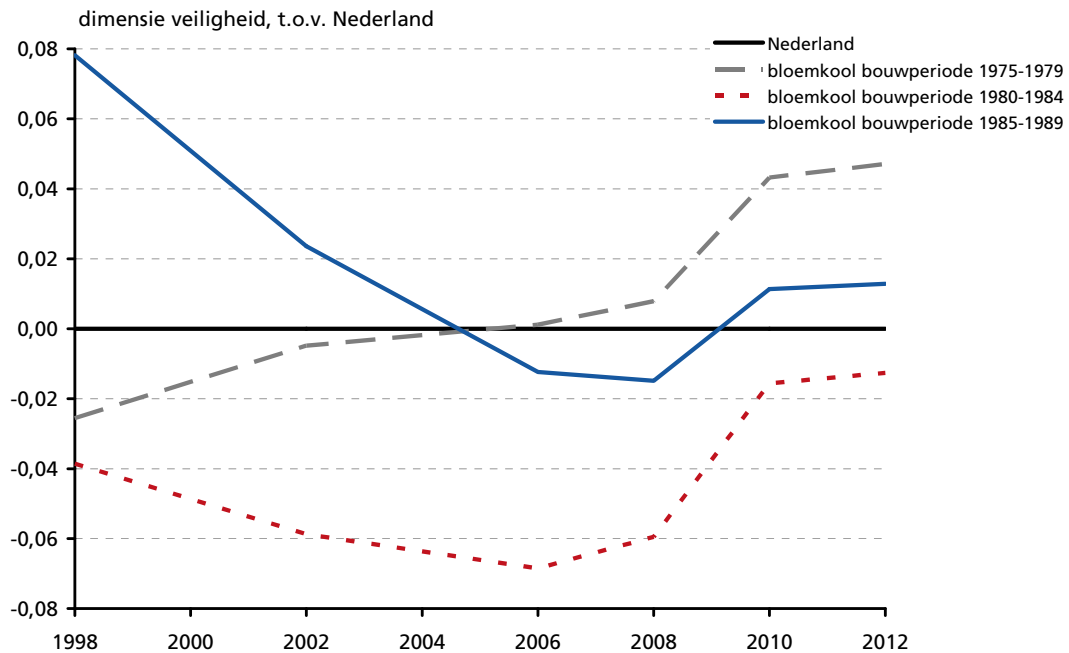
Figuur 41 Ontwikkeling werkloosheid (t.o.v. Nederland =0) bloemkoolwijken, bijdrage aan Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen

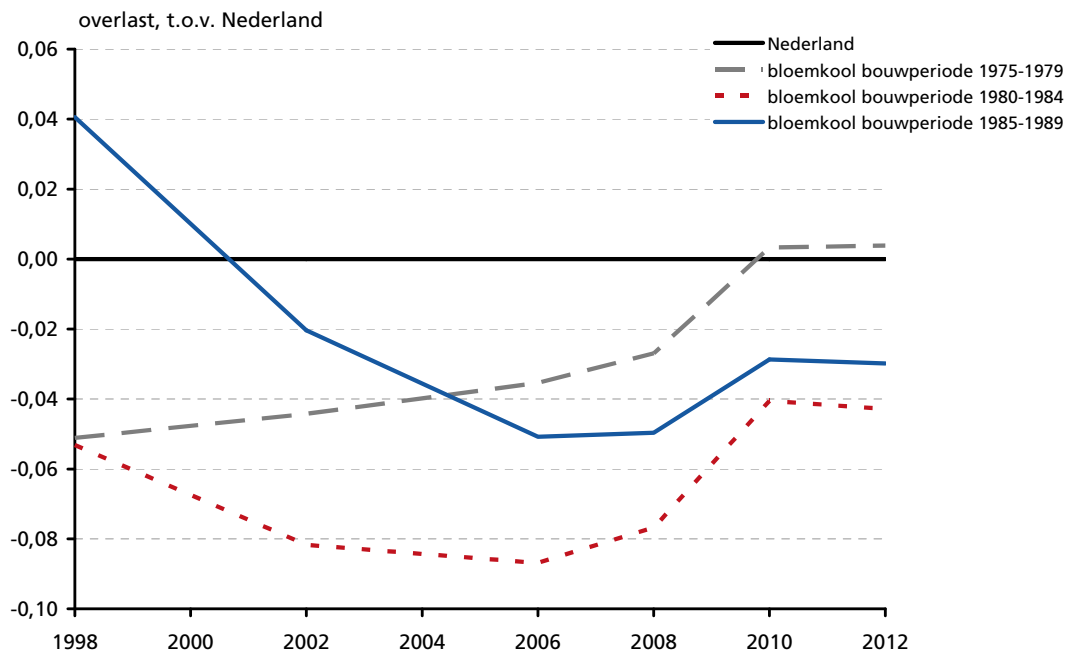
* een stijgende lijn betekent een daling van de werkloosheid en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Tegelijkertijd is de veiligheid verbeterd (zie figuur 42). Hier vallen de verschillen op tussen bloemkoolwijken uit de jaren zeventig en de twee bouwperiodes uit de jaren tachtig. De veiligheid in bloemkoolwijken uit de jaren zeventig lag in 1998 nog onder het Nederlands gemiddelde, maar er is sprake van een continue verbetering die leidt tot een bovengemiddelde veiligheid anno 2012. Bloemkoolwijken uit de tweede periode van de jaren tachtig kenden in 1998 nog een bovengemiddelde veiligheid maar die verslechterde tot 2006 tot onder het gemiddelde. Vanaf 2008 is ook hier sprake van een verbetering ten opzichte van Nederland maar de veiligheidssituatie ligt in 2012 maar net boven het Nederlands gemiddelde, terwijl die in bloemkoolwijken uit de jaren zeventig veel hoger is. Bloemkoolwijken uit de eerste bouwperiode van de jaren tachtig hebben een vergelijkbare, positieve ontwikkeling doorgemaakt zoals die uit de jaren zeventig, alleen blijft de score op de dimensie veiligheid in 2012 wel onder het gemiddelde van Nederland. Voor een belangrijk deel is deze verbetering van de leefbaarheid het gevolg geweest van een daling van de mate van overlast (figuur 43). De ontwikkeling hiervan kent een vergelijkbare ontwikkeling als die van veiligheid in het algemeen.

Figuur 42 Ontwikkeling dimensie veiligheid (t.o.v. Nederland =0) bloemkoolwijken

Figuur 43 Ontwikkeling overlast (t.o.v. Nederland =0) bloemkoolwijken, bijdrage aan de Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een afname van de overlast en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

De top 5 indicatoren voor de ontwikkeling tussen 1998 en 2012 van deze drie typen bloemkoolwijken wordt getoond in tabel 8. In alle drie typen wijken zorgt een daling van de werkloosheid voor een grote positieve bijdrage aan de leefbaarheid en een daling van de homogeniteit op het gebied van gezinnen met kinderen juist voor een negatieve leefbaarheidsontwikkeling. Ook hebben alle drie typen wijken te maken met een stijging van het aantal geweldsmisdrijven.

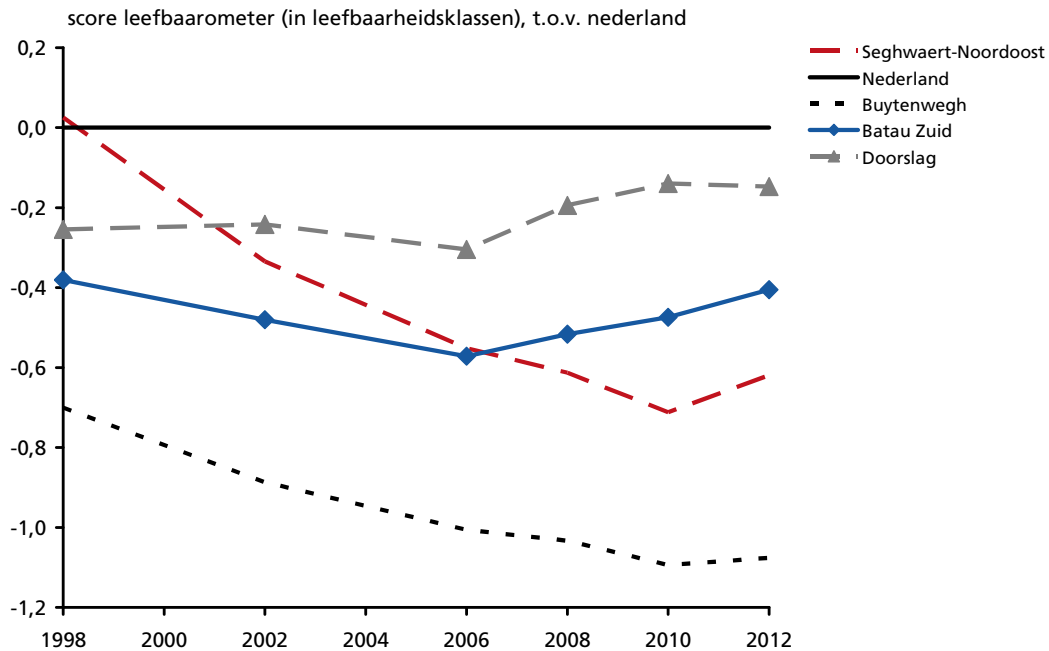
Tabel 8 Top 5 indicatoren ontwikkeling bloemkoolwijken 1998-2012 , bijdrage aan de Leefbaarometerscore

	<i>Top 5 indicatoren bloemkoolwijken 1975-1979</i>	<i>Top 5 indicatoren bloemkoolwijken 1980-1984</i>	<i>Top 5 indicatoren bloemkoolwijken 1985-1989</i>
1	niet-werkende werkzoekenden	niet-werkende werkzoekenden	homogeniteit gezinnen met jonge kinderen
2	overlast	homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	niet-werkende werkzoekenden
3	geweldsmisdrijven	geweldsmisdrijven	(gezinnen met) kinderen
4	homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	overlast	geweldsmisdrijven
5	ouderen	sociale huurwoningen	Overlast

Bloemkoolwijken komen relatief veel voor in gemeenten die in de jaren zeventig en tachtig sterk groeiden, zoals Zoetermeer of Nieuwegein. Typische bloemkoolwijken in deze gemeenten zijn bijvoorbeeld Buytenwegh en Seghwaert (beiden in Zoetermeer) en Batau Zuid en Doorslag (beiden in Nieuwegein). In onderstaande figuur wordt voor deze typische bloemkoolwijken de ontwikkeling van de Leefbaarometerscore getoond.

Voor de twee bloemkoolwijken in Zoetermeer kennen een vergelijkbare ontwikkeling als de bloemkoolwijken als geheel: een gestage verslechtering tot 2010 waarna er tussen 2010 en 2012 sprake is van een (lichte) verbetering. De beide wijken in Nieuwegein kenden vanaf 1998 weliswaar ook een verslechtering, maar deze is minder sterk en al vanaf 2006 is er sprake van een verbetering. Tabel 9 laat tenslotte de top 5 indicatoren voor de ontwikkeling tussen 1998 en 2012 en tussen 2010 en 2012 zien voor de wijk Seghwaert Noord-Oost en Batau Zuid.

Figuur 44 Ontwikkeling leefbaarometerscore van vier bloemkoolwijken in leefbaarheidsklassen (t.o.v. Nederland =0)

Tabel 9 Top 5 indicatoren die bijdragen aan de ontwikkeling van de leefbaarheid in de bloemkoolwijken Seghwaert Noord-Oost (Zoetermeer) en Batau-Zuid (Nieuwegein)

Top 5 indicatoren Seghwaert Noord-Oost 1998-2012		Top 5 indicatoren Seghwaert Noord- 2010-2012	
1	gewelddsmisdrijven		niet-werkende werkzoekenden
2	oudere paren zonder kinderen		vernielingen
3	niet-westerse allochtonen		overlast
4	homogeniteit gezinnen met jonge kinderen		inkomens meer dan 2x modaal
5	inkomens tot 2x modaal		geluidsbelasting totaal
Top 5 indicatoren Batau Zuid 1998-2012		Top 5 indicatoren Batau Zuid 2010-2012	
1	niet-werkende werkzoekenden		niet-werkende werkzoekenden
2	overlast		gewelddsmisdrijven
3	niet-westerse allochtonen		vernielingen
4	inkomens tot 2x modaal		overlast
5	nabijheid groot winkelcentrum		niet-westerse allochtonen

4.3 VINEX-wijken

Begin jaren negentig verscheen de Vierde Nota Extra (VINEX), waarin plannen werden geformuleerd om de bevolkingsaanwas te kunnen huisvesten met nieuwe uitbreidingswijken dicht bij de stedelijke centra. De nieuwe wijken moesten niet alleen de hogere inkomens voor de steden behouden, maar ook de scheefheid in de bestaande woningvoorraad verminderen door de hogere inkomens weg te 'lokken' uit hun goedkope stadswoning.

In convenanten tussen Rijk en lagere overheden werd vastgelegd op welke locaties tussen 1995 en 2005 de nieuwe VINEX-wijken zouden verschijnen. Tegenwoordig wordt het begrip VINEX-wijk echter breder geïnterpreteerd. Alle grootschalige nieuwbouw die sinds begin jaren negentig op uitleglocaties is opgeleverd, krijgt al snel het stempel VINEX. In dit hoofdstuk kijken we daarom naar de leefbaarheidsontwikkelingen van alle grootschalige nieuwbouw op uitleglocaties sinds 1990 in de omgeving van de steden³⁴.

De VINEX-wijken worden door sommigen een mindere reputatie aangemeten. Vanaf het begin wordt zelfs gesproken van nieuwe getto's als gevolg van de eentonige en grootschalige structuur van de wijken en vanwege het gegeven dat ze veelal bewoond worden door forensen die liever niet te veel met hun woonomgeving te maken hebben. Deskundigen waarschuwen dat als er niet geïnvesteerd wordt, de hoogopgeleiden zullen wegtrekken en de wijken verpauperen.³⁵

Op de meeste VINEX-locaties is het echter goed gesteld met de leefbaarheid, zo liet figuur 32 al zien. Maar liefst negentig procent van de VINEX-wijken heeft minimaal een positieve leefbaarheid. Desalniettemin zijn er wel degelijk VINEX-gebieden waar de leefbaarheid onder druk staat. In dit kader wordt regelmatig gewezen naar delen van IJburg (Amsterdam) en Leidsche Rijn (Utrecht).

VINEX-wijken uit de periode 1990-1995

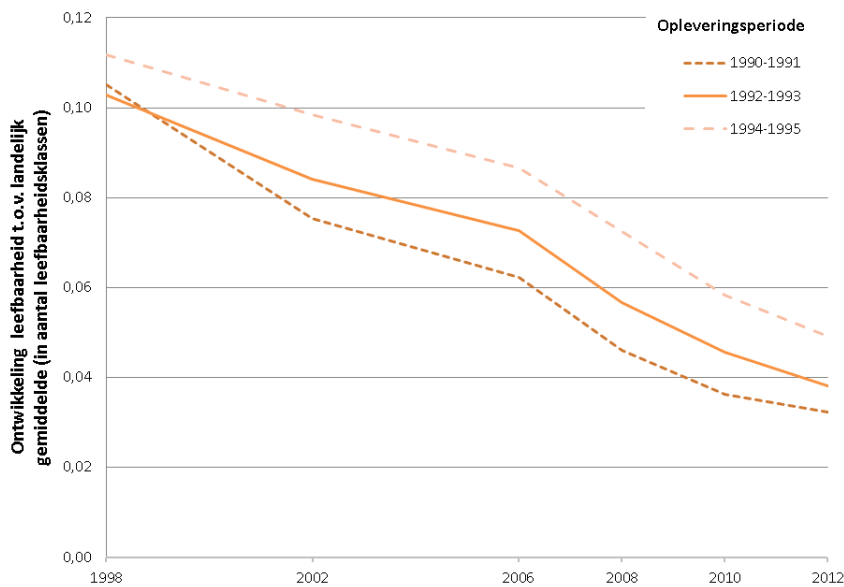
De gemiddelde leefbaarheidssituatie is weliswaar nog altijd beter dan het landelijk gemiddelde, toch zijn er wel trends die ervoor zorgen dat de VINEX-wijken ook vanuit leefbaarheidsoogpunt in de gaten moeten worden gehouden. Zo maken de vroegste VINEX-wijken (1990-1995) sinds 1998 langdurig een negatieve ontwikkeling ten opzichte

³⁴ Uitleglocaties uit dezelfde periode buiten de stadsgewesten zijn niet meegenomen in de vergelijking.

³⁵ www.nu.nl/binnenland/2451610/vinex-wijk-dreigt-getto-worden.html, 21-2-2011.

van de landelijke trend door (zie figuur 45)³⁶. Ondanks dat de leefbaarheidssituatie in alle drie de onderzochte periodes zich nog boven het landelijk gemiddelde bevindt, is de neergaande trend vijftien tot twintig jaar na de bouw nog niet gestopt.

Figuur 45 Leefbaarheidsontwikkeling VINEX-wijken 1990-1995 (t.o.v. landelijk gemiddelde)

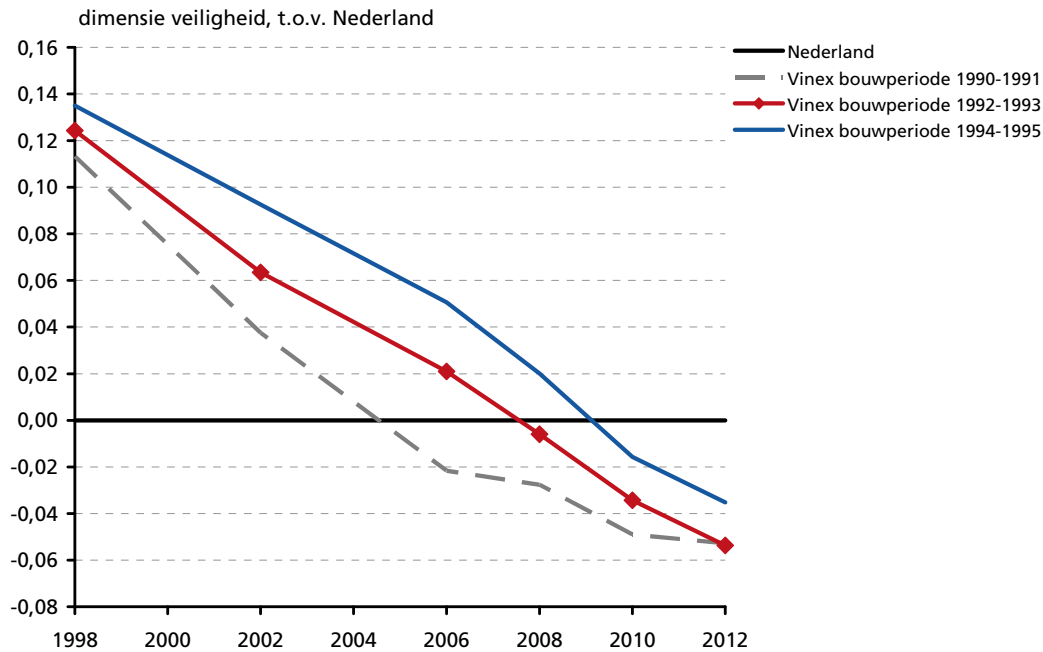

Achtergronden

De negatieve ontwikkeling blijkt enerzijds het gevolg te zijn van een verslechtering van de veiligheid (figuur 46), die in 2012 in alle drie de 'eerste generatie' VINEX-wijken onder het Nederlands gemiddelde komt. In de VINEX-wijken die als eerste zijn opgeleverd (in 1990-1991) is de veiligheid tussen 2002 en 2006 al onder het gemiddeld gedaald, in de VINEX-wijken uit 1992-1993 is dat tussen 2006 en 2008 gebeurd en in de VINEX-wijken uit 1994-1995 tussen 2008 en 2010.

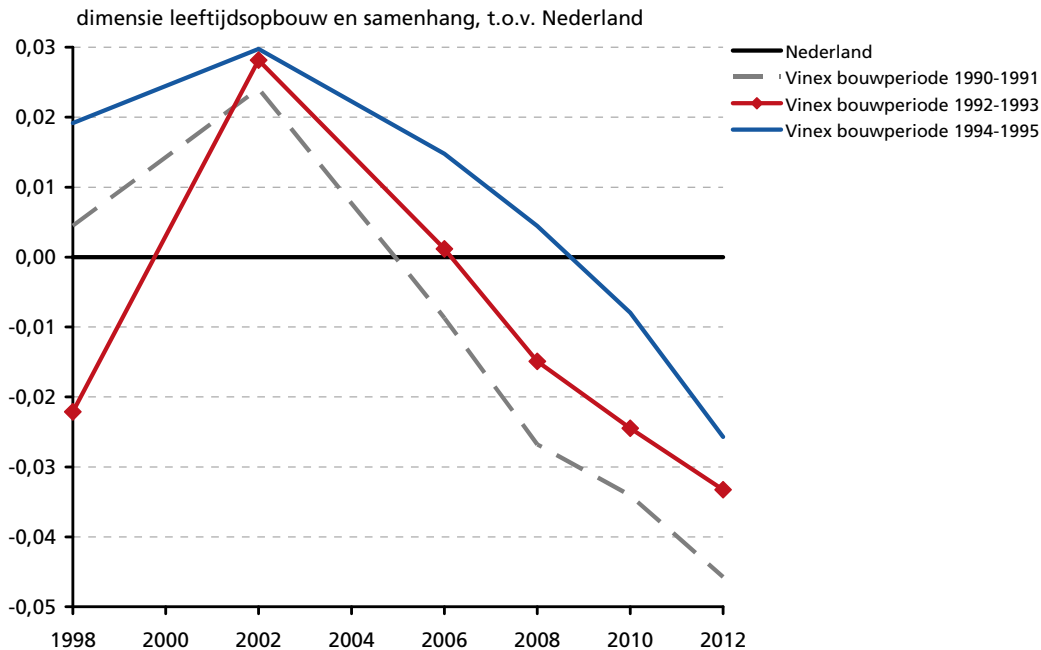
³⁶ In absolute zin is er wel sprake van een gemiddeld kleine verbetering van de leefbaarheid, maar deze blijft duidelijk achter bij de landelijke trend.

Figuur 46 Ontwikkeling veiligheid (t.o.v. Nederland =0) VINEX-wijken (1990-1995) in leefbaarheidsklassen

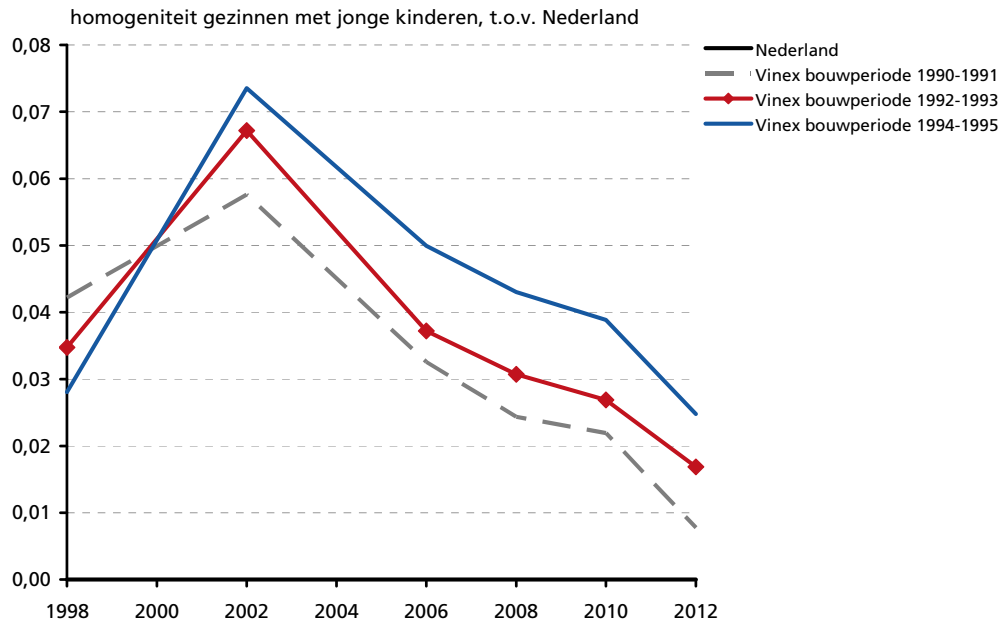
Tegelijkertijd is er ook in alle drie typen wijken een verslechtering van de score op de dimensie 'leeftijdsopbouw en (sociale) samenhang' (figuur 47). Deze dimensiescore neemt tussen 1998 en 2002 nog toe om vervolgens te dalen en vanaf 2006 onder het Nederlands gemiddelde te duiken.

Figuur 47 Ontwikkeling leeftijdsopbouw en (sociale) samenhang (t.o.v. Nederland =0) VINEX-wijken (1990-1995) in leefbaarheidsklassen

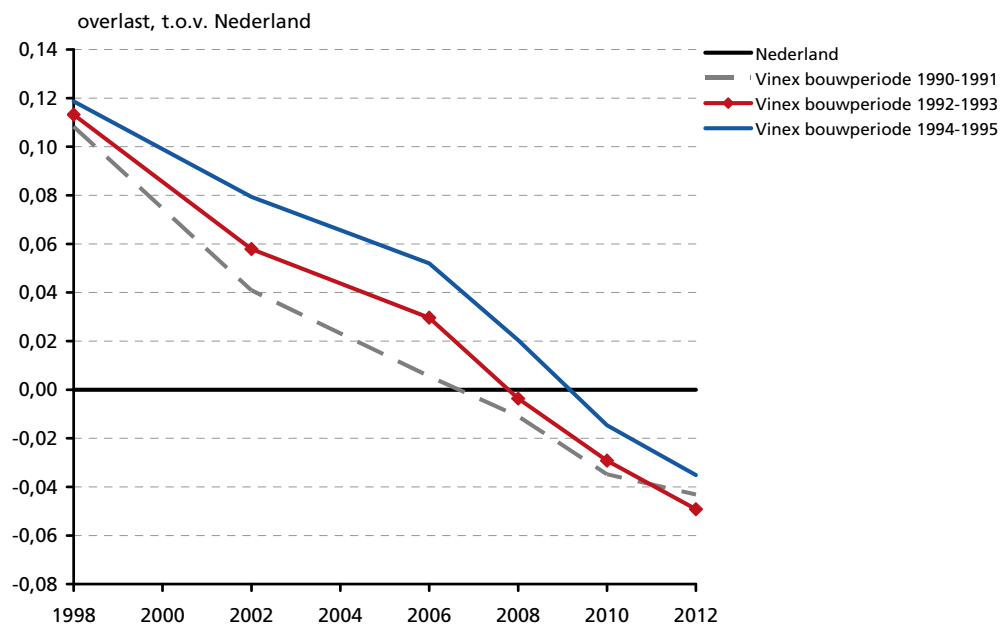
Het is goed denkbaar dat de ontwikkelingen op beide dimensies met elkaar samenhangen. Alle drie typen wijken laten bijvoorbeeld een afname zien van de homogeniteit van gezinnen met jonge kinderen (hoewel nog wel duidelijk bovengemiddeld), zie figuur 48. Dat is logisch omdat vooral jonge gezinnen in de VINEX-wijken zijn komen wonen. De jonge kinderen van de gezinnen die tussen 1990 en 1995 in deze wijken zijn komen wonen, zijn in de jaren na 2002 jongeren geworden. Deze toename van het aandeel jongeren is mogelijk een verklaring voor de toename van de mate van overlast (figuur 49). Hoewel de mate van homogeniteit van gezinnen met jonge kinderen tussen 1998 en 2002 nog wel toeneemt, heeft uiteraard een deel van de kinderen in VINEX-wijken (uit met name 1990-1991) tussen 1998 en 2002 de leeftijd bereikt dat ze tot de jongeren behoren. De toename van de overlast zorgt samen met onder andere een groei van de auto-inbraken voor de daling van de veiligheid.

Figuur 48 Ontwikkelingen homogeniteit gezinnen met jonge kinderen (t.o.v. Nederland =0) in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een toename van het aandeel kinderen met jonge kinderen en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Figuur 49 Ontwikkeling overlast (t.o.v. Nederland =0) in leefbaarheidsklassen

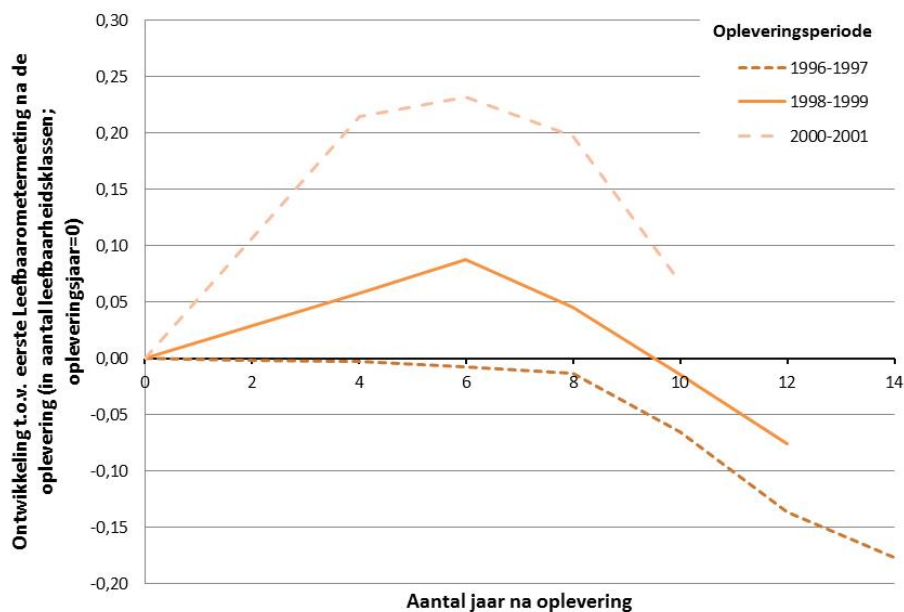
* een stijgende lijn betekent een afname van de overlast en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

VINEX-Wijken uit de periode 1996-2001

De VINEX-wijken die tussen 1990 en 1995 zijn opgeleverd, kunnen niet op hun leefbaarheidsontwikkelingen in de eerste jaren van hun bestaan worden geanalyseerd, aangezien de eerste Leefbaarometermeting van 1998 is. Voor de VINEX-wijken die na 1995 zijn opgeleverd kan dat wel. In figuur 50 is de leefbaarheidsontwikkeling van de VINEX-wijken met een oplevering tussen 1996 en 2001 vanaf hun bouwjaar afgebeeld. De latere VINEX-wijken zijn niet meegenomen, omdat hun levensduur voorlopig nog te kort is om zinnige analyses op uit te voeren.

Figuur 50 Leefbaarheidsontwikkeling VINEX-wijken 1996-2001 (t.o.v. landelijk gemiddelde; opleveringsjaar=0)

De figuur laat een opmerkelijk beeld zien van de leefbaarheidsontwikkeling van deze VINEX-wijken. Voor alle drie de opleveringsperiodes geldt dat het de eerste zes jaar uitstekend met de leefbaarheid gaat. Bij oplevering was de leefbaarheid al ruim bovengemiddeld en in die eerste zes levensjaren verbetert de leefbaarheid nog verder. Maar vanaf zes tot acht jaar na de start treedt de neergaande ontwikkeling op. Dat betekent niet dat er al onmiddellijk grote problemen zijn, maar aangezien in de oudste VINEX-wijken de neergaande leefbaarheidsontwikkeling tot op heden doorzet, is het niet onwaarschijnlijk dat ook in de tweede generatie VINEX-wijken de neergaande ontwikkeling zal doorzetten. Aangezien de trendmatige ontwikkeling zich in alle drie typen tweede

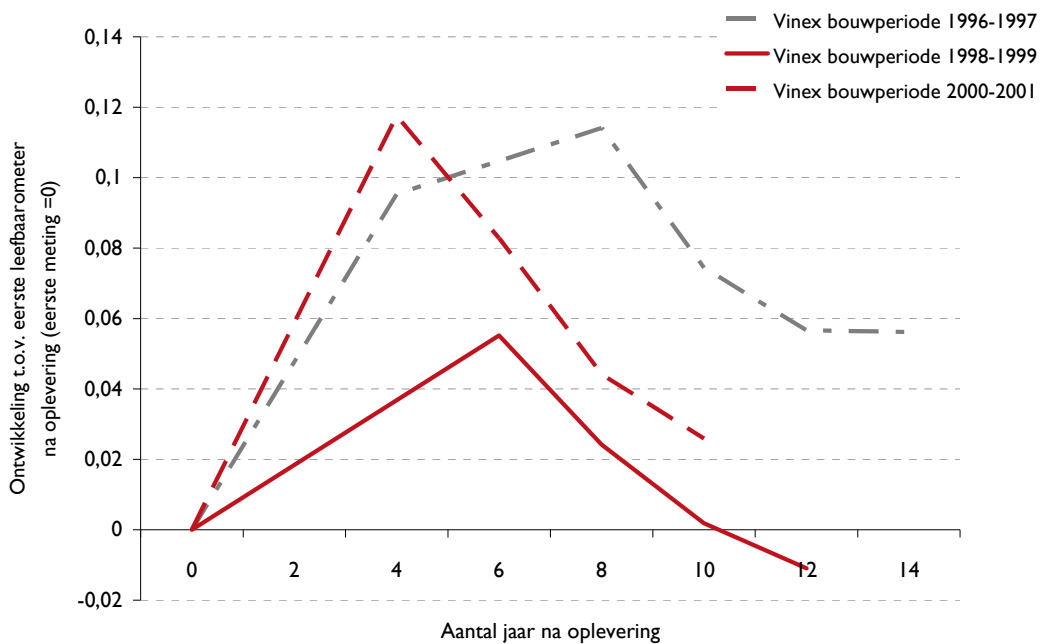
ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

generatie VINEX-wijken op eenzelfde wijze voordoet, is het niet ondenkbaar dat ook de eerste generatie VINEX-wijken in hun eerste levensjaren een positieve leefbaarheidsontwikkeling hebben doorgemaakt om vervolgens na een jaar of zes de ontwikkeling te zien omslaan.

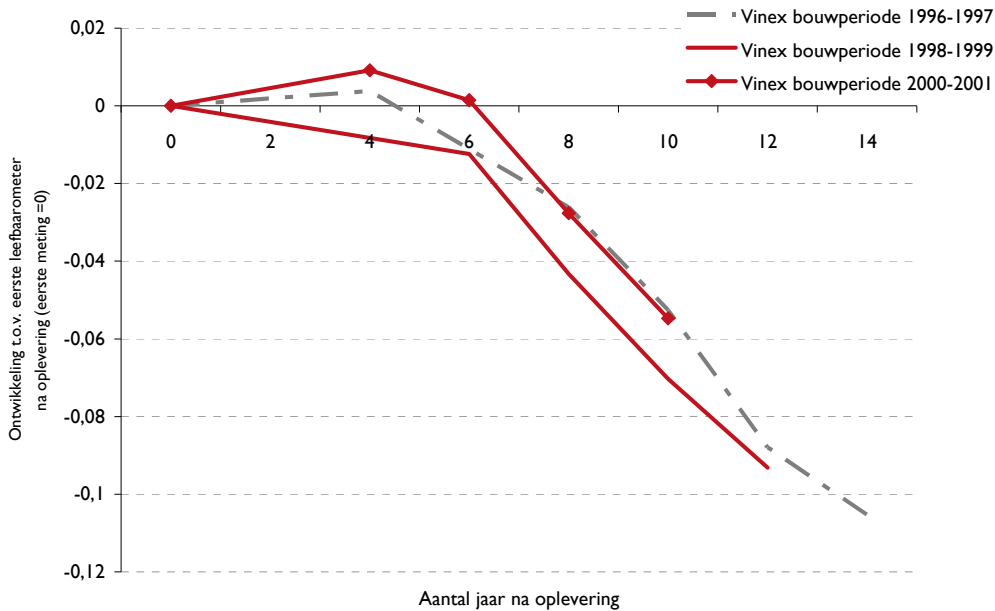
Achtergronden

Uit figuur 51 en 52 blijkt dat deze ontwikkelingen door de dimensie bevolkingssamenstelling, maar vooral door de dimensie veiligheid komen. Op beide dimensies kennen de meeste VINEX-wijken uit deze periode in de eerste vier jaar (of zes jaar) na oplevering een positieve ontwikkeling waarna een verslechtering optreedt.

Figuur 51 Ontwikkeling dimensiescore bevolkingssamenstelling VINEX-wijken (1996-2001) (t.o.v. Nederland) in leefbaarheidsklassen

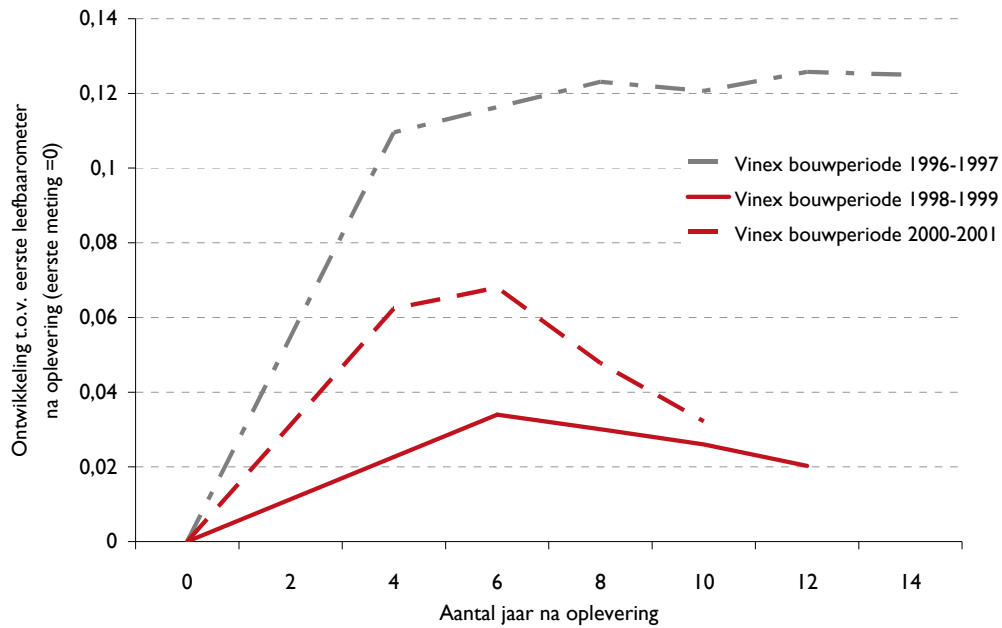
Figuur 52 Ontwikkeling dimensiescore veiligheid VINEX-wijken (1996-2001) (t.o.v. Nederland) in leefbaarheidsklassen

In het geval van bevolkingssamenstelling komt dit vooral door een initiële groei van sociaal-economisch kansrijke huishoudens met inkomens tot 2x modaal of boven 2x modaal. Deze groei stopt in de meeste VINEX-wijken echter en daalt in de jaren erna veelal (figuur 53 en 54). Mogelijk komt na een jaar of zes de eerste echte verhuisgolf op gang, bijvoorbeeld als gevolg van de eerste echtscheidingen. De zittende bewoners worden vervangen door gezinnen die zich nog in een eerdere fase van hun werkcarrière bevinden en daardoor een lagere sociaaleconomische status hebben. Van de scheidende gezinnen zal ook een deel woonachtig blijven als eenoudergezin. Aangezien hun woonlasten op hetzelfde niveau blijven, maar de inkomsten dalen door het verdwijnen van het tweede inkomen hebben deze gezinnen een meer kwetsbare sociaaleconomische positie dan voorheen. En dat heeft dan weer een neergaande leefbaarheidstrend tot gevolg.

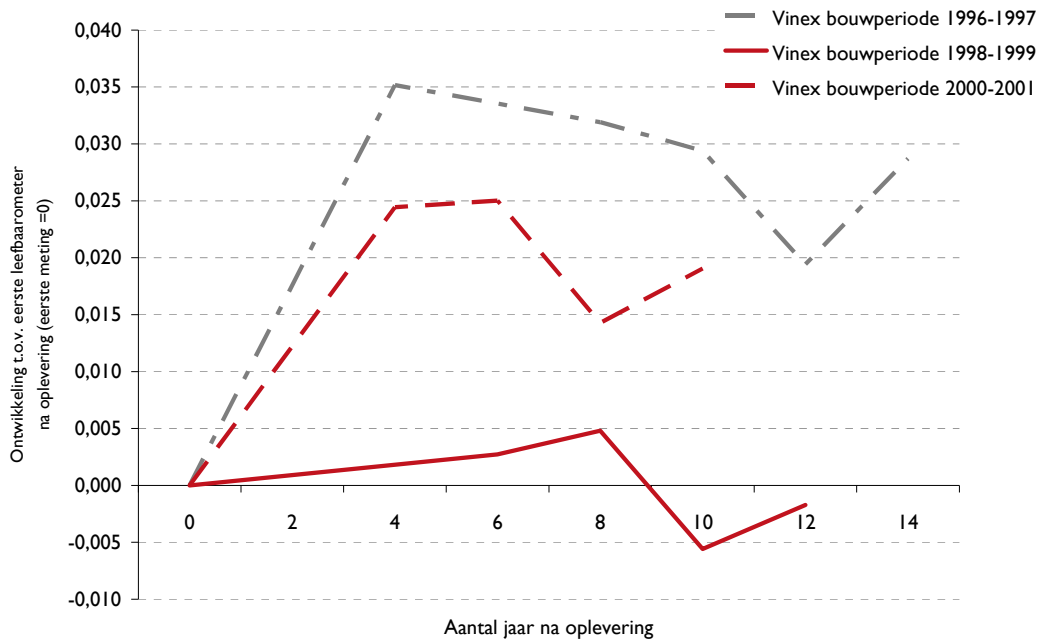

Figuur 53 Ontwikkeling inkomens tot 2x modaal - VINEX-wijken (1996-2001) (t.o.v. Nederland), bijdrage aan Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een toename van de inkomens tot 2x modaal en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Figuur 54 Ontwikkeling inkomens boven 2x modaal - VINEX-wijken (1996-2001) (t.o.v. Nederland), bijdrage aan Leefbaarometerscore

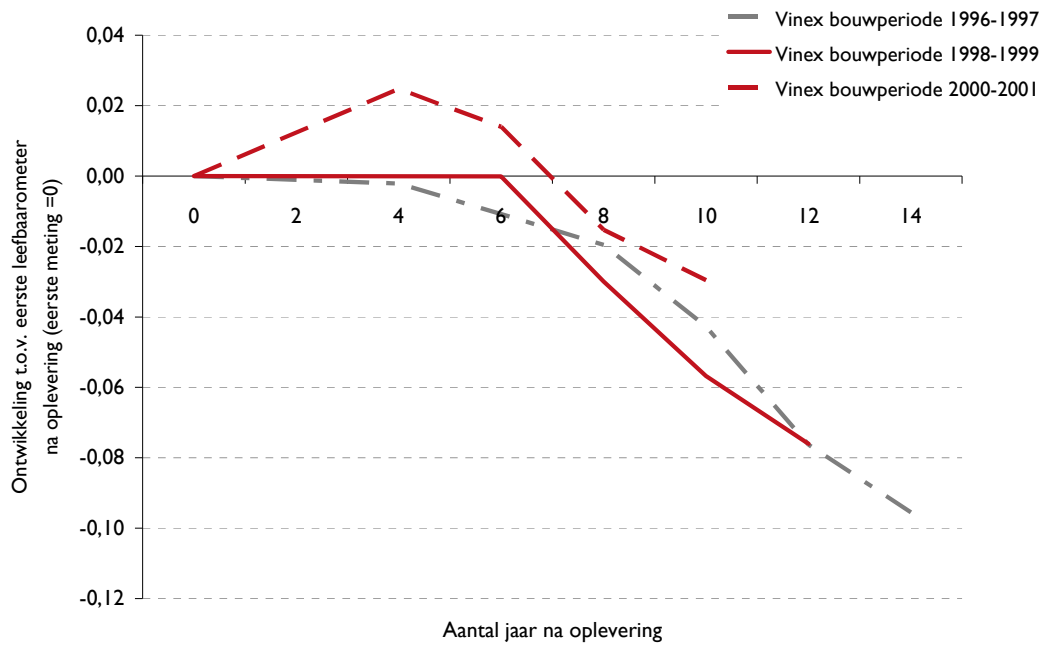

* een stijgende lijn betekent een toename van de inkomens tot 2x modaal en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Op het gebied van veiligheid valt vooral de groei van de mate van overlast (zie figuur 55) op. Omdat in de VINEX-wijken uit de periode 1990-1995 deze ontwikkeling zich over langere tijd continueerde en mogelijk samenhangt met een groei van het aantal jongeren in deze wijken is het niet ondenkbaar dat de afname van de leefbaarheid zich ook in de VINEX-wijken uit de periode 1996-2001 de komende jaren verder doorzet.

Al deze ontwikkelingen hoeven er niet voor te zorgen dat de VINEX-wijken de aandachtswijken van de toekomst zijn. In de eerste jaren is zo'n wijk vermoedelijk nog op zoek naar een evenwichtssituatie. Het is wel opmerkelijk dat de vroegste VINEX-wijken dat evenwicht nog niet gevonden hebben. In bepaalde VINEX-gebieden zullen ongetwijfeld leefbaarheidsproblemen ontstaan, maar of dat grootschalig zal zijn, blijft afwachten. Gezien de neergaande trend strekt het wel tot aanbeveling om de leefbaarheid in de - relatief - mindere leefbaarheidsgebieden van deze wijken te blijven volgen.

Figuur 55 Ontwikkeling overlast VINEX-wijken (1996-2001) (t.o.v. Nederland), bijdrage aan Leefbaarometerscore in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een afname van de overlast en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

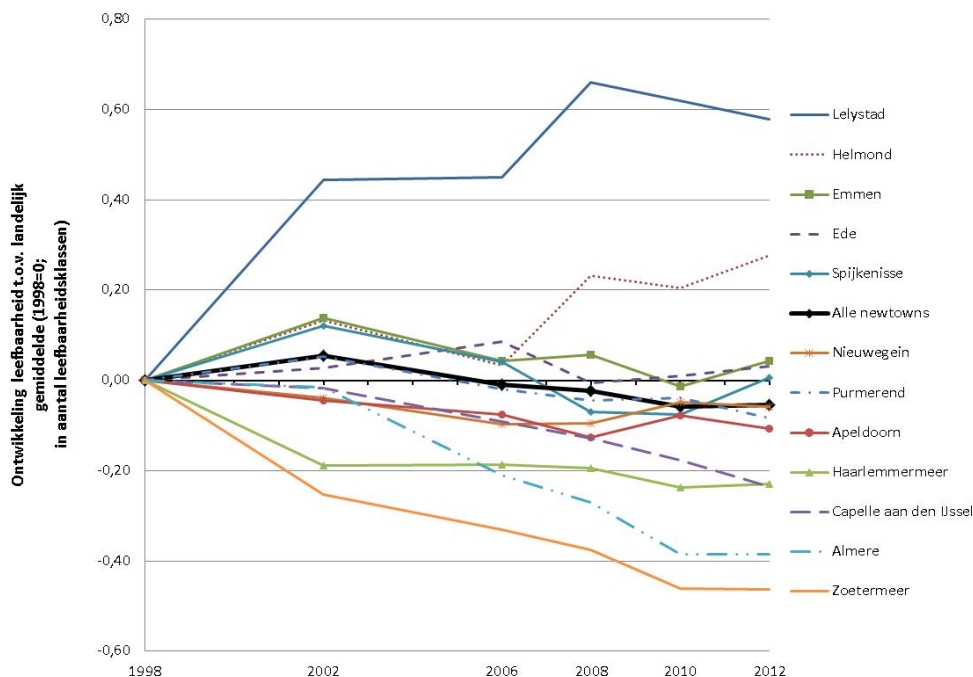
ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

5. NEW TOWNS

In 'Leefbaarheid in Balans' is geconstateerd dat de leefbaarheid in de zogenaamde Ortega-gemeenten tussen 1998 en 2010 een negatieve trend doormaakte. Ortega is een samenwerkingsverband tussen Almere, Apeldoorn, Ede, Haarlemmermeer en Zoetermeer. Tegelijkertijd bleek dat deze negatieve trend niet in alle vijf Ortega-gemeenten zichtbaar was, maar hoofdzakelijk speelde in Almere en Zoetermeer.

Deze vijf gemeenten hebben gemeen dat ze zogenaamde *New Towns* zijn: relatief nieuwe steden die grotendeels na de tweede wereldoorlog op de tekentafel zijn ontstaan. Het zijn echter niet de enige *New Towns* in Nederland. In deze paragraaf wordt gekeken naar twaalf gemeenten die als *New Town* kunnen worden beschouwd. In figuur 56 is te zien welke gemeenten dit zijn.

Figuur 56 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid per New Town 1998-2012 per kern (t.o.v. landelijke trend; 1998=0)

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

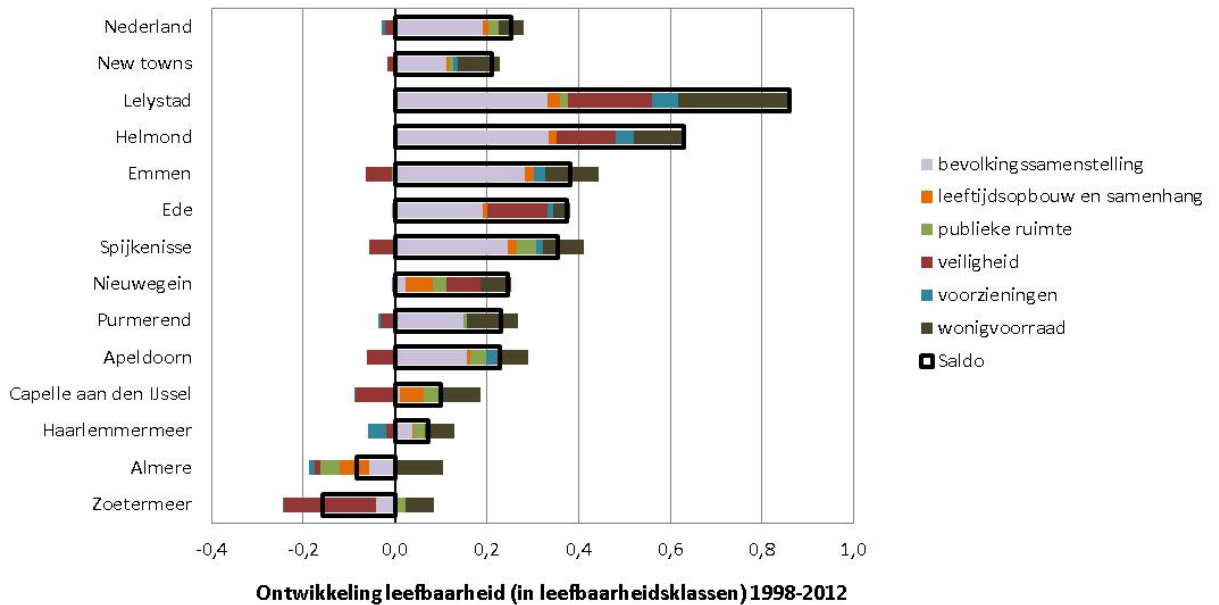
5.1 Ontwikkelingen in de New Towns

Figuur 56 laat zien dat de leefbaarheidsontwikkeling in de New Towns gemiddeld iets achter is gebleven bij de landelijke trend, maar niet veel. Er was vooral in de periode 2002-2010 een neergaande trend. Tussen 2010 en 2012 is de ontwikkeling gelijk geweest aan de rest van het land.

Er is een duidelijk verschil in de langjarige ontwikkeling tussen de verschillende New Towns. Lelystad en Helmond hebben bijvoorbeeld over de gehele periode een positieve ontwikkeling doorgemaakt, terwijl Almere en Zoetermeer achteruit zijn gegaan. Ook in Haarlemmermeer en Capelle aan den IJssel is de leefbaarheid meer dan gemiddeld achteruit gegaan. De andere New Towns hebben grofweg de landelijke trend gevolgd. Overigens is de neergaande trend in Almere, Haarlemmermeer en Zoetermeer tussen 2010 en 2012 gestopt, terwijl Lelystad vanaf 2008 iets van de verbetering heeft ingeleverd.

In figuur 57 is te zien wat de achtergrond van de ontwikkeling tussen 1998 en 2012 in de verschillende New Towns is geweest. In alle New Towns is de kwaliteit van de woningvoorraad verbeterd, wat niet verbazingwekkend is aangezien er in deze periode nog de nodige nieuwbouw in deze plaatsen heeft plaatsgevonden. In Lelystad en Helmond is verder de sociaaleconomische situatie van de bevolking en de veiligheid verbeterd. In Emmen en Spijkenisse is de bevolkingssamenstelling in ongeveer dezelfde mate verbeterd, maar is er sprake geweest van een achteruitgang van de veiligheidssituatie. De verminderde veiligheidssituatie is ook de voornaamste reden dat de leefbaarheid in Zoetermeer achteruit is gegaan. In Almere is er niet één dimensie die duidelijk verslechterd is, maar dragen de leeftijdsopbouw en (sociale) samenhang, publieke ruimte en bevolkingssamenstelling ongeveer evenveel bij aan de achteruitgang (tot 2010).

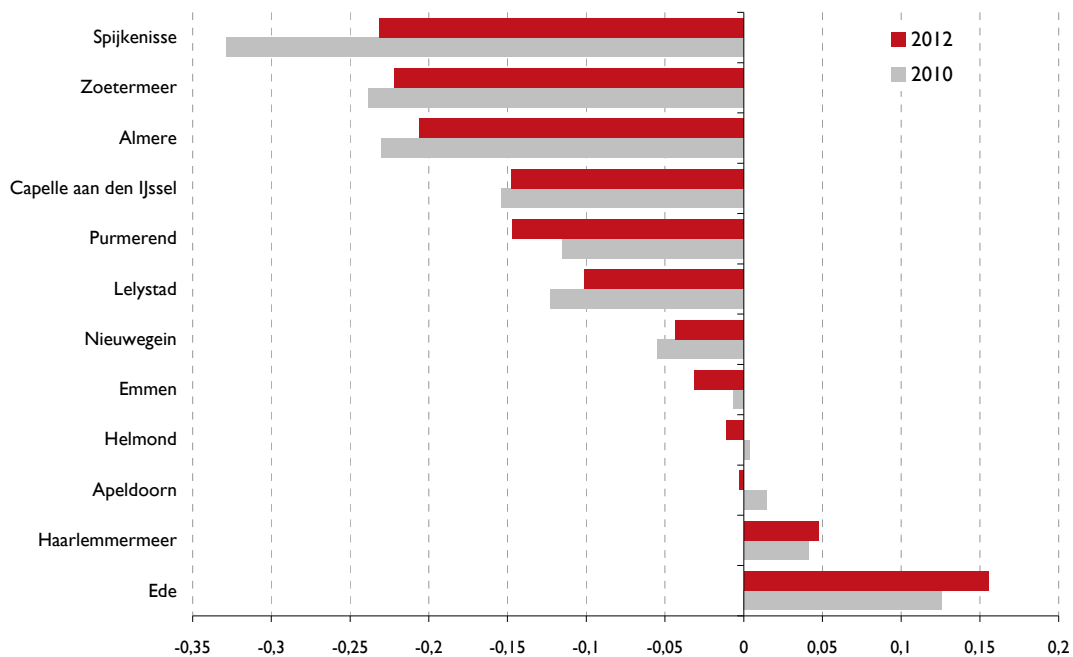
Figuur 57 Ontwikkeling van de leefbaarheid in de New Towns tussen 1998 en 2012 en de bijdrage van de dimensies daaraan (in leefbaarheidsklassen)

5.2 Veiligheid

Opvallend is dat in relatief veel New Towns de veiligheid weliswaar verbeterd is, maar dat deze verbetering minder is dan het gemiddelde in Nederland tussen 1998 en 2012. In 2012 en 2010 hadden vrijwel alle New Towns een dimensiescore op het gebied van veiligheid die onder het landelijk gemiddelde lag (uitzonderingen zijn Ede en Haarlemmermeer). Spijkenisse, Zoetermeer en Almere zijn de steden die de laagste score hadden binnen de New Towns op het gebied van veiligheid.

Figuur 58 Dimensiescore veiligheid New Towns in 2012 en 2010 ten opzichte van het landelijke gemiddelde (in 2012 en 2010) in leefbaarheidsklassen

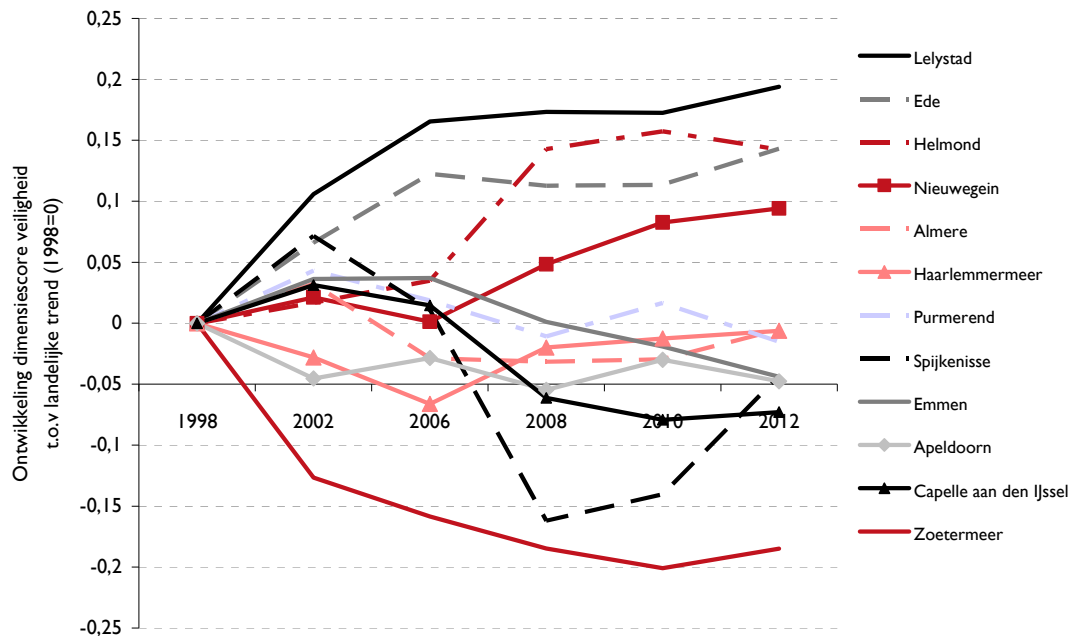

In figuur 59 wordt de ontwikkeling van de dimensiescore ten opzichte van de landelijke trend voor de verschillende New Towns getoond. Hieruit blijkt dat er vier New Towns zijn waar sprake is van een relatief (ten opzichte van de landelijke ontwikkeling) positieve ontwikkeling: Lelystad, Ede, Helmond en Nieuwegein. In de overige New Towns heeft de veiligheid zich minder goed ontwikkeld dan het landelijk gemiddelde. De ontwikkeling in Zoetermeer is hierbij het ongunstigst, gevolgd door Capelle aan den IJssel. Spijkenisse ontwikkelt zich ook minder gunstig dan de landelijke trend maar kent vanaf 2008 en vooral tussen 2010 en 2012 wel een relatieve verbetering. Ook Zoetermeer kent een betere ontwikkeling dan Nederland gemiddeld tussen 2010 en 2012.

Naast deze drie New Towns in Zuid-Holland laat figuur 59 ook zien dat Apeldoorn en Emmen zich op het gebied van veiligheid minder goed ontwikkelden dan het landelijk gemiddelde. Almere kende een ontwikkeling die net wat onder het gemiddelde lag maar omdat in 1998 de dimensiescore voor veiligheid ook al relatief laag was, behoort Almere in 2012 wel tot de New Towns met een relatief lage veiligheidsscore (zie figuur 58).

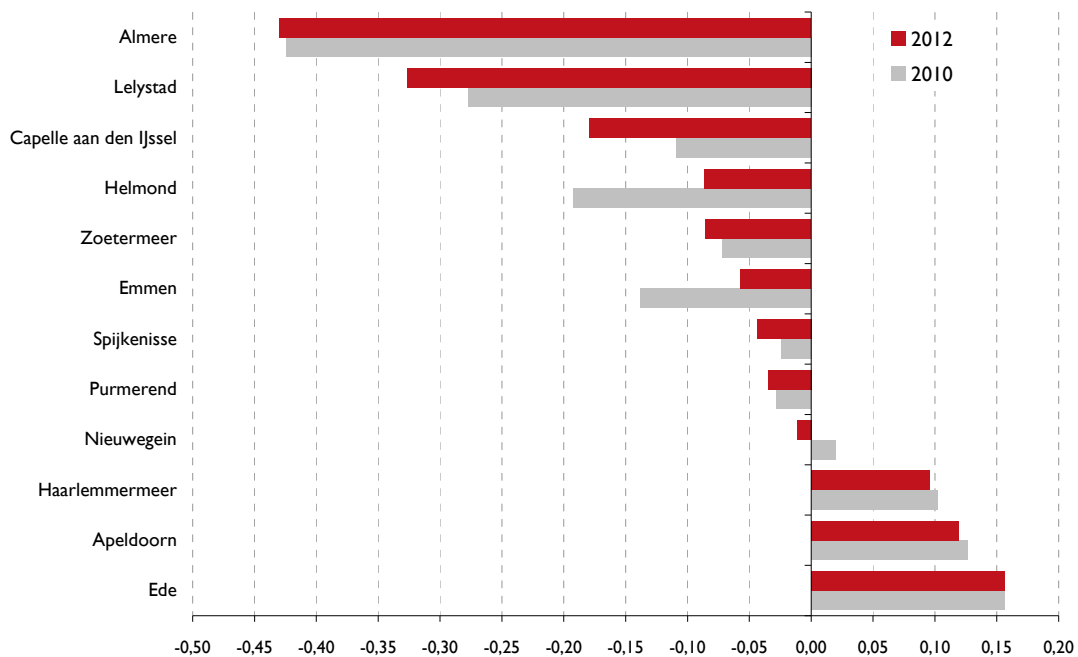
Figuur 59 Ontwikkeling dimensiescore veiligheid ten opzichte van de landelijke trend (1998=0) in leefbaarheidsklassen

5.3 Bevolkingssamenstelling

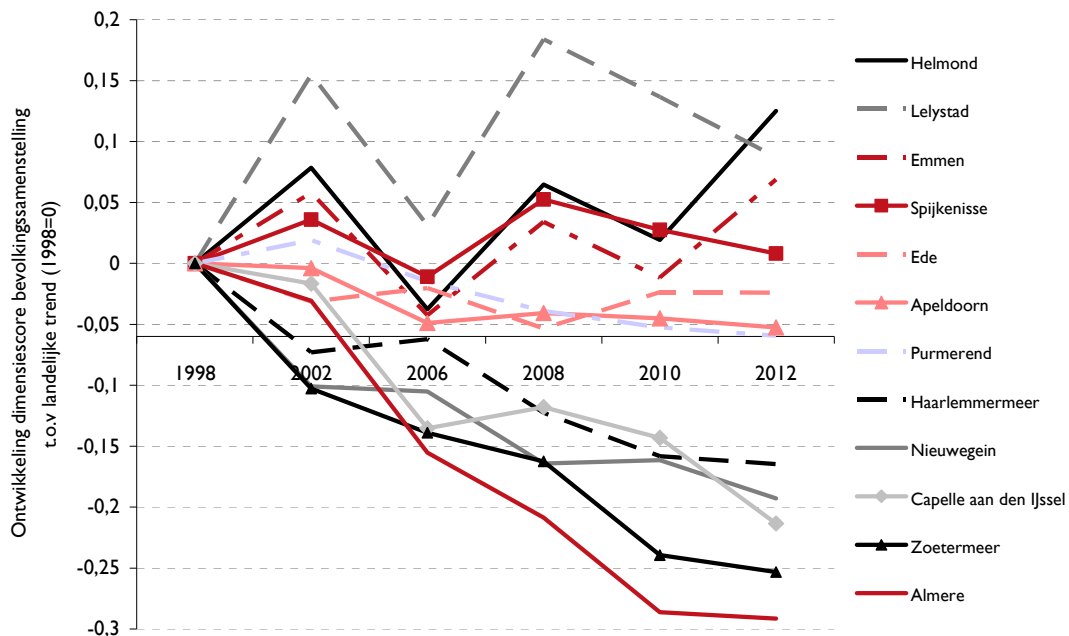
Ook de ontwikkeling op de dimensie bevolkingssamenstelling bleef in verschillende New Towns wat achter bij dat van het Nederlands gemiddelde. Figuur 60 laat zien dat in 2012 en 2010 de score van de meeste New Towns lager lag dan het Nederlands gemiddelde. Uitzonderingen hierop waren Haarlemmermeer, Ede en Apeldoorn. Ede en Haarlemmermeer kenden ook al een bovengemiddelde (t.o.v. Nederland) score op de dimensie veiligheid, terwijl Apeldoorn rond het Nederlands gemiddelde lag. Aan de andere kant van het 'spectrum' – met een duidelijk benedengemiddelde score op de dimensie bevolkingssamenstelling – bevinden zich Almere, Lelystad en Capelle aan den IJssel.

Figuur 60 Dimensiescore bevolkingssamenstelling New Towns in 2012 en 2010 ten opzichte van het landelijke gemiddelde (in 2012 en 2010) in leefbaarheidsklassen

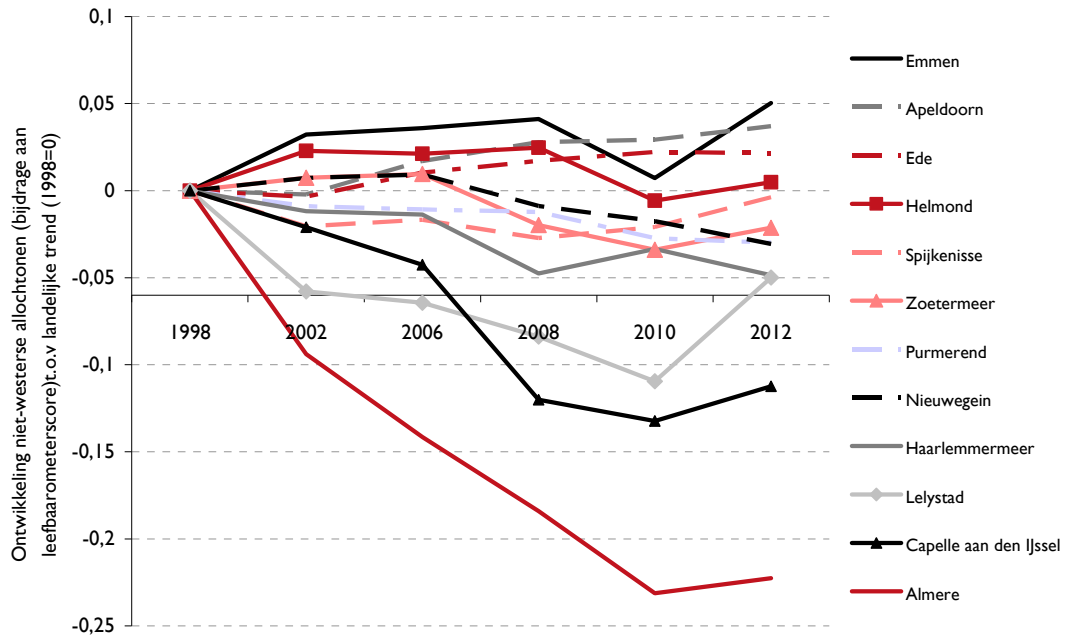
Almere en Capelle aan den IJssel zijn samen met Zoetermeer ook de drie New Towns die tussen 1998 en 2012 ten opzichte van de landelijke ontwikkeling de grootste achteruitgang kenden op de dimensie bevolkingssamenstelling (figuur 61). Omdat Zoetermeer (in 1998) een betere uitgangspositie had, heeft Zoetermeer in 2012 nog wel een relatief beperkt negatieve afwijking van het Nederlands gemiddelde. Bij het doorzetten van de trend in figuur 61 kan dit echter snel veranderen. In figuur 61 valt ook op dat steden die in 2012 niet of positief afwijken van het Nederlands gemiddelde op de dimensie bevolkingssamenstelling - zoals Nieuwegein en Haarlemmermeer - wel al sinds 1998 te maken hebben met een negatief afwijkende trend. Dit betekent dat de scores van deze steden op deze dimensies op dit moment niet automatisch betekenen dat dit in de toekomst zo blijft. New Towns die buiten of op de rand van de Randstad liggen zoals Helmond, Lelystad en Emmen ontwikkelen zich relatief goed ten opzichte van de landelijke trend.

Figuur 61 Ontwikkeling dimensiescore bevolkingssamenstelling ten opzichte van de landelijke trend in leefbaarheidsklassen

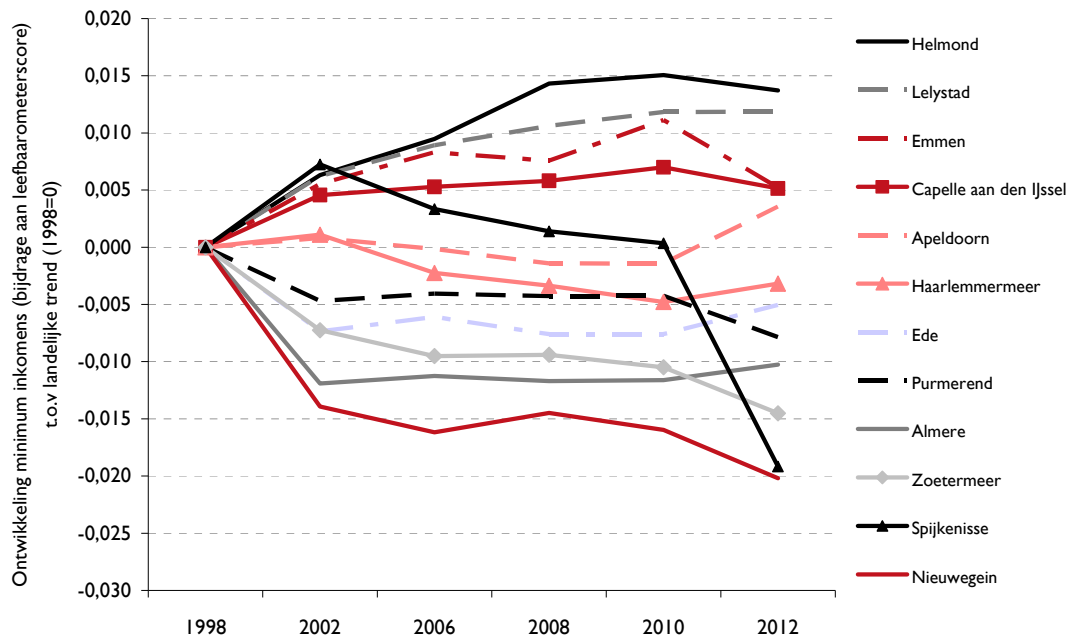
De relatief ongunstige ontwikkeling in steden als Almere, Capelle aan den IJssel en Zoetermeer op het gebied van de dimensie bevolkingssamenstelling is voor een belangrijk deel het gevolg van de snellere groei van het aandeel niet-westerse allochtonen in deze steden en (in mindere mate) de snellere groei van minimum inkomens (o.a. in Spijkenisse, Zoetermeer en Nieuwegein) – vergelijk figuur 62 en 63. Dit impliceert dat in New Towns in toenemende mate (ook) minder kansrijke bevolkingsgroepen wonen, wat een negatief effect op de leefbaarheid heeft. Deze ontwikkeling lijkt – uitzonderingen zijn Capelle aan den IJssel en Spijkenisse in het geval van minimum inkomens – tussen 2010 en 2012 echter wel gestabiliseerd. De negatieve ontwikkeling tot en met 2010 is dan ook mede door positieve veranderingen op het gebied van veiligheid en bevolkingssamenstelling ‘gestopt’.

Figuur 62 Ontwikkeling niet-westerse allochtonen ten opzichte van de landelijke trend in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een afname van het aandeel niet-westerse allochtonen en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Figuur 63 Ontwikkeling minimuminkomens ten opzichte van de landelijke trend in leefbaarheidsklassen

* een stijgende lijn betekent een afname van de minimuminkomens en dus een verbetering in de bijdrage aan de Leefbaarometer.

Dit blijkt ook uit een vergelijking van de top 5 indicatoren van een drietal New Towns (Zoetermeer, Almere en Purmerend) over de periode 1998-2012 en 2010-2012 – zie tabel 10 tot en met 12. De ontwikkeling van het aandeel niet-westerse allochtonen en geweldsmisdrijven vormen in alle drie de New Towns tussen 1998-2012 een top 5 indicator die negatief bijdraagt aan de leefbaarheidsontwikkeling. In de periode tussen 2010 en 2012 staan deze indicatoren echter niet in de top 5 of dragen juist positief bij aan de leefbaarheidsontwikkeling.

Tabel 10 Top 5 indicatoren Zoetermeer in de periode 1998-2012 en 2010-2012

<i>Top 5 indicatoren 1998-2012</i>	<i>Top 5 indicatoren 2010-2012</i>
1 geweldsmisdrijven	vernielingen
2 overlast	inkomens meer dan 2x modaal
3 homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	geluidbelasting railverkeer
4 Niet-westerse allochtonen	minimum inkomens
5 niet-werkende werkzoekenden	Niet-westerse allochtonen

Tabel 11 Top 5 indicatoren Almere in de periode 1998-2012 en 2010-2012

<i>Top 5 indicatoren 1998-2012</i>	<i>Top 5 indicatoren 2010-2012</i>
1 Niet-westerse allochtonen	geweldsmisdrijven
2 niet-werkende werkzoekenden	niet-werkende werkzoekenden
3	geluidbelasting railverkeer
4 geweldsmisdrijven	vernielingen
5 vernielingen	homogeniteit gezinnen met jonge kinderen
5 homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	kinderen

Tabel 12 Top 5 indicatoren Purmerend in de periode 1998-2012 en 2010-2012

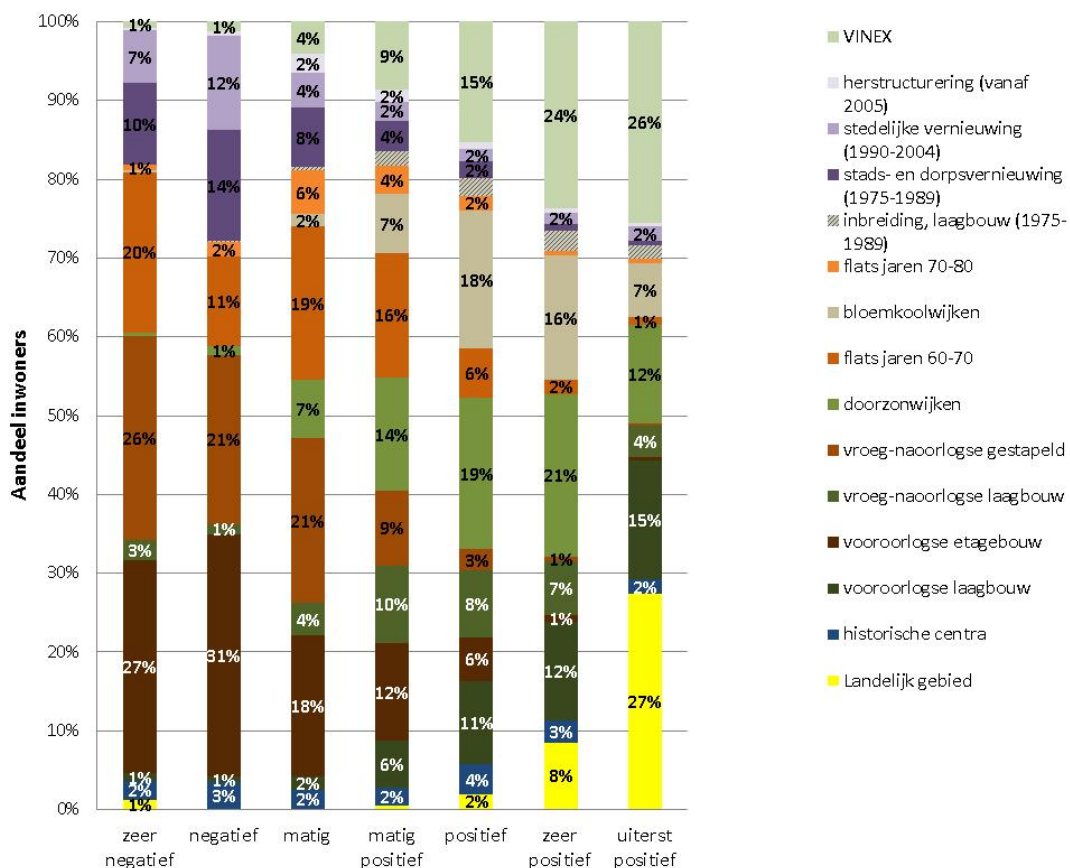
<i>Top 5 indicatoren 1998-2012</i>	<i>Top 5 indicatoren 2010-2012</i>
1 niet-werkende werkzoekenden	niet-werkende werkzoekenden
2 sociale huurwoningen	vernielingen
3 geweldsmisdrijven	overlast
4 niet-westerse allochtonen	inkomens meer dan 2x modaal
5 vernielingen	minimum inkomens

6. TRENDS IN LEEFBAARHEID

6.1 Gebieden met leefbaarheidsproblemen

Over het algemeen ligt het niveau van de leefbaarheid in het meer stedelijk gebied iets lager dan in minder stedelijke gebieden. Gebieden met leefbaarheidsproblemen beperken zich veelal tot de steden. Maar ook binnen de steden zijn er grote verschillen in leefbaarheid. In figuur 64 wordt gekeken hoe de verschillende leefbaarheidscategorieën verdeeld zijn over verschillende typen wijken.

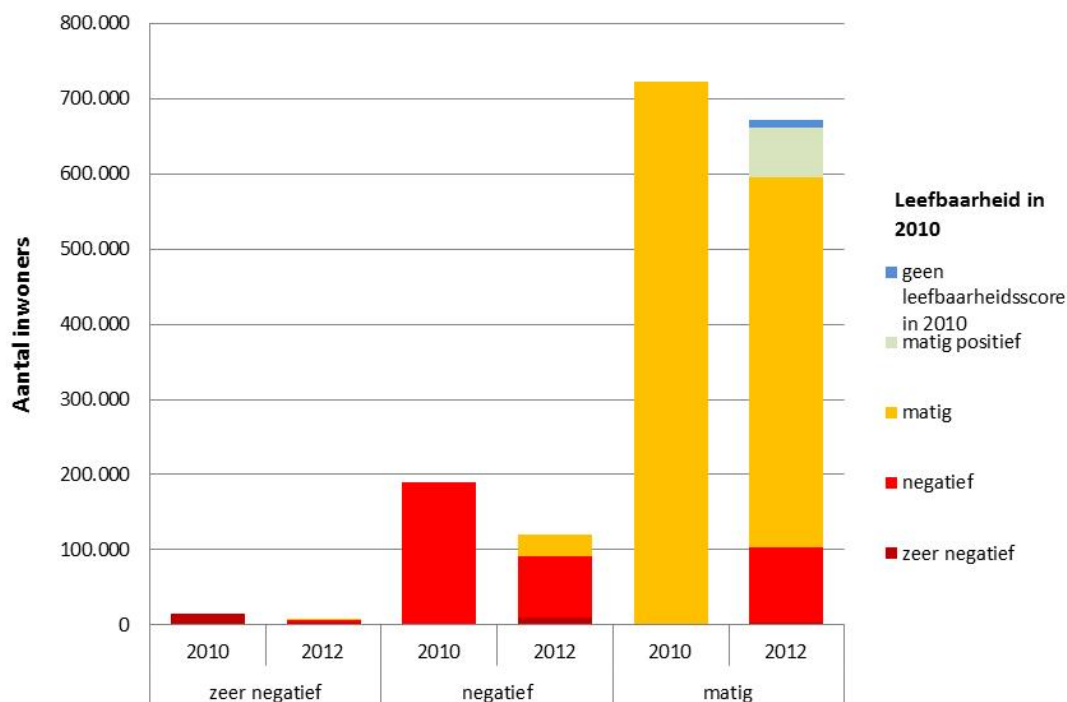
Figuur 64 Verdeling leefbaarheidsgebieden per gebiedstype

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

De gebieden met leefbaarheidsproblemen (met een score van zeer negatief, negatief of matig) bevinden zich voornamelijk in gebieden die gedomineerd worden door gestapelde bouw. Het gaat dan vooral om vooroorlogse, vroeg-naoorlogse en jaren 60-70-wijken met meergezinswoningen. De gebieden met een goede leefbaarheid worden voornamelijk gekenmerkt door laagbouw. Deze figuur laat bijvoorbeeld zien dat de leefbaarheidsproblematiek maar in zeer beperkte mate in de bloemkool- en VINEX-wijken te vinden is. In hoofdstuk vier was echter te lezen dat de leefbaarheidsontwikkeling wel achterblijft bij de rest van het land, en er een risico op leefbaarheidsproblematiek bestaat in delen van in het bijzonder de bloemkoolwijken uit de eerste helft van de jaren tachtig.

Figuur 65 Totaal aantal inwoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen

In Nederland wonen ongeveer 800.000 mensen in gebieden met leefbaarheidsproblematiek. Dat zijn er ongeveer 125.000 minder dan in 2010. Ten opzichte van 1998 is zelfs sprake van een daling van 600.000 bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen. In figuur 65 is te zien dat er inmiddels nauwelijks nog bewoners in gebieden met een zeer negatieve leefbaarheid wonen, namelijk zo'n 6.500. In 2010 waren dat er nog 15.000. Het aantal bewoners in gebieden met een negatieve leefbaarheid is tussen 2010 en 2012 afgenomen van 180.000 naar 120.000 en in gebieden met een matige

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

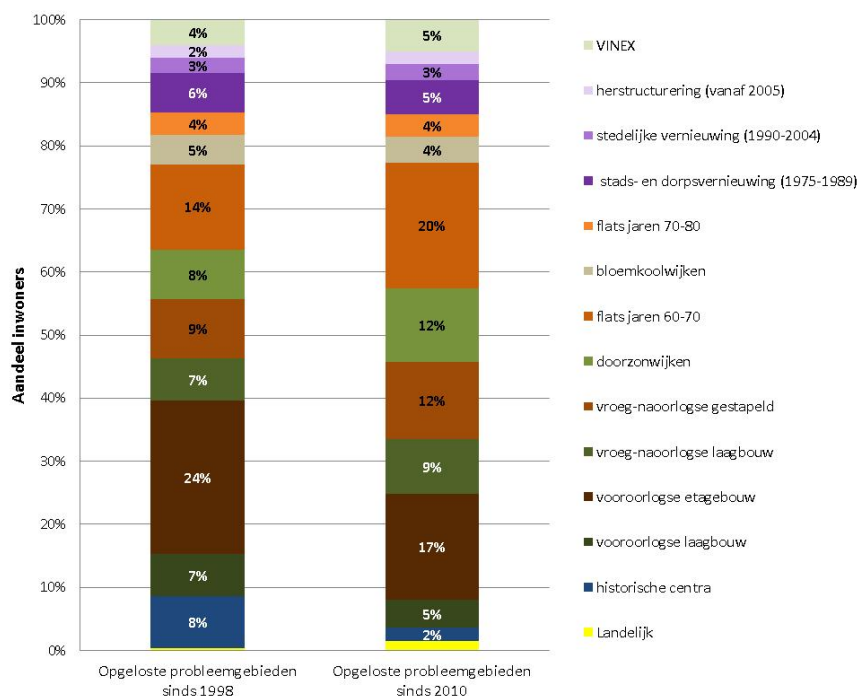

leefbaarheid van 725.000 naar 675.000. Van die laatste groep heeft wel een deel te maken met leefbaarheidsproblemen die er in 2010 niet waren, namelijk zo'n 65.000 bewoners. In paragraaf 0 gaan we nader in op de ontwikkelingen in deze gebieden.

6.2 Ontwikkelingen in gebieden met leefbaarheidsproblemen

De trend is dat de leefbaarheid in veel gebieden met problematiek verbetert. Tegelijkertijd komen er ook nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen bij. Maar per saldo is sprake van een duidelijke afname. In figuur 66 is te zien hoe de gebieden waar in 1998 (of 2010) sprake was van leefbaarheidsproblemen en in 2012 de leefbaarheid minimaal matig positief is, verdeeld zijn over de verschillende wijktypen. Er is niet echt één wijktipe dat overheersend is, maar een relatief groot deel van de sinds 1998 opgeloste problemen is in vooroorlogse etagebouw te vinden. Gebieden die pas de laatste twee jaar uit de problemen zijn geraakt liggen wat meer in jaren 60-70 flatwijken.

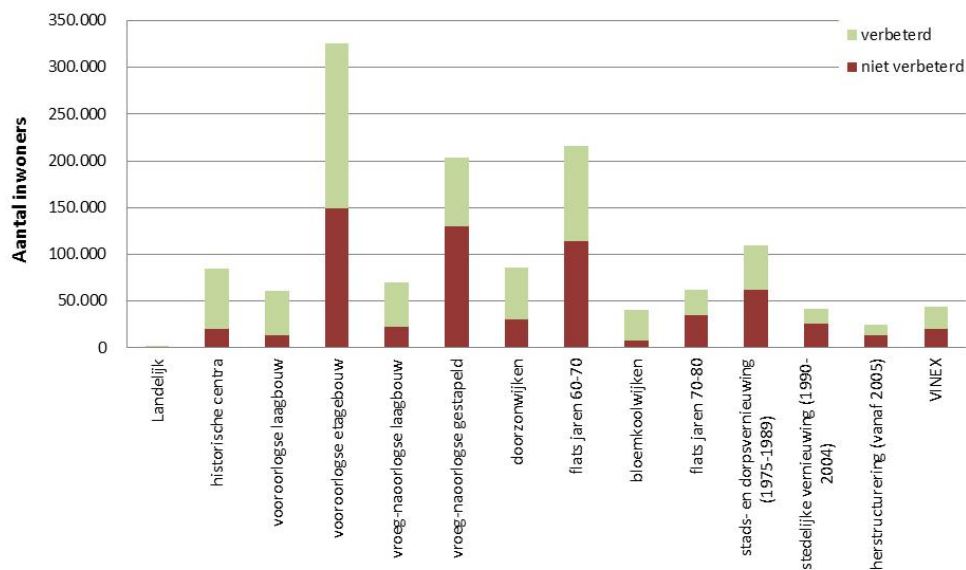
Figuur 66 Gebieden waar de leefbaarheidsproblemen zijn opgelost

Een relatief groot deel van de leefbaarheidsproblematiek in wijken met veel vooroorlogse etagebouw is tussen 1998 en 2012 verdwenen, zo blijkt uit figuur 67. In 1998 was er nog voor 325.000 bewoners van deze wijken sprake van leefbaarheidsproblemen. Veertien jaar later is dit meer dan gehalveerd. In jaren 60-70 flatwijken is het aantal van 200.000 bijna gehalveerd.

In de gestapelde vroeg-naoorlogse wijken hadden ook zo'n 200.000 bewoners te maken met leefbaarheidsproblematiek. De afname is hier echter beperkter gebleven dan in de gestapelde vooroorlogse wijken. Nog altijd hebben circa 130.000 bewoners van deze gebieden te maken met leefbaarheidsproblematiek.

Figuur 67 Gebieden met leefbaarheidsproblemen in 1998 onderverdeeld naar gebieden die zich in 2012 onttrokken hebben aan de problematiek (verbeterd) of waar de problematiek nog steeds aanwezig is

In de andere wijktypen was de problematiek in absolute zin een stuk kleiner. In veel van deze wijktypen is een aanzienlijk deel van de problematiek in de gebieden met leefbaarheidsproblemen in 1998 verdwenen. In de vernieuwings- (stad- en dorps-, stedelijke vernieuwing en herstructurering) en VINEX-wijken is een relatief groot deel van de problemen blijvend gebleven, maar gaat het in absolute zin dus om een beperkt aantal

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

bewoners. Voor de vernieuwingswijken³⁷ is al eerder in deze rapportage opgemerkt dat het in veel gevallen nu eenmaal om de vernieuwing in oude aandachtswijken gaat. Verbetering van de woningvoorraad zal de leefbaarheid wel enigszins verbeteren, maar om de leefbaarheidsproblemen echt op te lossen, zal ook iets gedaan moeten worden aan veiligheid en aan de sociaaleconomische situatie van de bevolking.

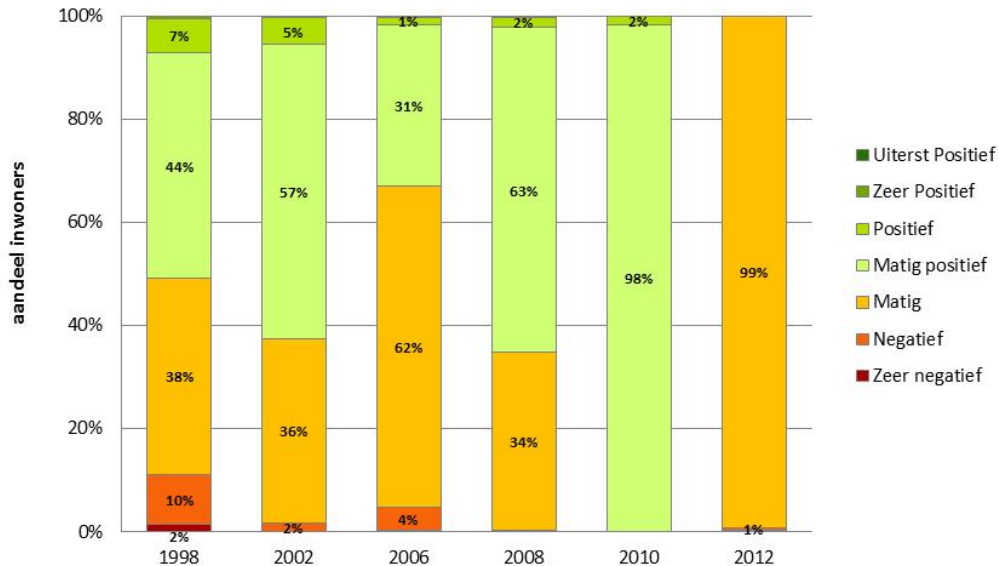
Nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen

In het begin van dit hoofdstuk is te lezen dat in 2012 65.000 bewoners te maken hebben met leefbaarheidsproblemen die er in 2010 nog niet waren. Toen was de minimale score op de Leefbaarometer matig positief. In figuur 68 is te zien hoe deze gebieden zich ontwikkeld hebben door de jaren heen. Hieruit blijkt dat een deel van deze gebieden al eerder te maken had met leefbaarheidsproblematiek. In 2008 had bijvoorbeeld 35 procent van deze gebieden al te maken met leefbaarheidsproblematiek, in 2006 zelfs 65 procent. Voor een behoorlijk deel van de 65.000 bewoners met leefbaarheidsproblematiek die er in 2010 nog niet was, betekent deze nieuwe problematiek in feite een terugval na een eerdere verbetering.

---

³⁷ De vernieuwingsgebieden uit verschillende periodes (stads- en dorpsvernieuwing in de jaren zeventig en tachtig, stedelijke vernieuwing vanaf de jaren negentig en herstructurering vanaf 2005) vormen een bijzondere categorie. In deze gebieden stonden midden jaren zeventig al woningen, die – voor een deel – in één van de latere periodes zijn gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Alleen als die nieuwbouw in zo'n gebied dominant is, wordt een gebied als vernieuwingsgebied gezien. Het gaat alleen om fysieke vervanging van de woningvoorraad, niet om het opknappen van de bestaande voorraad of ingrepen in de openbare ruimte. Veel van deze vernieuwingsgebieden liggen in (oude) aandachtswijken. Aangezien leefbaarheidsproblematiek eerst en vooral sociaaleconomisch van aard is, zal het vernieuwen van de woningvoorraad in aandachtswijken wel zorgen voor enige verbetering van de leefbaarheid, maar deze niet volledig oplossen als bijvoorbeeld vooral de oorspronkelijke buurtbewoners de nieuwe woningen betrekken. De Schilderswijk en de Bijlmer zijn voorbeelden van vernieuwingswijken waar de leefbaarheid weliswaar verbeterd is na de fysieke ingrepen. De oude woningen zijn gesloopt en vervangen door nieuwe woningen en vervolgens veelal betrokken door de bewoners van de gesloopte woningen, waarvan de sociaaleconomische situatie niet veel verbeterd is. En daardoor de leefbaarheidsproblematiek ook niet volledig is opgelost.

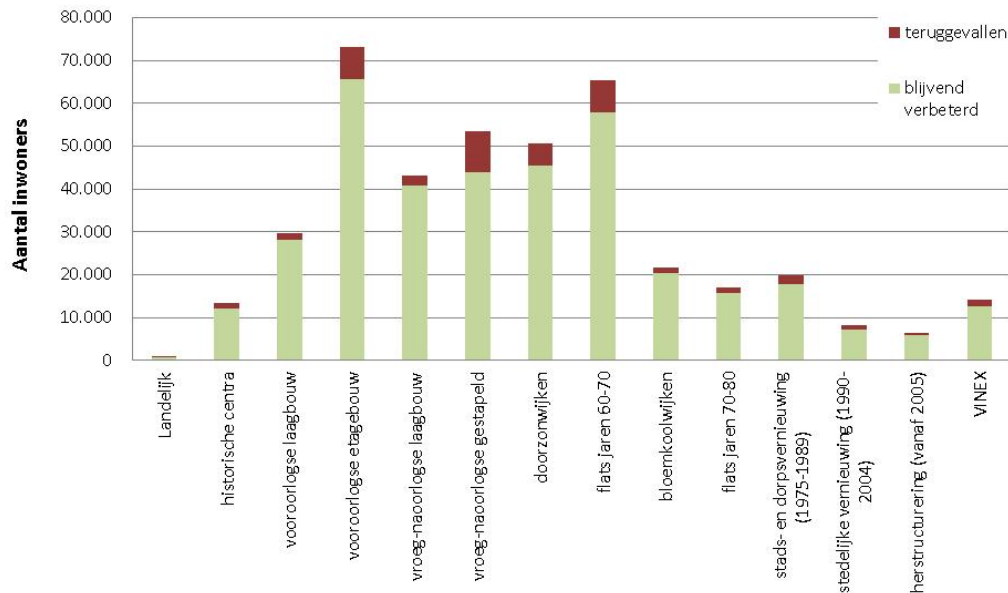
Figuur 68 Leefbaarheid van gebieden zonder leefbaarheidsproblemen in 2010, maar met problemen in 2012

Teruggevallen na initiële verbetering

Een aantal gebieden schommelt dus tussen matig en matig positief. Voor een deel komt dat doordat deze gebieden zich in de buurt van de grenswaarde tussen matig en matig positief bevinden. Ze kunnen dan van klasse veranderen, zonder dat er al te grote veranderingen hebben plaatsgevonden. Maar voor een ander deel geldt daadwerkelijk dat ze de verbetering niet hebben kunnen vasthouden en weer zijn teruggevallen.

Figuur 69 Gebieden die tussen 2006 en 2010 uit de leefbaarheidsproblemen zijn geraakt, maar vervolgens in 2012 weer zijn teruggevallen

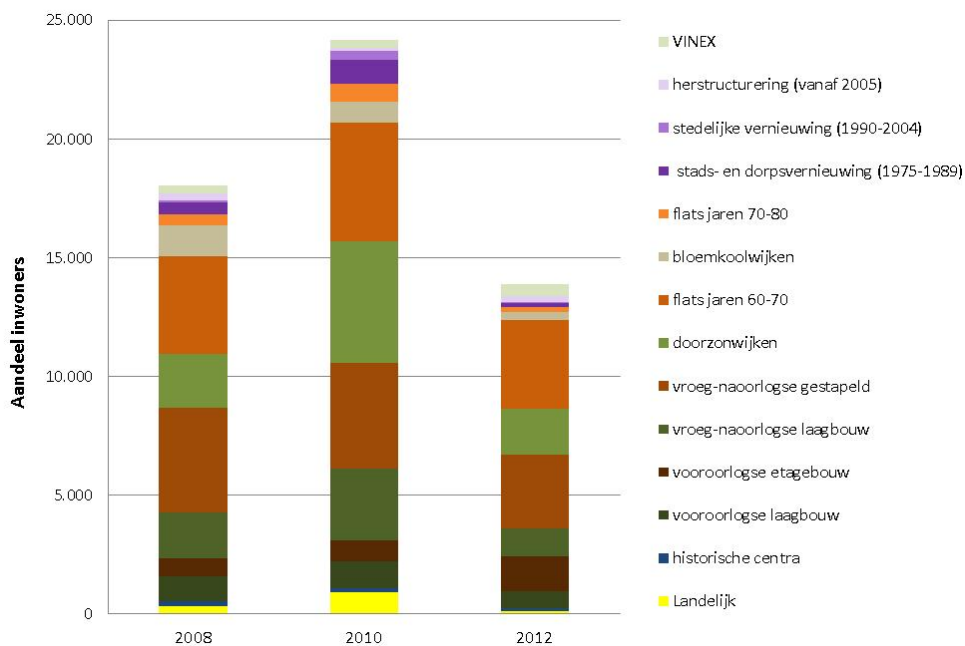
In figuur 69 is te zien wat voor soort gebieden weer zijn teruggevallen. Vooral in de vroe-naoorlogse portiekwijken is een relatief groot deel van de gebieden die zich tussen 2006 en 2010 onttrokken hadden aan de leefbaarheidsproblematiek weer teruggevallen. Het gaat om circa twintig procent van de gebieden die eerder verbeterd waren. In de meeste andere gebiedssoorten valt ongeveer tien procent van de gebieden weer terug na een initiële verbetering. In de stedelijke vernieuwingsgebieden (vernieuwd tussen 1990 en 2004) is het percentage met veertien procent iets hoger, maar in absolute aantallen blijft dat beperkt.

Voor het eerst leefbaarheidsproblemen

In figuur 68 is te zien dat van de gebieden die tussen 2010 en 2012 zijn teruggevallen van (minimaal) matig positief naar (maximaal) matig, in 1998 nog zeven procent een positieve leefbaarheid had. Op zichzelf gaat het maar om een klein aantal bewoners (circa 5.000), maar de leefbaarheidsval is wel groot geweest. Deze gebieden worden grotendeels gekenmerkt door gestapelde bouw uit de vooroorlogse, vroe-naoorlogse en jaren 60-70 periode. Ze liggen voornamelijk in steden als Den Haag en Rotterdam, in de omgeving van gebieden met leefbaarheidsproblemen.

Het aantal bewoners dat per Leefbaarometermeting voor het eerst te maken heeft met leefbaarheidsproblemen in de omgeving blijft op zichzelf beperkt. Bij de laatste drie metingen van de Leefbaarometer gaat het om tussen de 15.000 en 25.000 bewoners per tweejaarsperiode. In totaliteit gaat het dan nog altijd om ruim 50.000 bewoners waar sinds 2008 leefbaarheidsproblemen zijn ontstaan. Figuur 70 laat zien dat deze gebieden voornamelijk in wat oudere wijken liggen, die gebouwd zijn in de eerste decennia na de oorlog. Het gaat om de vroeg-naoorlogse periode (zowel portiek- als laagbouw wijken) en de jaren 60-70 doorzon- en flatwijken. Eerder in dit onderzoek is geconstateerd dat de leefbaarheid in de nieuwere bloemkool- en VINEX-wijken aan het afnemen is. Dat heeft dus voorlopig nog niet geresulteerd in veel nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblematiek in deze wijken.

Figuur 70 Kenmerken van gebieden met nieuwe leefbaarheidsproblemen sinds 2008

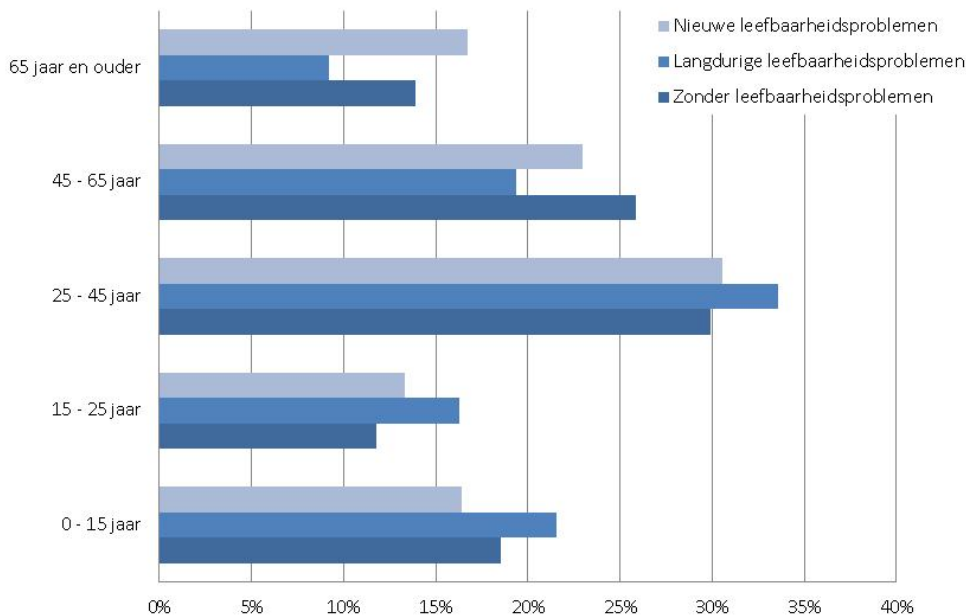
ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Gebieden met veel ouderen kwetsbaar voor toekomstige terugval

Uit onderzoek naar het bestaan van omslagpunten in de ontwikkeling van leefbaarheid is naar voren gekomen dat gebieden met veel ouderen kwetsbaar zijn voor zogenaamde vervalspiralen. Vooral als die ouderen in een goedkopere woning wonen, is het risico aanwezig dat als ze de woningmarkt verlaten (door verhuizing naar een verzorgingshuis of door overlijden), de vrijkomende woning wordt betrokken door bewoners met een relatief lage sociaaleconomische status. Dat kan negatieve gevolgen hebben voor de leefbaarheid in de omgeving.

Uit figuur 71 blijkt dat het aandeel ouderen in 2004 in gebieden waar in de jaren daarna leefbaarheidsproblemen ontstonden inderdaad relatief wat groter is dan gemiddeld³⁸. In gebieden met langdurige leefbaarheidsproblemen is het aandeel ouderen juist wat lager. Daar zullen de ouderen vermoedelijk al eerder ‘vervangen’ zijn door een sociaaleconomisch minder sterke groep.

Figuur 71 Leeftijdverdeling in 2004 in gebieden die daarna geen, nieuwe of langdurige³⁹ leefbaarheidsproblemen kregen

³⁸ Het gaat hier om gebieden die in 2002 nog minimaal ‘matig positief’ waren en in de jaren 2006, 2008, 2010 of 2012 voor het eerst te maken kregen met leefbaarheidsproblemen.

³⁹ Gebieden met langdurige leefbaarheidsproblemen zijn gedefinieerd als gebieden met leefbaarheidsproblemen zowel in 1998 als in 2012.

6.3 Convergentie en divergentie

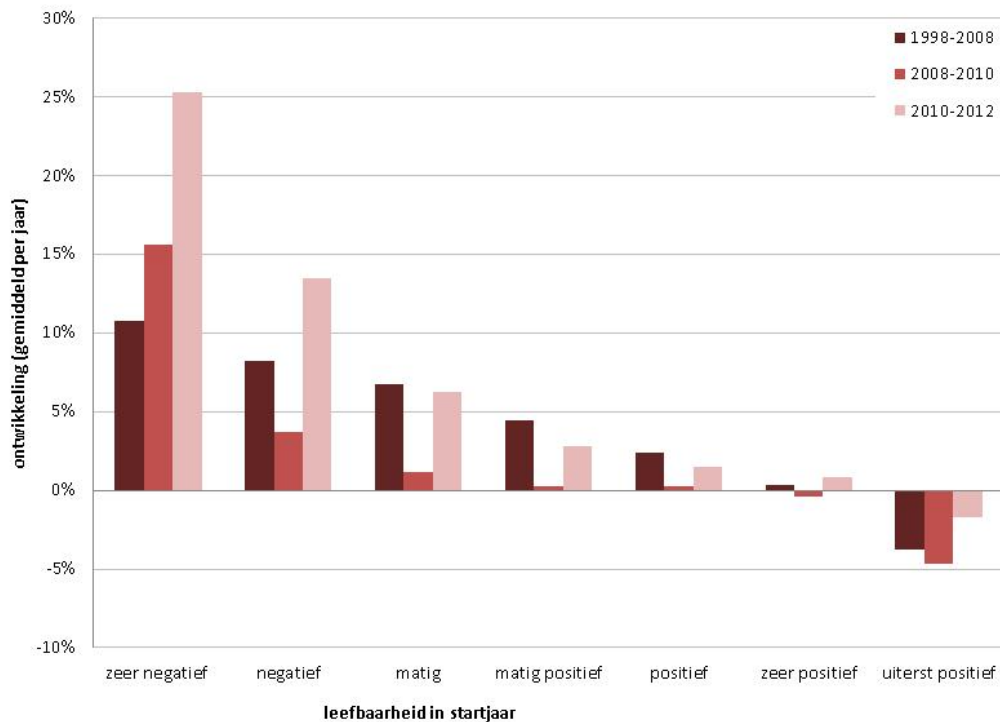
In de voorlopers van dit onderzoek - *'Leefbaarheid door de tijd'* en *'Leefbaarheid in Balans'* - is geconstateerd is dat de ontwikkeling van de leefbaarheid samenhangt met de uitgangssituatie van gebieden qua leefbaarheid. Gemiddeld genomen is sprake van een trend waarbij probleemgebieden het relatief goed doen en (een deel van) de betere wijken zich enigszins ongunstig ontwikkelen. De verschillen in leefbaarheid tussen de betere en mindere wijken worden dus kleiner. Met andere woorden: er is sprake van convergentie van de leefbaarheid.

De convergentie was in het bijzonder sterk in de periode 1998-2008. Figuur 72 laat zien dat het aandeel gebieden dat er in deze periode op vooruitgang kleiner wordt naarmate de leefbaarheid in de uitgangssituatie (1998) beter was. Tot en met de klasse 'zeer positief' was sprake van een gemiddeld positieve ontwikkeling. Gebieden met een uiterst positieve leefbaarheidsscore gingen er gemiddeld iets op achteruit.

De convergentie tussen 2008 en 2010 was minder sterk. De convergentietendens deed zich in deze periode voornamelijk voor aan de uiteinden van het leefbaarheidsspectrum. Vooral veel gebieden die in 2008 nog 'zeer negatief' – en in mindere mate 'negatief' – scoorden zijn er op vooruitgegaan. En gebieden met een 'uiterst positieve' leefbaarheid zijn er relatief veel op achteruit gegaan. In de gebieden met een leefbaarheid tussen matig en zeer positief zijn de ontwikkelingen beperkt gebleven tussen 2008 en 2010.

Figuur 72 Gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling naar uitgangspositie in 1998, 2008 en 2010 voor respectievelijk de periodes 1998-2008, 2008-2010 en 2010-2012⁴⁰

Tussen 2010 en 2012 is wederom sprake geweest van een sterke convergentietrend over de gehele linie. In de zeer negatieve en negatieve leefbaarheidsgebieden was de positieve ontwikkeling zelfs groter dan in de eerdere periodes. Tegelijkertijd is de gemiddelde ontwikkeling in de zeer en uiterst positieve leefbaarheidsgebieden iets beter uitgevallen in vergelijking met het verleden. In het tussengebied is de gemiddelde positieve ontwikkeling ongeveer gelijk geweest aan de ontwikkeling in de periode 1998-2008. De convergentietrend heeft zich dus versterkt doorgezet in de periode 2010-2012.

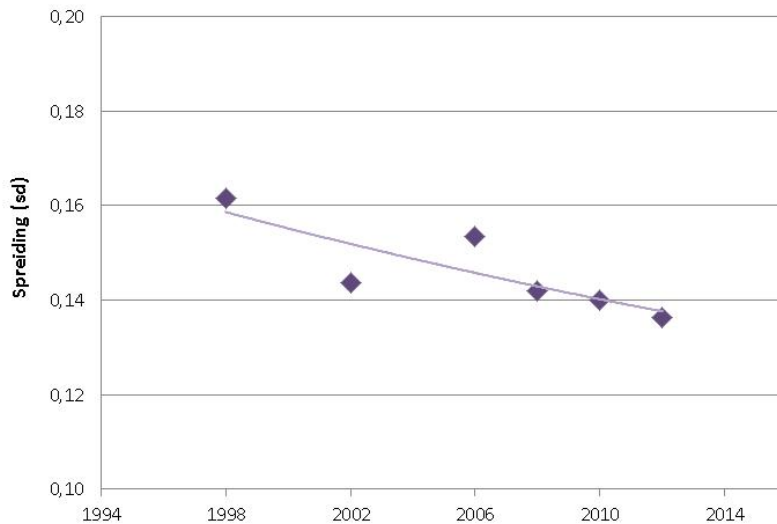
6.3.1 Lokale verschillen in trends

In veel gemeenten is het verschil in leefbaarheid tussen buurten ook kleiner geworden (zie figuur 73). In de periode 2010-2012 is de convergentietrend van de gehele periode (en de

⁴⁰ Ontwikkeling is hier gedefinieerd zoals op de ontwikkelingskaarten van de Leefbaarometer. Dat betekent dat een gebied minimaal een halve leefbaarheidsklasse verbeterd (of verslechterd) moet zijn om als ontwikkeling te scoren. Per leefbaarheidsklasse (in de uitgangssituatie) is het saldo van de positieve en negatieve ontwikkelingen berekend. Tussen 1998 en 2008 zijn dus bijna vijf procent meer gebieden met een matig positieve leefbaarheid (in 1998) verbeterd dan verslechterd.

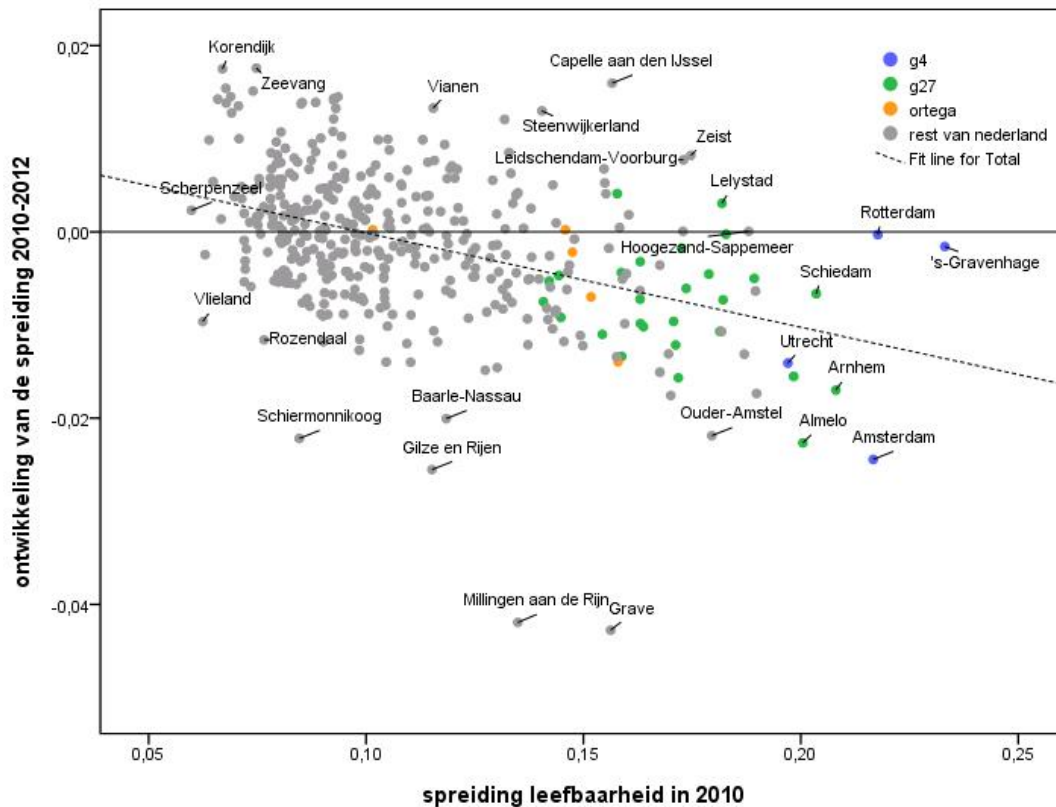
periode 2008-2010) voortgezet. Overigens is convergentie geen wetmatigheid, zo laat de divergerende – want toenemende spreiding – trend tussen 2002 en 2006 zien.

Figuur 73 Ontwikkeling van de spreiding binnen gemeenten

In 'Leefbaarheid in Balans' kwam naar voren dat de mate van convergentie binnen de gemeentes sterk samenhangt met de verschillen in leefbaarheid die er in 1998 waren. In het algemeen gold dat in gemeenten waar oorspronkelijk de spreiding in leefbaarheid groot was, er ook meer convergentie heeft plaatsgevonden. Omgekeerd bleek dat de verschillen in leefbaarheid in de gemeenten waar divergentie heeft plaatsgevonden vrijwel zonder uitzonder gering waren.

Figuur 74 Samenhang tussen spreiding in leefbaarheid in 2010 en de ontwikkeling van de spreiding tussen 2008 en 2010

Figuur 74 laat zien dat tussen 2010 en 2012 wederom sprake is van een behoorlijke convergentie. Naarmate de spreiding in 2010 groter was, neemt de convergentie toe. De convergentietrend is over het algemeen wat sterker in de plaatsen die tot de G4 of G27 behoren. Dit zijn ook de plaatsen waar de leefbaarheidsverschillen in 2010 het grootst waren. In bijvoorbeeld Utrecht, Arnhem, Amsterdam en Almelo waren de verschillen groot, maar deze zijn door een sterke convergentietrend kleiner geworden. Deze binnengemeentelijke convergentietrend is overigens niet algemeen geweest. In Rotterdam en Den Haag waren de verschillen bijvoorbeeld minstens zo groot als in andere steden, maar is er niet of nauwelijks sprake geweest van convergentie. De leefbaarheidsverschillen zijn daar anno 2012 dus nog net zo groot als in 2010.

In Schiermonnikoog, Vlieland en Rozendaal waren de leefbaarheidsverschillen in 2010 al beperkt, en deze zijn door de convergentie tussen 2010 en 2012 verder afgenomen. De

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

convergentietrend was het sterkst in Millingen aan den Rijn en Grave, plaatsen waar sprake was van een doorsnee leefbaarheidsspreiding.

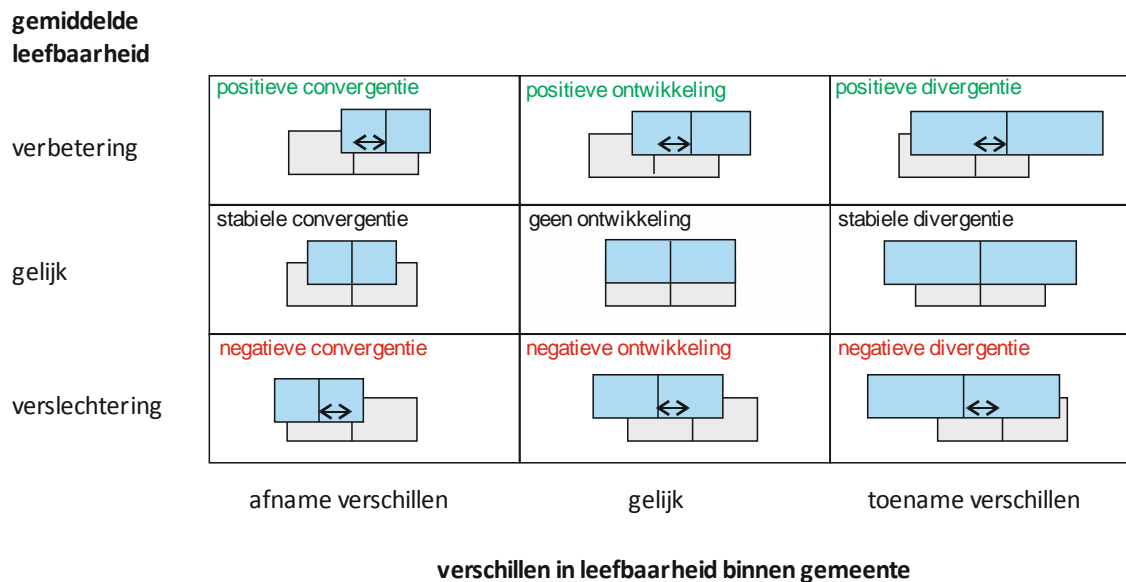
Divergentie komt in de periode 2010-2012 over het algemeen voor in kleinere gemeenten waar in 2010 sprake was van een geringe spreiding. In Korendijk, Zeevang en Vianen is de divergentietrend het sterkst geweest, met als gevolg dat de leefbaarheidsverschillen iets groter zijn geworden. In een beperkt aantal plaatsen waar de spreiding al iets groter was, is deze nog iets verder toegenomen. In Capelle aan den IJssel, Steenwijkerland, Leidschendam-Voorburg, Zeist en Lelystad zijn daardoor de leefbaarheidsverschillen enigszins toegenomen.

6.3.2 Richting van de convergentie

Convergentie en divergentie zijn op zichzelf neutrale termen. De leefbaarheidsverschillen kunnen groter worden (dus divergeren) door een toename van het aantal gebieden met leefbaarheidsproblemen, maar ook doordat er gebieden met een zeer of uiterst positieve leefbaarheid bij komen. En omgekeerd kan convergentie betekenen dat vrijwel alle gebieden in een gemeente 'uiterst positief' zijn geworden, maar het kan ook ontstaan als gevolg van een verregaande middeling waarbij alle gebieden 'positief' worden. Daarbij zouden dan veel gebieden met leefbaarheidsproblemen kunnen zijn verbeterd en is er tegelijkertijd een neerwaartse tendens in de gebieden die aanvankelijk een zeer gunstige leefbaarheid hadden.

Er kan sprake zijn van een ontwikkeling van de leefbaarheid (negatief, neutraal of positief) en van een ontwikkeling van de spreiding van de leefbaarheid (convergentie, neutraal of divergentie). Er zijn dus negen verschillende typen ontwikkeling denkbaar. De opties zijn in figuur 75 weergegeven. In de figuur representeren de grijze en blauwe blokjes twee metingen van de Leefbaarometer in een gemeente, waarbij de grijze meting de uitgangssituatie is en de blauwe blokjes de nieuwe situatie representeren. De breedte van de blokjes geeft de spreiding aan: hoe breder, hoe meer spreiding. De positie van de blokjes in het horizontale vlak geeft de verandering van het gemiddelde aan (hoe meer naar links, hoe negatiever de leefbaarheidsontwikkeling).

Figuur 75 Soorten ontwikkeling, naar verandering van het gemiddelde en verandering van de spreiding

De middelste rij in figuur 75 representeert die situaties waarbij er geen verandering is geweest in de gemiddelde leefbaarheid van de gemeente. De middelste kolom geeft de situaties weer waarbij de leefbaarheidsverschillen binnen de gemeente tussen de twee meetjaren gelijk zijn gebleven. In de onderste rij zijn dan de verschillende mogelijkheden weergegeven waarop er een verslechtering van de leefbaarheid kan zijn geweest.

Er is niet zonder meer een ongewenste of juist preferente ontwikkeling aan te geven. Bij negatieve convergentie gaat de negatieve ontwikkeling bijvoorbeeld vooral ten koste van de gebieden met een aanvankelijk betere leefbaarheid. Bij negatieve divergentie zien we vooral meer negatieve scores ontstaan. Dit representeert vermoedelijk een verdere verslechtering van gebieden die al een ongunstige leefbaarheid hadden. Welke van de twee situaties het meest ongewenst is, is op zichzelf arbitrair. Gemiddeld genomen zal in Nederland een verslechtering aan de negatieve kant eerder als een probleem worden gezien dan een verslechtering in gebieden met een positieve leefbaarheid. Uiteindelijk hangt het natuurlijk ook af van hoe groot de verslechtering is en wat de uitgangspositie was.

Er is al eerder geconstateerd dat er maar weinig gemeenten zijn waar de leefbaarheidsverschillen tussen 2010 en 2012 zijn toegenomen. De horizontaal gestreepte gemeenten in figuur 76 zijn de gemeenten waar een duidelijke divergentie heeft plaatsgevonden. Opmerkelijk is dat de meeste van deze gemeenten in Zuid-Holland liggen.

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

In bijna alle gevallen gaat het om een neutrale divergentie: het gemiddelde blijft hetzelfde, maar de spreiding neemt toe. Een ander prominent voorbeeld van deze ontwikkeling is Alkmaar.

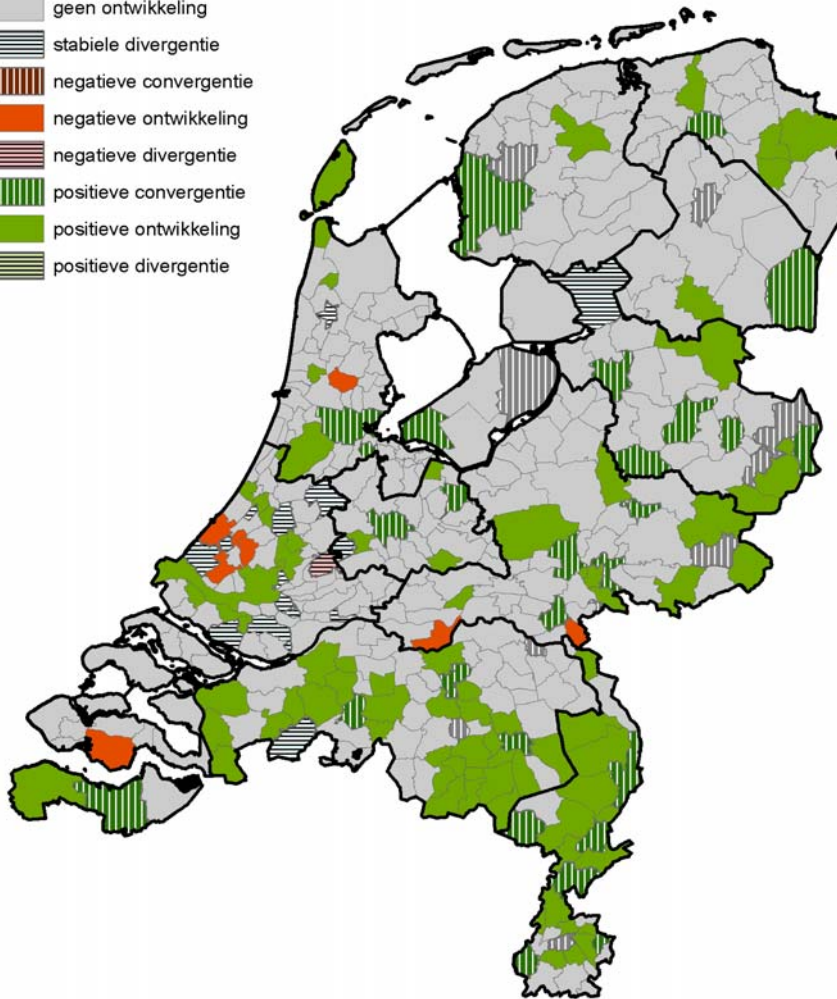
Een positieve divergentie komt nergens voor en een negatieve in één gemeente: in het Zuid-Hollandse Vlist. Daar is de spreiding dus groter geworden, vooral als gevolg van een negatieve leefbaarheidsontwikkeling in de relatief minder leefbaarheidsgebieden. In Vlist gaat het dan niet om gebieden met leefbaarheidsproblemen, maar om gebieden met een positieve leefbaarheid die iets achteruit zijn gegaan.

Er zijn wel behoorlijk wat gemeenten waar sprake is geweest van convergentie. In de kaart zijn dit de gemeenten met verticale strepen. Veel van deze gemeenten liggen in Limburg en het oosten van het land. Maar ook in veel steden is sprake geweest van convergentie. In veel gevallen gaat het om positieve convergentie: een kleinere spreiding als gevolg van een verbetering van de (relatief) minst leefbare delen van de stad. Bijvoorbeeld in Amsterdam, Almere, Utrecht, Arnhem, Nijmegen, Groningen, Almelo, Maastricht en Zwolle is sprake geweest van een positieve convergentie tussen 2010 en 2012.

Figuur 76 Soort ontwikkeling per gemeente tussen 2010 en 2012

Convergentie/divergentie 2010-2012

- stabiele convergentie
- geen ontwikkeling
- stabiele divergentie
- negatieve convergentie
- negatieve ontwikkeling
- negatieve divergentie
- positieve convergentie
- positieve ontwikkeling
- positieve divergentie

ONDERSCHEID IN LEEFBAARHEID

7. WONINGMARKT EN LEEFBAARHEID

De laatste jaren wordt de problematiek op de woningmarkt steeds duidelijker. Mede als gevolg van de financiële crisis en meer structurele problemen op de woningmarkt is de nieuwbouw teruggelopen, dalen de huizenprijzen en stukt de doorstroming. Het wordt steeds duidelijker dat het geringe consumentenvertrouwen in sterke mate te maken heeft met de onzekerheid op de woningmarkt, met allerlei bijkomende (negatieve) economische consequenties. Het is echter niet duidelijk wat de gevolgen zijn voor de leefbaarheid.

De leefbaarheidssituatie in de zwakkere wijken is de laatste jaren duidelijk verbeterd. In dit hoofdstuk wordt uitgezocht of deze leefbaarheidsontwikkelingen (deels) samenhangen met de stagnatie op de woningmarkt. Door de stagnerende woningmarkt zou het namelijk kunnen zijn dat huishoudens een stap in hun wooncarrière (moeten) uitstellen, omdat ze hun huis niet kunnen verkopen of omdat ze de financiering van hun nieuwe woning niet rond krijgen. Dit brengt met zich mee dat huishoudens met een relatief sterke sociaaleconomische positie in de wijk met een mindere leefbaarheid woonachtig blijven omdat ze niet weg kunnen.

Een andere mogelijke ontwikkeling is dat wanneer huishoudens nog wel een stap in hun wooncarrière kunnen zetten, het een kleinere stap is doordat ze – al dan niet gedwongen – kiezen voor een woning met een lagere kwaliteit dan ze gedaan zouden hebben als de situatie op de woningmarkt nog hetzelfde was als voor het uitbreken van de crisis. Hierdoor zullen sommige huishoudens met een sterke sociaaleconomische positie eerder genoeg nemen met een woning in een gebied met een mindere leefbaarheid.

Beide hypothetische ontwikkelingen kunnen een gunstige uitwerking op de huidige leefbaarheid van de zwakkere wijken hebben, omdat er meer huishoudens met een sterke sociaaleconomische situatie blijven of komen wonen. Maar als de stagnatie op de woningmarkt vermindert, is de kans aanwezig dat deze sociaaleconomische sterkere huishoudens alsnog (of weer) de buurten met een zwakkere leefbaarheid verlaten. Met een navenante negatieve leefbaarheidsontwikkeling in de zwakkere wijken tot gevolg.

Om de relatie tussen de ontwikkelingen op de woningmarkt en de leefbaarheidsontwikkelingen in de zwakkere wijken nader te duiden, is onderzocht hoe feitelijke en gewenste verhuizingen van groepen met een verschillende sociaaleconomische positie in deze wijken de afgelopen jaren ontwikkeld zijn. Om de verhuisbewegingen en -

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

wensen te onderzoeken is de Leefbaarometer gekoppeld aan verschillende versies van het WBO en WoON⁴¹, waardoor het mogelijk is te kijken hoeveel en welke huishoudens er verhuisd zijn in buurten met een bepaalde leefbaarheid. Huishoudens zijn ingedeeld naar hun sociaaleconomische positie aan de hand van hun opleidingsniveau⁴². De uitkomsten van dit hoofdstuk geven geen definitief beeld, maar wel een eerste indruk van de mogelijke relatie tussen de woningmarktcrisis en de leefbaarheidsontwikkelingen in de zwakkere wijken.

7.1 Verhuizingen

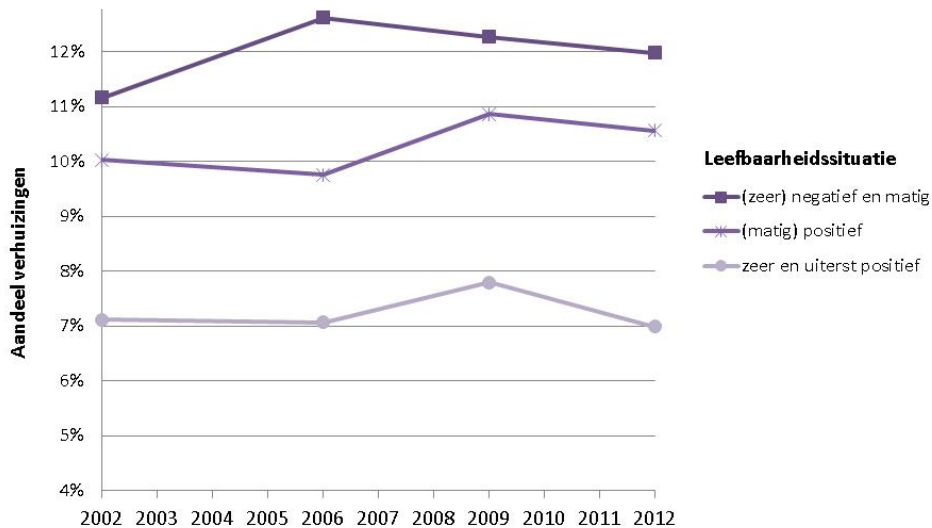
Figuur 77 laat goed zien dat het aantal verhuizingen in of vanuit gebieden met een mindere leefbaarheid relatief hoog is.⁴³ Op jaarbasis verhuist ongeveer twaalf procent van de huishoudens in die gebieden, terwijl dat in gebieden met een zeer of uiterst positieve leefbaarheid ongeveer zeven procent is. Dat hangt samen met het feit dat het aandeel huurwoningen – waar de mutatiegraad hoger is dan in koopwoningen – in gebieden met een mindere leefbaarheid beduidend hoger is. In alle drie typen gebieden is de mutatiegraad sinds 2009 iets gedaald, maar in de gebieden met de beste leefbaarheid het sterkst. Sinds het uitbreken van de financiële crisis is het aantal verhuizingen dus inderdaad teruggelopen, ook in gebieden met een mindere leefbaarheid. Maar de daling is vooralsnog beperkt gebleven.

⁴¹ Het WBO en WoON zijn grootschalige enquête-onderzoeken uitgevoerd door de Ministeries van VROM en Binnenlandse Zaken naar de woonsituatie en –wensen van Nederlandse huishoudens.

⁴² Als in plaats van het opleidingsniveau het inkomensniveau was gekozen om de huishoudens naar sociaaleconomische situatie in te delen, zouden de uitkomsten in de rest van dit hoofdstuk ongeveer gelijk zijn geweest.

⁴³ Gekeken is naar de leefbaarheid in het gebied waar de verhuisde huishoudens voor de verhuizing woonachtig waren.

Figuur 77 Aandeel verhuizingen per jaar naar leefbaarheidssituatie in de buurt

* bron: WBO 2002, WoON 2006, 2009 en 2012

Verhuizingen naar sociaaleconomische positie

In de gebieden met leefbaarheidsproblemen wordt relatief meer verhuisd door mensen met een sociaaleconomisch sterkere positie. Figuur 78 laat zien dat ongeveer vijftien procent van de middelbaar en hoger opgeleiden jaarlijks verhuizen in of uit deze buurten. Voor huishoudens met een lagere opleiding is dat ongeveer acht procent.

De daling van de mutatiegraad in buurten met een mindere leefbaarheid wordt veroorzaakt door huishoudens met een lagere opleiding. Het aandeel verhuizingen van bewoners van in deze buurten woonachtige huishoudens met een middelbare of hogere opleiding is tussen 2009 en 2012 ongeveer gelijk gebleven.

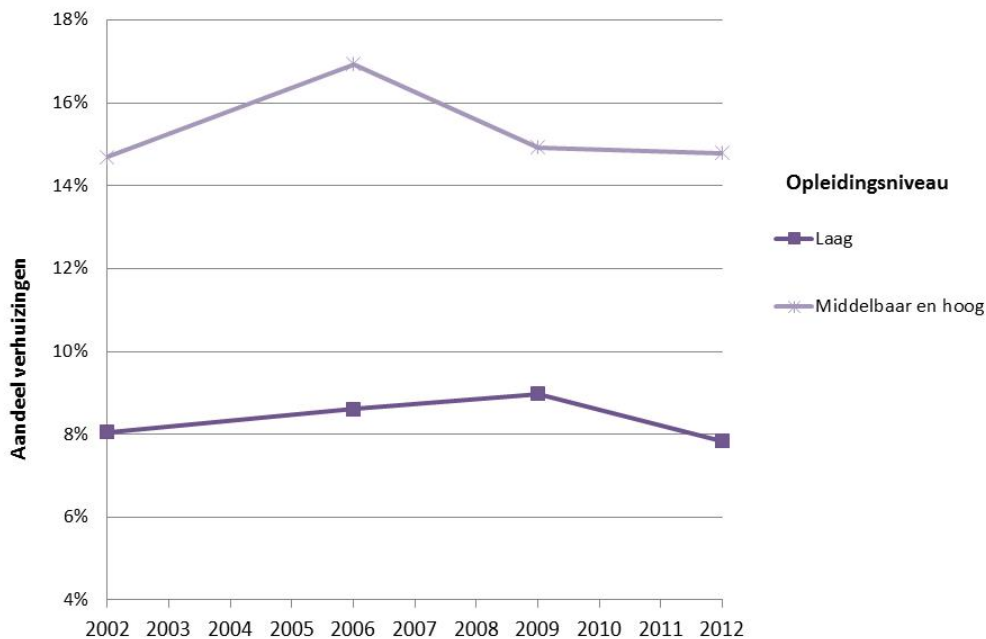
De slaagkansen van woningzoekenden in de sociale huursector zijn op zichzelf niet of nauwelijks veranderd de laatste jaren, dus oplopende wachttijden kunnen geen verklaring zijn voor een daling van het aantal verhuizingen van lager opgeleiden⁴⁴. Vermoedelijk hebben de aangescherpte financieringsregels voor een koopwoning meer invloed op huishoudens met een lagere sociaaleconomische situatie dan op huishoudens met een hogere sociaaleconomische situatie. Middelbaar en hoger opgeleiden zullen als gevolg van

⁴⁴ Kromhout, S. en S. Diemen (2013), 'Met de 90%-norm is de doelgroep niet veel opgeschoten', Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 2013(1): p. 47-50.

scherpere financieringsregels een minder dure woning uitzoeken. Lager opgeleiden hebben die mogelijkheid minder, aangezien ze over het algemeen al zijn aangewezen op de goedkoopste woningen.

Daarbij komt dat de risico's van het kopen van een woning door de dalende prijzen groter zijn geworden en dat die risico's voor lager opgeleiden relatief groter zijn dan voor hoger opgeleiden. De lager opgeleiden zullen er daardoor eerder voor kiezen in hun huurwoning te blijven wonen. De goedkope scheefheid in de huursector is de laatste jaren ook gereduceerd.⁴⁵ Dat betekent dat relatief minder huishoudens met een hoger inkomen wonen in een woning die eigenlijk voor lagere inkomens bedoeld is.

Figuur 78 Aandeel verhuizingen per jaar naar opleidingsniveau in gebieden met een (zeer) negatieve of matige leefbaarheid

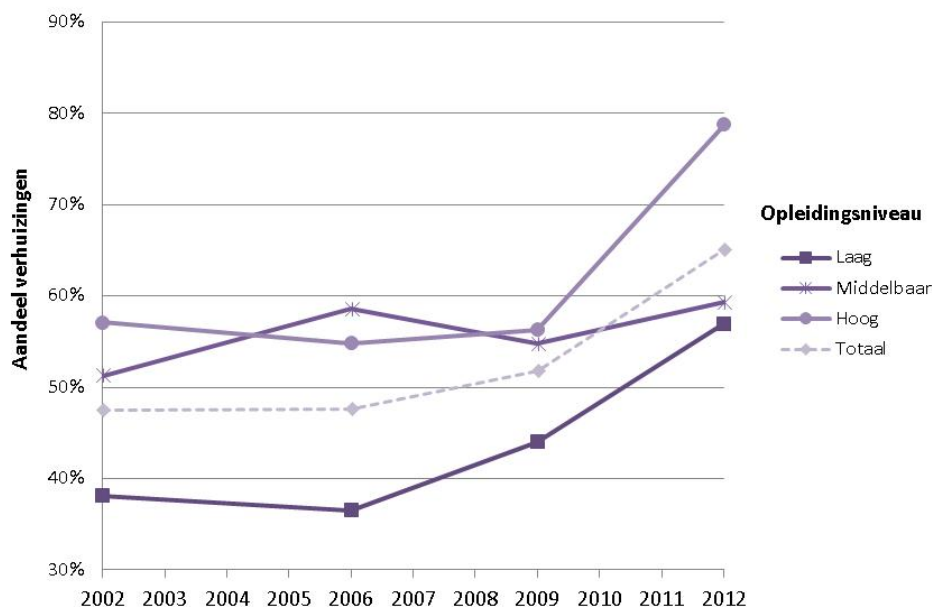
* bron: WBO 2002, WoON 2006, 2009 en 2012.

⁴⁵ Ministerie van BZK/WWI (2013), 'Wonen in ongewone tijden', Den Haag.

Nieuwe leefomgeving

Tot 2009 betrof ongeveer de helft van de verhuizers in of uit gebieden met leefbaarheidsproblemen een woning in een gebied zonder leefbaarheidsproblemen (zie figuur 79). Dat betekent dat de andere helft van de verhuizers weliswaar is verhuisd, maar dat ze ook in hun nieuwe leefomgeving te maken hebben met leefbaarheidsproblematiek. Aangezien een relatief groot deel van de verhuizingen binnen dezelfde buurt plaatsvindt, is dat op zichzelf ook niet verwonderlijk.

Figuur 79 Aandeel verhuizers vanuit gebieden met leefbaarheidsproblemen die in gebieden met minimaal een matig positieve leefbaarheid terecht komen

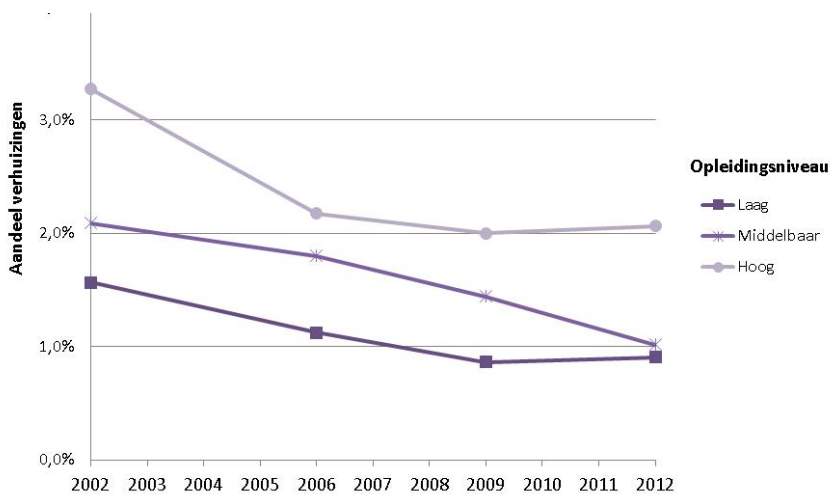
Tussen 2009 en 2012 hebben relatief meer mensen uit de zwakkere buurten hun nieuwe woning in een gebied zonder leefbaarheidsproblematiek gevonden. Weliswaar zijn er iets minder verhuizingen geweest, maar van degene die verhuisden zijn er meer op vooruit gegaan dan voorheen.⁴⁶ Dit geldt voor alle opleidingsniveaus. Dat betekent dat van de hoger opgeleide verhuizers vanuit gebieden met een zwakke leefbaarheid nu ruim tachtig procent een woning bewoont in een gebied met minimaal een matig positieve leefbaarheid.

⁴⁶ Deels wordt dit effect veroorzaakt doordat er tussen 2009 en 2012 sprake is geweest van een verbetering in de gebieden met leefbaarheidsproblematiek, daardoor is het aantal gebieden met leefbaarheidsproblemen afgenomen.

Reden verhuizing

Mensen verhuizen vanwege allerlei redenen. De woonomgeving is er daar één van. Het aandeel huishoudens in wijken met leefbaarheidsproblemen die verhuisd zijn (mede) vanwege de woonomgeving, is hoger naarmate het opleidingsniveau toeneemt (zie figuur 80). Het aandeel huishoudens dat in of uit de zwakke leefbaarheidsgebieden verhuist vanwege de woonomgeving is sinds 2002 aan het afnemen. Niet alleen het aantal gebieden met leefbaarheidsproblemen neemt af, binnen de overblijvende probleemgebieden neemt dus ook het aandeel verhuizingen vanwege de woonomgeving af. Vermoedelijk heeft dat er mee te maken dat binnen het totaal van die gebieden de leefbaarheidsproblematiek (relatief) kleiner wordt. Het aantal gebieden met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid is namelijk relatief meer gedaald dan het aantal gebieden met een matige leefbaarheid. Na 2009 is het aandeel huishoudens met een hogere opleiding die verhuisd zijn vanwege de woonomgeving ongeveer gelijk gebleven.

Figuur 80 Aandeel verhuizingen (t.o.v. totaal aantal huishoudens) vanwege de woonomgeving in buurten met een (zeer) negatieve of matige leefbaarheid

* bron: WBO 2002, WoON 2006, 2009 en 2012

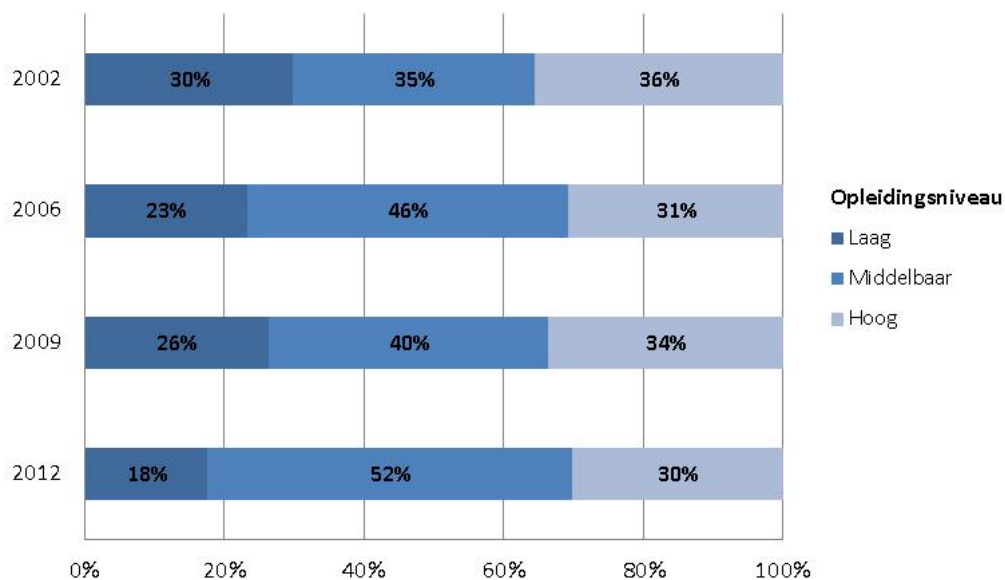
Instroom in gebieden met leefbaarheidsproblematiek

Ten slotte is gekeken naar de instroom in de wijken met leefbaarheidsproblemen. Figuur 81 laat zien dat tussen 2002 en 2009 geen grote verschuiving in de samenstelling van de instroom is geweest. Tussen 2009 en 2012 is wel sprake van enige verandering: de groep

laag opgeleiden heeft een kleiner aandeel in de instroom ten faveure van de middelbaar opgeleiden. In figuur 82 is te zien dat deze grotere instroom vooral terecht is gekomen in vooroorlogse en vroeg-naoorlogse woningen. Aangezien de instroom van middelbaar en hoger opgeleiden in woningen die gebouwd zijn na 2000 relatief gelijk is gebleken, lijkt de hogere instroom dus niet zozeer te relateren met herstructurering. De instroom in nieuwbouwwoningen is namelijk (relatief) net zo groot als voorheen. Als de hogere instroom in de gebieden met leefbaarheidsproblemen van middelbare en hogere opgeleiden met herstructurering te maken zou hebben gehad, zou die instroom in nieuwbouwwoningen groter zijn geworden.

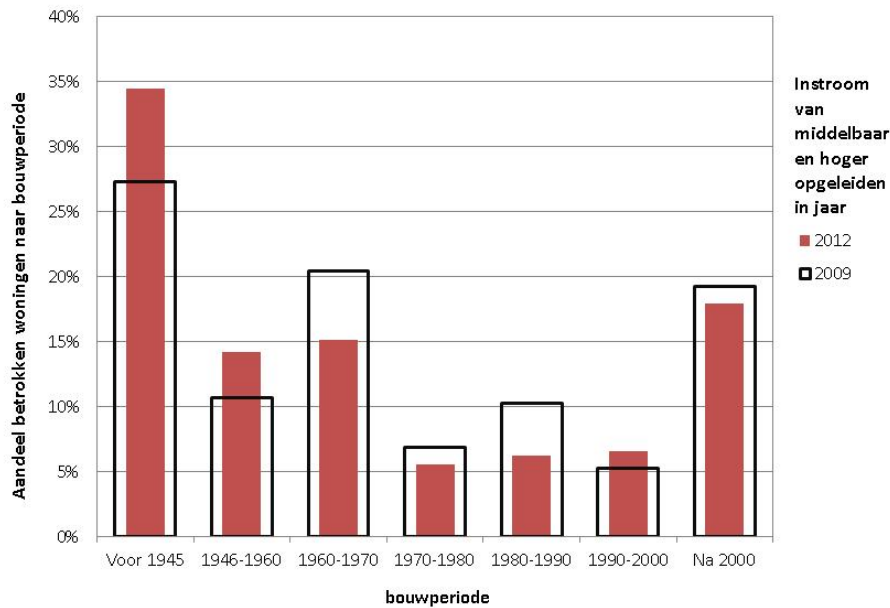
De reden van de grotere instroom van kansrijke huishoudens is vermoedelijk dat in deze wijken relatief veel betaalbare woningen te vinden zijn, bijvoorbeeld door verkoop van corporaties. Voor die woningen is het waarschijnlijk dat de middelbaar en hoog opgeleiden, maar (nog) niet veel verdienende huishoudens financiering kunnen vinden, ondanks de strengere financieringseisen van de banken.

Figuur 81 Instroom in gebieden met leefbaarheidsproblemen vanuit gebieden zonder leefbaarheidsproblemen (naar opleidingsniveau)

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Figuur 82 Aandeel betrokken woningen in gebieden met leefbaarheidsproblemen door middelbaar en hoger opgeleiden (vanuit gebieden zonder leefbaarheidsproblemen) in 2009 en 2012

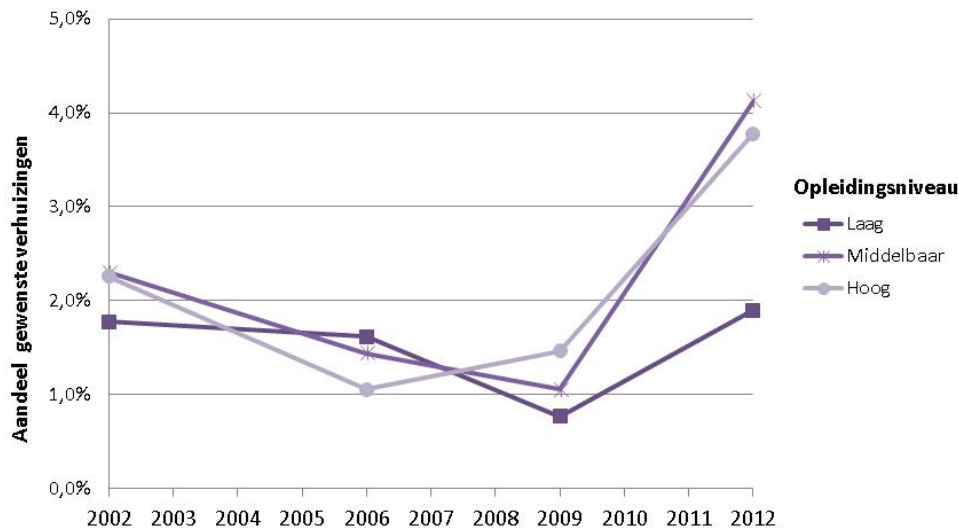
7.2 Verhuiscansen

In deze paragraaf wordt gekeken naar het aandeel huishoudens dat aangeeft redelijk snel te willen verhuizen vanwege de woonomgeving. Hiermee wordt een doorkijk naar de toekomst gegeven. Niet alle huishoudens die aangeven te willen verhuizen, zullen dat daadwerkelijk gaan doen, zeker niet zolang de onzekerheid op de woningmarkt voortduurt. Maar het geeft wel de kans weer of er na 2012 veel huishoudens met een sterkere sociaaleconomische situatie gaan verhuizen vanwege de woonomgeving.

Op geaggregeerd niveau blijkt het totaal aantal uitgesproken verhuiscansen een behoorlijke voorspeller voor het totale aantal feitelijke verhuizingen in de daaropvolgende periode. Het patroon van gewenste verhuizingen vanwege de woonomgeving komt namelijk sterk overeen met het patroon van de daaropvolgende feitelijke verhuizingen vanwege de woonomgeving. Tussen 2002 en 2006 nam bijvoorbeeld het aandeel huishoudens dat aangaf te willen verhuizen vanwege de woonomgeving af (zie figuur 83), iets wat tussen 2006 en 2009 ook daadwerkelijk gebeurde (zie figuur 80).

Figuur 83 Aandeel huishoudens dat wil verhuizen vanwege de woonomgeving in buurten met een (zeer) negatieve of matige leefbaarheid⁴⁷

* bron: WBO 2002, WoON 2006, 2009 en 2012

In 2012 hebben beduidend meer huishoudens in de wijken met leefbaarheidsproblemen aangegeven te willen verhuizen dan in 2009. Het aantal huishoudens dat wil verhuizen ligt veertien procent hoger dan in 2009.⁴⁸ De toename van het aantal huishoudens in de zwakkere wijken die willen verhuizen ligt duidelijk hoger, vooral onder middelbaar en hoger opgeleiden. De kans is dus reëel dat de komende jaren meer huishoudens met een sterkere sociaaleconomische positie de wijken met leefbaarheidsproblemen gaan verlaten dan waar de afgelopen jaren sprake van is geweest.

7.3 Samenvatting

De woningmarkt staat de laatste jaren onder druk, wat zich uit in bijvoorbeeld dalende prijzen, afnemende verkopen en stagnerende nieuwbouw. Tegelijkertijd is de leefbaarheid in de zwakkere wijken de laatste jaren sterk verbeterd, mede door de sterkere sociaaleconomische situatie van de bevolking. In dit hoofdstuk is gekeken of de positieve ontwikkelingen in de zwakkere wijken te maken hebben met de huidige situatie op de woningmarkt.

⁴⁷ Huishoudens dat wil verhuizen als aandeel van het totaal aantal huishoudens

⁴⁸ Ministerie van BZK/WWI (2013), 'Wonen in ongewone tijden', Den Haag.

Op zichzelf heeft de woningmarktcrisis er niet toe geleid dat huishoudens met een hogere opleiding minder vaak uit de zwakkere wijken zijn vertrokken, wat misschien te verwachten zou zijn omdat ze elders geen woning konden vinden/financiereren. De leefbaarheid in deze wijken is dus niet verbeterd doordat huishoudens met een sociaaleconomisch sterkere positie (al dan niet gedwongen door de crisis) langer in de aandachtswijken zijn blijven wonen dan ze in het verleden deden.

De laatste jaren is echter wel sprake van een grotere instroom van middelbaar en hoger opgeleiden. Het lijkt erop dat deze grotere instroom niet veroorzaakt wordt door herstructurering van de zwakkere gebieden, maar eerder omdat deze huishoudens als gevolg van mindere financieringsmogelijkheden een kleinere stap in hun wooncarrière moeten zetten en daarom in de zwakkere wijken terecht komen. De grotere instroom versterkt de sociaaleconomische situatie van de bevolking en verbetert tegelijkertijd de leefbaarheid in de zwakkere wijken. Deze grotere instroom is natuurlijk niet de enige factor waardoor de leefbaarheid in de zwakkere wijken verbetert, maar draagt daar vermoedelijk wel aan bij.

De vraag is of deze instroom vastgehouden kan worden. Er blijkt in ieder geval een duidelijke toename te zijn van de verhuiswens van middelbaar en hoger opgeleiden in de aandachtswijken, juist vanwege de woonomgeving. Het is niet ondenkbaar dat als de economie en de woningmarkt de komende jaren weer aantrekken, er meer huishoudens met een sterke sociaaleconomische situatie de zwakkere wijken gaan verlaten, wat samen kan gaan met een negatieve leefbaarheidsontwikkeling.

BIJLAGE I: Gemeente-indelingen

	Indicator	Bijdrage aan Leefbaarometerscore	Peildatum ⁴⁹	Dimensie
1	Dominantie vrijstaande woningen	+	1-1-2012	Dimensie "Woningvoorraad"
2	Dominantie tweekappers	+	1-1-2012	
3	Dominantie flats met meer dan 4 verdiepingen	-	1-1-2012	
4	Dominantie etagewoningen	-	1-1-2012	
5	Dominantie boerderijen en tuinderijen	+	1-1-2012	
6	Dominantie stedelijke statuswoningen	+	1-1-2012	
7	Dominantie suburbane statuswoningen	+	1-1-2012	
8	Dichtheid	-	1-1-2012	
9	Percentage sociale huurwoningen	-	1-1-2012	
10	Dominantie 1940-1959 bouw	-	1-1-2012	
11	Dominantie 1970-1979 bouw	-	1-1-2012	
12	Dominantie vroeg naoorlogs (1945-1960)	-	1-1-2012	
13	Dominantie vooroorlogse bouw (tot 1940)	+	1-1-2012	
14	Waarde verkochte huurwoningen	+	2011	Dimensie "Publieke ruimte"
15	Aandeel sloop	-	2011	
16	Geluidsbelasting railverkeer	-	2011	
17	Geluidsbelasting totaal	-	2011	
18	Nabijheid groot water	+	1-1-2012	
19	Groene ruimte tussen vroeg naoorlogse bouw	-	1-1-2012	
20	Water in de wijk	+	1-1-2012	
21	Uitzicht op binnenwater	+	1-1-2012	
22	Nabijheid supermarkt	+	1-1-2012	Dimensie "Voorzieningen"
23	Nabijheid bankfiliaal	+	1-1-2012	
24	Nabijheid groot winkelcentrum	-	1-1-2012	
25	Aandeel niet-werkende werkzoekenden	-	31-12-2011	Dimensie "Bevolkingssamenstelling"
26	Dominantie inkomens tot 2x modaal	+	1-1-2012	
27	Dominantie minimuminkomens	-	1-1-2012	
28	Dominantie inkomens meer dan 2x modaal	+	1-1-2012	
29	Aandeel niet-westerse allochtonen	-	1-1-2012	
30	Aandeel hoogopgeleiden	+	1-1-2012	

⁴⁹ In het overzicht is het meest recente jaar van de bron weergegeven (meting 1-1-2012). Sommige indicatoren zijn op basis van peildatum geïdentificeerd. Andere hebben betrekking op jaargemiddelden (2011). Sommige indicatoren zijn samengesteld door combinatie van gegevens uit meerdere jaren. Dan is steeds het meest recente jaar genoemd.

	Indicator	Bijdrage aan Leefbaarometerscore	Peildatum ⁴⁹	Dimensie
31	Dominantie middelbare paren zonder kinderen	+	1-1-2012	Dimensie "Leeftijdsopbouw en (sociale) Samenhang"
32	Dominantie jonge paren zonder kinderen	-	1-1-2012	
33	Dominantie oudere paren zonder kinderen	+	1-1-2012	
34	Dominantie jong alleenstaand	+	1-1-2012	
35	Dominantie middelbaar alleenstaand	+	1-1-2012	
36	Aandeel ouderen	-	1-1-2012	
37	Aandeel gezinnen met kinderen	+	1-1-2012	
38	Homogeniteit gezinnen met oudere kinderen	+	1-1-2012	
39	Homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	+	1-1-2012	
40	Dominantie eigenaar bewoners	+	1-1-2012	
41	Verhuizingen (mutatiegraad)	-	2011	
42	Vernielingen	-	2011	Dimensie "Veiligheid"
43	Verstoring openbare orde	-	2011	
44	Geweldsmisdrijven	-	2011	
45	Diefstal uit de auto	-	2011	
46	Overlast	-	2011	
47	Nabijheid natuurgebied	+	1-1-2012	Niet toebedeeld aan een dimensie
48	Nabijheid bos	+	1-1-2012	
49	Nabijheid kust	+	1-1-2012	

BIJLAGE 2: Gemeente-indelingen

	G4	G27	Ortega-gemeenten	G32 ⁵⁰	G18 (waarin de 40 aandachtswijken liggen)
's-Hertogenbosch		X		X	
's-Gravenhage	X				X
Alkmaar		X		X	X
Almelo		X		X	
Almere			X	X	
Amersfoort		X		X	X
Amsterdam	X				X
Apeldoorn			X	X	
Arnhem		X		X	X
Breda		X		X	
Delft				X	
Deventer		X		X	X
Dordrecht		X		X	X
Ede			X	x	
Eindhoven		X		X	X
Emmen		X		X	
Enschede		X		X	X
Gouda				X	
Groningen		X		X	X
Haarlem		X		X	
Haarlemmermeer			X	X	
Heerlen		X		X	X
Helmond		X		X	
Hengelo		X		X	
Leeuwarden		X		X	X
Leiden		X		X	
Lelystad		X		X	
Maastricht		X		X	X
Nijmegen		X		X	X
Rotterdam	X				X
Schiedam		X		X	X
Sittard-Geleen		X		X	
Tilburg		X		X	
Utrecht	X				X

⁵⁰ Deze groep gemeenten wordt in deze rapportage niet afzonderlijk geanalyseerd, maar voor de volledigheid in dit overzicht wel vermeld. De G32 is een netwerk van de 34 grootste steden van Nederland, met uitzondering van de grootste vier. Het is gericht op gezamenlijke belangenbehartiging en kennisdeling.

	G4	G27	Ortega- gemeenten	G32 ⁵⁰	G18 (waarin de 40 aandachtswijken liggen)
Venlo		X		X	
Zaanstad		X		X	X
Zoetermeer			X	X	
Zwolle		X		X	

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

BIJLAGE 3: Scores per aandachtswijk

Aandeel bewoners van gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore.⁵¹

Aandachtswijk	2008	2010	2012	Af- of toename 2008-2010	Af- of toename 2010-2012
Overdie (Alkmaar)	52,5%	44,4%	36,8%	-400	-700
De Kruiskamp (Amersfoort)	35,7%	21,5%	13,3%	-600	-500
Amsterdam Noord (Amsterdam)	67,5%	65,9%	55,4%	-700	-2.000
Nieuw-West (Amsterdam)	67,2%	68,0%	59,2%	6.500	-6.500
Bos en Lommer (Amsterdam)	37,6%	38,0%	17,5%	1.200	-10.700
Amsterdam Oost (Amsterdam)	66,1%	68,6%	45,3%	900	-4.400
Bijlmer (Amsterdam)	72,7%	82,4%	80,2%	6.800	0
Klarendal (Arnhem)	33,3%	17,0%	3,7%	-1.100	-800
Presikhaaf (Arnhem)	69,7%	66,4%	51,2%	-200	-1.300
Het Arnhemse Broek (Arnhem)	26,2%	25,6%	13,4%	100	-1.400
Malburgen/Immerloo (Arnhem)	62,6%	48,6%	36,7%	-1.300	-1.500
Rivierenwijk (Deventer)	50,5%	51,4%	38,3%	0	-700
Wielwijk/Crabbehof (Dordrecht)	18,5%	19,4%	13,4%	500	-800
Woensel West (Eindhoven)	20,8%	41,0%	13,3%	800	-1.100
Doornakkers (Eindhoven)	21,9%	32,1%	4,9%	800	-1.800
Bennekel (Eindhoven)	5,2%	12,4%	2,5%	700	-900
Velve-Lindenhof (Enschede)	4,4%	7,0%	4,0%	100	-100
Korrewegwijk (Groningen)	25,7%	25,6%	14,7%	0	-800
De Hoogte (Groningen)	52,4%	50,2%	32,5%	-100	-600
Meezenbroek (Heerlen)	6,8%	9,3%	5,8%	100	-200
Heechterp/Schieringen (Leeuwarden)	60,3%	53,7%	63,7%	-300	400
Maastricht Noordoost (Maastricht)	11,5%	13,9%	3,1%	400	-1.500
Hatert (Nijmegen)	27,0%	29,0%	22,3%	100	-300
Rotterdam West (Rotterdam)	85,5%	83,7%	80,5%	2.600	-800
Rotterdam Noord (Rotterdam)	82,1%	77,9%	73,3%	-800	-1.200
Bergpolder (Rotterdam)	21,7%	19,3%	17,5%	-100	-100

⁵¹ De wijken hebben in de tijd geen constante omvang van de bevolking. Vooral doordat in veel van deze wijken vrij veel herstructurering plaatsvindt en heeft plaatsgevonden, is de omvang van de bevolking sterk aan fluctuaties onderhevig. Daardoor kan eenzelfde *aandeel* in 2010 en 2012 staan voor een ander *aantal* inwoners. Het gevolg is dat er op het eerste gezicht opmerkelijke verschillen kunnen zijn tussen de ontwikkeling van het aandeel en die van het aantal bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen binnen de aandachtswijken. Een afnemend aandeel bewoners van gebieden met leefbaarheidsproblemen tussen 2008 en 2010 kan zelfs samengaan met een toenemend aantal in diezelfde periode.

Aandachtswijk	2008	2010	2012	Af- of toename 2008- 2010	Af- of toename 2010- 2012
Overschie (Rotterdam)	62,4%	63,7%	61,6%	300	0
Oud Zuid (Rotterdam)	85,8%	86,4%	83,1%	4.300	0
Vreewijk (Rotterdam)	28,4%	23,9%	25,1%	-600	100
Zuidelijke Tuinsteden (Rotterdam)	69,9%	71,9%	69,4%	1.100	-1.000
Nieuwland (Schiedam)	63,4%	65,8%	60,3%	1.500	-500
Stationsbuurt (Den Haag)	59,7%	52,8%	62,0%	-400	1.200
Schilderswijk (Den Haag)	95,1%	95,0%	98,3%	1.700	800
Den Haag Zuidwest (Den Haag)	51,5%	45,2%	49,6%	-1.100	3.600
Transvaal (Den Haag)	99,9%	97,4%	97,6%	900	400
Kanaleneiland (Utrecht)	69,7%	69,3%	59,7%	-300	-800
Ondiep (Utrecht)	2,9%	0,0%	0,8%	-200	0
Overvecht (Utrecht)	59,9%	60,5%	50,5%	1.300	-3.500
Zuilen Oost (Utrecht)	12,7%	10,4%	4,7%	-200	-400
Poelenburg (Zaanstad)	71,3%	75,8%	72,8%	500	100

BIJLAGE 4: Scores per gemeente

Aandeel bewoners van gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore.⁵² Niet weergegeven gemeenten hadden in de 1998, 2010 en/of 2012 geen gebieden met leefbaarheidsproblemen.

Gemeente	1998	2010	2012	Af- of toename 1998- 2012	Af- of toename 2010- 2012
Achtkarspelen	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Alkmaar	11,8%	4,2%	3,1%	-7.700	-1.100
Almelo	16,1%	6,5%	2,9%	-8.800	-2.600
Almere	9,2%	5,0%	3,4%	-5.300	-2.900
Alphen aan den Rijn	3,7%	3,0%	2,0%	-1.000	-700
Amersfoort	8,0%	4,1%	1,8%	-6.900	-3.200
Amstelveen	2,0%	0,0%	0,0%	-1.500	0
Amsterdam	50,1%	31,7%	24,7%	-151.000	-45.500
Apeldoorn	3,1%	1,4%	1,2%	-2.800	-200
Appingedam	3,6%	0,0%	0,0%	-400	0
Arnhem	26,8%	15,7%	10,8%	-20.100	-6.800
Assen	4,4%	0,7%	0,1%	-2.400	-400
Baarle-Nassau	1,1%	0,0%	0,0%	-100	0
Bergen op Zoom	7,7%	4,6%	4,1%	-2.100	-300
Beuningen	1,7%	0,0%	0,0%	-400	0
Beverwijk	0,4%	0,0%	0,0%	-100	0
Boxmeer	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Boxtel	3,4%	0,2%	0,0%	-1.000	-100
Breda	7,8%	4,8%	2,7%	-7.300	-3.500
Brunssum	0,7%	0,0%	0,0%	-200	0
Capelle aan den IJssel	7,8%	5,2%	8,7%	1.000	2.500
Coevorden	2,2%	0,5%	0,2%	-700	-100
Cuijk	2,4%	1,3%	1,7%	-200	100
Culemborg	2,7%	5,2%	4,8%	700	-100
Dantumadiel	0,7%	0,0%	0,0%	-100	0
Delft	8,9%	7,6%	8,2%	-300	600
Delfzijl	16,9%	6,4%	5,1%	-3.300	-400

⁵² Door afrondingen kunnen weergegeven getallen en percentages enigszins uit elkaar lopen.

Gemeente	1998	2010	2012	Af- of toename 1998- 2012	Af- of toename 2010- 2012
Den Helder	6,3%	1,5%	0,9%	-3.100	-300
Deventer	9,7%	4,4%	2,6%	-5.800	-1.700
Diemen	6,9%	2,0%	0,0%	-1.600	-500
Doesburg	3,8%	0,6%	0,0%	-400	-100
Doetinchem	2,0%	0,3%	0,0%	-1.000	-200
Dongen	0,4%	0,0%	0,0%	-100	0
Dongeradeel	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Dordrecht	19,3%	3,9%	3,3%	-18.500	-700
Dronten	0,5%	1,9%	0,0%	-200	-700
Druten	0,9%	0,0%	0,0%	-200	0
Echt-Susteren	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Ede	5,1%	0,9%	0,2%	-5.000	-800
Eindhoven	9,1%	5,8%	2,6%	-12.100	-6.800
Emmen	4,5%	4,0%	2,3%	-2.100	-1.800
Enkhuizen	1,1%	0,0%	0,0%	-200	0
Enschede	12,8%	8,1%	6,2%	-8.800	-2.900
Franekeradeel	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Geldrop-Mierlo	1,5%	0,2%	0,0%	-500	-100
Gilze en Rijen	0,0%	1,5%	0,0%	0	-400
Goes	1,3%	0,0%	0,0%	-400	0
Gorinchem	8,8%	2,2%	3,1%	-1.800	300
Gouda	10,5%	6,0%	5,9%	-3.200	0
Grave	0,0%	3,5%	0,0%	0	-500
Groesbeek	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Groningen	34,1%	6,3%	2,8%	-51.400	-6.400
Grootegast	0,6%	0,0%	0,0%	-100	0
Haarlem	4,7%	1,8%	2,4%	-3.100	1.000
Haarlemmermeer	0,1%	0,0%	0,0%	-100	0
Halderberge	0,3%	0,3%	0,0%	-100	-100
Harderwijk	1,7%	0,0%	0,0%	-600	0
Harlingen	9,4%	2,3%	1,5%	-1.200	-100
Heemskerk	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Heerenveen	5,5%	0,0%	0,0%	-2.100	0

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Gemeente	1998	2010	2012	Af- of toename 1998- 2012	Af- of toename 2010- 2012
Heerhugowaard	2,0%	0,2%	0,2%	-700	0
Heerlen	10,9%	3,6%	2,3%	-7.800	-1.100
Hellevoetsluis	2,2%	0,0%	0,0%	-800	0
Helmond	14,3%	3,6%	1,4%	-10.000	-1.900
Hengelo	8,0%	2,1%	0,8%	-5.600	-1.100
Hilversum	0,3%	0,3%	0,3%	100	0
Hoogeveen	1,1%	0,7%	0,3%	-300	-200
Hoogezand-Sappemeer	17,0%	5,7%	4,0%	-4.100	-600
Hoorn	8,8%	2,5%	2,6%	-3.600	100
Huizen	0,4%	0,0%	0,0%	-200	0
IJsselstein	4,0%	1,4%	2,0%	-300	200
Kampen	2,1%	0,2%	0,0%	-900	-100
Kerkrade	2,7%	1,6%	0,8%	-900	-400
Kollumerland en Nieuwkruisland	0,6%	0,0%	0,0%	-100	0
Landgraaf	0,8%	0,0%	0,0%	-300	0
Leerdam	11,1%	4,9%	2,4%	-1.800	-500
Leeuwarden	20,5%	6,5%	7,4%	-10.500	1.000
Leiden	6,3%	6,9%	4,3%	-2.200	-3.000
Leiderdorp	0,4%	0,3%	0,0%	-100	-100
Leidschendam-Voorburg	1,7%	4,3%	5,1%	2.500	600
Lelystad	23,0%	4,3%	5,2%	-9.600	700
Lemsterland	2,7%	0,0%	0,0%	-300	0
Lochem	0,5%	0,0%	0,0%	-200	0
Maassluis	9,8%	4,6%	3,2%	-2.100	-400
Maastricht	4,0%	3,1%	1,0%	-3.500	-2.500
Meppel	5,8%	0,7%	0,3%	-1.600	-100
Middelburg	1,6%	0,0%	0,0%	-700	0
Nieuwegein	2,7%	0,7%	0,0%	-1.600	-400
Nijmegen	31,4%	10,7%	7,6%	-34.900	-4.300
Noordoostpolder	2,5%	0,7%	0,0%	-1.000	-300
Nuenen, Gerwen en Nederwetten	0,0%	0,3%	0,3%	100	0
Oldambt	4,1%	0,7%	0,3%	-1.500	-100
Oldenzaal	1,6%	0,2%	0,0%	-500	-100

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Gemeente	1998	2010	2012	Af- of toename 1998- 2012	Af- of toename 2010- 2012
Oosterhout	0,7%	0,2%	0,1%	-300	0
Ooststellingwerf	0,8%	0,0%	0,0%	-200	0
Oss	2,0%	0,9%	0,4%	-1.300	-400
Ouder-Amstel	0,0%	6,2%	3,6%	500	-300
Papendrecht	1,8%	0,0%	0,0%	-500	0
Pekela	1,0%	0,4%	0,0%	-100	-100
Purmerend	4,5%	0,4%	0,3%	-2.700	-100
Rheden	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Rhenen	1,0%	0,4%	0,0%	-200	-100
Ridderkerk	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Rijssen-Holten	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Rijswijk	0,5%	1,6%	3,6%	1.400	900
Roermond	15,5%	10,1%	4,4%	-5.500	-3.000
Roosendaal	4,7%	2,4%	1,5%	-2.300	-700
Rotterdam	48,9%	43,7%	40,9%	-36.600	-12.100
Rucphen	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Schiedam	18,7%	17,5%	16,1%	-1.200	-800
's-Gravenhage	26,4%	20,7%	22,8%	5.100	14.300
's-Hertogenbosch	12,2%	3,9%	3,2%	-10.600	-900
Sittard-Geleen	3,1%	1,6%	0,9%	-2.100	-700
Sliedrecht	2,1%	0,0%	0,0%	-500	0
Smallingerland	7,2%	0,5%	0,4%	-3.500	-100
Soest	4,2%	1,1%	0,8%	-1.400	-100
Someren	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Spijkenisse	7,9%	0,9%	0,1%	-5.400	-500
Stadskanaal	1,9%	0,2%	0,0%	-600	-100
Steenwijkerland	2,6%	0,3%	0,6%	-800	100
Stichtse Vecht	2,0%	0,2%	0,1%	-1.200	-100
Súdwest Fryslân	4,5%	0,0%	0,0%	-3.400	0
Terneuzen	3,8%	1,0%	0,6%	-1.600	-200
Tiel	8,1%	5,1%	2,9%	-1.700	-900
Tilburg	6,2%	6,3%	4,4%	-2.500	-3.600
Ubbergen	1,3%	0,0%	0,0%	-100	0

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

Gemeente	1998	2010	2012	Af- of toename 1998- 2012	Af- of toename 2010- 2012
Uden	2,3%	0,7%	0,2%	-800	-200
Uithoorn	0,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Utrecht	24,2%	12,9%	10,3%	-27.600	-6.800
Utrechtse Heuvelrug	1,4%	0,0%	0,0%	-700	0
Vaals	1,2%	0,0%	0,0%	-100	0
Veendam	3,8%	1,1%	1,0%	-700	0
Veenendaal	4,9%	3,4%	3,0%	-1.000	-200
Veghel	0,3%	0,0%	0,0%	-100	0
Venlo	7,1%	3,5%	1,2%	-5.700	-2.300
Venray	6,5%	6,5%	4,1%	-900	-900
Vianen	1,6%	0,4%	0,0%	-300	-100
Vlaardingen	10,9%	7,8%	5,8%	-3.700	-1.300
Vlissingen	5,6%	0,7%	0,5%	-2.200	-100
Wageningen	12,0%	0,0%	0,0%	-3.700	0
Weert	1,9%	0,8%	0,2%	-800	-300
Weesp	2,3%	0,0%	0,0%	-400	0
Westervoort	0,4%	0,0%	0,0%	-100	0
Wijchen	0,5%	0,0%	0,0%	-200	0
Wijk bij Duurstede	0,5%	0,0%	0,0%	-100	0
Zaanstad	10,0%	8,5%	8,8%	-200	700
Zaltbommel	0,0%	0,4%	0,0%	0	-100
Zeist	6,2%	1,7%	3,6%	-1.400	1.100
Zevenaar	1,2%	0,0%	0,0%	-400	0
Zoetermeer	6,8%	6,3%	5,0%	-900	-1.400
Zutphen	8,4%	4,1%	1,0%	-3.100	-1.400
Zwijndrecht	5,0%	1,7%	0,6%	-2.000	-500
Zwolle	4,9%	2,2%	1,1%	-3.500	-1.200

ONDERSCHIED IN LEEFBAARHEID

BIJLAGE 5: Verdeling leefbaarheidsscores naar gemeentetype

Aantal bewoners naar leefbaarheidsklasse

	G4		G27		Ortega	
	2010	2012	2010	2012	2010	2012
Zeer negatief	13.300	5.900	1.000	400	300	100
Negatief	169.700	112.200	15.800	6.900	700	800
Matig	456.900	471.700	177.900	130.000	18.800	13.700
Matig positief	557.600	607.800	677.600	626.200	93.300	97.100
Positief	647.400	706.500	1.372.100	1.441.400	300.700	292.800
Zeer Positief	275.600	286.000	993.700	1.058.500	246.700	261.800
Uiterst Positief	18.100	17.200	93.600	121.600	45.800	52.100

	Rest van Nederland		40 wijken		Totaal	
	2010	2012	2010	2012	2010	2012
Zeer negatief	100	100	11.900	5.400	14.700	6.500
Negatief	3.100	1.800	136.600	93.100	189.500	121.600
Matig	69.000	56.900	315.800	325.200	722.600	672.200
Matig positief	448.700	415.100	241.500	282.300	1.777.200	1.746.200
Positief	2.573.600	2.485.100	60.000	75.700	4.893.800	4.925.800
Zeer Positief	5.876.700	5.973.100	4.700	6.800	7.392.600	7.579.300
Uiterst Positief	1.237.700	1.357.300	0	100	1.395.200	1.548.300